لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ڕۆشنبیری نوری حیکمە 8

ئەركی سەرشانمان بەرانبەر بە قـــوڕئان

نوسینی

عەلی باپیر

چاپی یەکەم

ئەركی سەرشانمان
بەرانبەر بە قورئان



﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا مَّثَانِيَ تَقۡشَعِرُّ مِنۡهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمۡ وَقُلُوبُهُمۡ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهۡدِي بِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنۡ هَادٍ ﴿٢٣﴾ ﴾ الزمر

{خوا باشترین فەرمایشتی ناردۆتە خوار کتێبێکە (ئایەتەکانی) وێکچوون، دووبارەبووەوەن، ئەوانەی لە پەروەردگاریان دەترسێن (بەخوێندن و بیستنی) موچڕکە بە پێستیان دادێ، ئا ئەوە ڕێنمایی خوایە هەر کەسێك بیەوێ پێی ڕێنمایی دەکات، وە هەر کەسێك خوا گومڕای بکات، هیچ ڕێنمایی کەرێکی نابێت}.



پێشکەش بێ

بە هەموو ئەو براو خوشکانەی کە هەوڵدەدەن بە باشترین شێوە لە قورئان بەهرەمەند بن و ، بە چاکترین شێوەش لە خزمەتی دابن و ئەرکەکانی سەرشانییانی بەرانبەر جێ بەجێ بکەن .


ق والقرآن المجيد

پێشەكی

بسم الله الرحمن الرحيم

ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ ٱلْكِتَٰبَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُۥ عِوَجَا ، قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ، مَّٰكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ وَالبَرَكَاتُ عَلَى مُحَمَدٍ صَاحِب أوَل وَأعظَم وَأطهَر قَلب تَلَقَى القُرآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ حَمِيد وَآلِهِ المُتَمَسِكِينَ بِنُورِاللهِ المُبِين وَهَدْيِ نَبِيِّهِ الرَّصِين .

خوێنەری بەڕێز !

ئەم كتێبەی بەردەستت (ئەركی سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان) كۆی چوار وتارە كە بەهەمان ناوونیشان و لە چوار كۆڕدا پێشكەش كراون و لە كەناڵی ﴿پەیام﴾ یش دا بڵاوكراونەوە .

پاشان لەلایەن بەشی ڕاگەیاندنی ﴿دەزگای ڕۆشنبیری نوری حیكمە﴾ وە، پاش لە كاسێتەوە هێنرانە سەر كاغەز و تایپ و دیزاین كران و چاوپێدا گێڕانەوەی خۆم ، كران بەم كتێبە ، خوا پاداشتی هەرە چاكی مشوور خۆرو ئەندامانی دەزگای ڕۆشنبیری نوری حیكمە بداتەوە و، هێز و پێزی زیاتر بخاتە كاروچالاكیەكانیانەوە ، كە تەنیا خوای پەنهانزان دەزانێ چەندەم دڵ پێیان خۆشە !

پێویستیش بە گوتن ناكات كە نزیكیی و دووریی مسوڵمانان لە كوردستان و عیراق و هەر جێیەكی دیكەی دنیاش دا ، لە بەختەوەریی و سەركەوتنی دنیاو ، بەمرادگەیشتن و سەرفرازیی دوارۆژ ، پەیوەستە بە نزیكیی و دووریی یان لە كتێبی خواوە، كە بێگومان سوونەتی پێغەمبەری پێشەواشمان ، جگە لە روونكردنەوە و چۆنیەتی كارپێكردنی قورئان و پێوەپابەندبوونی شتێكی دیكە نیە .

شایانی باسیشە كە من لەم كتێبەدا هەوڵم داوە بە كورتیی و گوشراویی، باسی ئەركە گرنگ و بنەڕەتییەكانی سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان بكەم، لەم رۆژگارەی ئەمرۆمان دا، كە پێم وایە لەو پێنج ئەركەدا كە خستوومانە روو، بەرجەستە دەبن، ئەگەرنا قسەو باس لە بارەی قورئانەوە كۆتایی نایە .

پێویستە ئەوەش بگوترێ كە ئەم كتێبە و كتێبی : (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەند دەبین؟!)[1] ، تەواوكەری یەكدین ، چونكە بێگومان تەنیا ئەوانە دەتوانن ئەركی سەرشانیان بەرانبەر بە كتێبی بێ وێنە و بە پێز و بەرێزی خوا تبارك و تعالى ئەنجام بدەن، كە پێشتر لێی بەهرەمەند بووبن و قەدریان زانیبێ، هەروەها لە لایەكی دیكەشەوە ئینسان هەتا زیاتر لە خزمەتی

[1] كە هەتا نێستا سێ جاران لەلایەن دەزگای رۆشنبیری نوری حیكمەوە چاپ كراوەتەوە.

فەرمایشتی خواو كتێبە بەرز و بەڕێزەكەی دا بێ و ئەركەكانی سەرشانی لەبەرانبەری دا ئەنجام بدات، زیاتر لێی بەهرەمەند دەبێ .

خوا بەكەرەمی بێ سنووری خۆی لەوكەسانەمان بگێڕێ كە لە ژیانی زووتێپەڕی دنیایان دا، باشترین سوود و بەهرە لە قورئان وەردەگرن و،بەچاكترین شێوەی بۆ لواویشیان خزمەتی پێدەكەن و لە خزمەتی دا دەبن .

٢٢/جمادي الثانية/١٤٣٢ ك

٢٥/مايس/٢٠١١ ز

هەولێر .







ڕێ خۆشكردن

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وصلى الله تعالى وسلم وبارك على رسول الله محمد وآله وصحبه ومن اهتدى بهداه.

خوشك و برایانی بەڕێز و خۆشەویست ! ئەم بابەتەمان لەژێر ناوونیشانی: (ئەركی سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان) دا پێشكەشی ئێوەی بەڕێز دەكەین .

قورئان: دوایین فەرمایشتی خوا (سبحانه وتعالى) بۆ بەشەر و بۆ جین، هەر لەو ڕۆژەوە كە خوا دای بەزاندوە بۆسەر دڵی موبارەكی پێغەمبەری كۆتایی {محمد} (ﷺ)، خەڵكی سەر زەوی بەخۆیەوە مەشغووڵ كردوە، زۆربەی هەرە زۆری خەڵكی سەر زەوی، جا چ ئەوانەی كە ئیمانیان پێی هێناوە كە فەرمایشتی خوایە، وە هەڵوێستی ئیجابییان لە بەرانبەری دا هەبووە، وە چ ئەوانەی كە ئیمانیان پێ نەهێناوە و هەڵوێستی سەلبیی یان لە بەرانبەریدا هەبووە، گرنگ ئەوەیە قورئان لەو ڕۆژەوە كە دابەزێندراوە، خەڵكی بەخۆیەوە سەرگەرم كردوە، بەڵام پێم وایە هیچ كات وەك ئەم ڕۆژگارەی ئێستای ئێمە، قورئان نەبۆتە جێی باس و خواس و مشتومڕ، ئەویش دیارە بەهۆی ئەوەوە كە لە ئەنجامی بەرەو پێش چوونی هۆیەكانی ڕاگەیاندنەوە، دەنگی زوڵاڵی قورئان بەهەموو دونیا گەیشتوە، بە خەڵكی چاك و خراپ و دۆست و

دوژمنەوە، وە بەڕاستییش لەخوا بەزیادبێ ئیماندارانێکی باش لە هەڵگرانی قورئان، قـوڵی هیممـەتیان لێ هەڵماڵیوە، وە باش لەخزمـەتکردنی قورئـان و لـە ڕاگەیانـدنی ڕاستی یـەکانی و لـە بـەرگریی لێکردنـی، وەخـۆ کـەوتوون، دیـارە لەبەرانبەریـشدا کـە هەمیشە هەروایە و بە ئەندازەی ئەوەی کە کار دەبێ کاردانەوەش دەبێ، لەبەرانبەریشدا ئەوانـەی کـە دوژمـن و ناحـەزی قورئـان و ئـەهلی قورئـانن، ئەوانـەش کەوتوونـە خـۆ، بـۆ دژایـەتی کردنـی قورئان وە ئەهلی قورئان و، بە حیسابی خۆیان بۆ کوژاندنـەوەی ئەو چرایە کە خوای پەروەردگار بۆبەشەر هەڵی کردوە، بۆ ئەوەی کە دونیا و دوارۆژیانی پێ ڕۆشن بکاتەوە، جا ئێمە لەم بابەتـەدا کە لەژێر ناوونیشانی: (ئەرکی سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان) دا پێشکەشی دەکـەین، لـە (پێـنج) خـاڵی سـەرەکیی دا باسـی ئـەرکی سەرشـانمان دەکـەین بەرانبـەر بـە قورئـان، کـە ئایـا ئێمـە وەکـو خـەڵکێکی مـسوڵمان کـە بەشـێکین لـە ئۆممـەتی پێغەمبـەر (ﷺ)، ئایا ئەرکی سەرشانمان چی یە بەرانبەر بە فەرمایشتی خوای بێ هاوەڵ، بەرانبەر بە دوایین کتێبی خوا، وە گەورەترین کتێبی خوا کە قورئانە ؟! من لە (پێنج) خاڵدا وەکو ئاماژەم پێدا، وەڵامی ئەم پرسـیارە دەدەمـەوە و ئـەرکی سەرشـانمان دەخەمـە ڕوو، کـە ئەمانەن:-

١/ ناسین و پێ ئاشنابوونی قورئان.

٢/ ئیمان پێ هێنان و متمانە هەبوون بە قورئان.

٣/ چـاك خوێنـدنی قورئـان و لەبـەرکردنی و تێوەڕامـانی و تێگەیشتنی.

٤/ شوێن کەوتنی قورئان و پێوە پابەندبوونی.

٥/ ناساندنی قورئان و بلاو کردنەوەی ڕاستی یەکانی.

خاڵی یەكەم

ناسین و پێ ئاشنابوونی قورئان

خوا پشتیوان بێ ئێمە لە دە (١٠) برگەدا باسی ناسین و پێ ئاشنابوونی قورئان دەکەین، بۆچی؟ چونکە بەڵێ بە ئیمان هێنان بە قورئان، ئەوە کە فەرمایشتی خوایە و کتێبی خوایە و پەیامی خوایە، بە ئیمان هێنان بە قورئان، ئینسان دەبێتە مسوڵمان و دەچێتە نێو بازنەی ئیمان و ئیسلامەوە، بەلاّم هیچ کاتێك ئیمان بە هیچ شتێك نایەتە دی، تاکو زانیاری و ناسینی تەواو بەرانبەر بەو شتە نەبێ، بۆیە زانایانی ئیسلام گوتوویانە: (الحكم على شيء فرع من تصوره) واتە: حوکمدان بەسەر شتێکدا بەشێکە لە وێناکردنی و بەشێکە لە دەرككردنی، تۆ دەبێ بزانی ئەو شتە چۆنە ؟ ئەوجار دەتوانی حوکمی بەسەردا بدەی، جا بە ئیجابیی یاخود بە سەلبیی، وە بەڕاستیش لەنێو ئێمەی مسوڵمان دا، بەرانبەر بە قورئان نەشارەزایی زۆر هەیە، وە ئەوانەش کە ناحەزی ئیسلام و ناحەزی قورئانن، دیسان زۆریان لەبەر نەشارەزایی و بێ ئاگایی بە قورئان، جۆرێ لە تەم و مژ، یان جاری وا هەیە جۆرێ لەگومان و دوودڵییان لە بەرانبەر قورئان دا بۆ دروست دەبێ، بۆیە بەڕاستی هەنگاوی یەکەم بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکی سەرشانمان بەرانبەر بە کتێبی خوا، بەرانبەر بە قورئانی بەڕێز و بەپێز، ئەوەیە کە باش پێی ئاشنابین وە

بیناسـین، جـا وەك باسـم كـرد مـن لـە دە (١٠) برگـەدا پێناسـەی قورئان دەكەم .

بڕگەی یەکەم:ــ وشەی قورئان مانای چی یە؟ وە قورئان کێ ناردوویەتی؟ وە بەکێ دا؟ وە بۆکێ؟ وە بە چ زمانێك؟

دیارە ئەم پێنج پرسیارە، هەر پێنجیان خوا (سبحانە وتعالى) بە دەقی قورئان وەڵامی داونەوە:

(ا) قورئان یانی چی؟

وشەی قورئان کە وەك دوایی باسی دەکەین، یەکێکە لە چوار ناوە سەرەکی یەکەی ئەو کتێب و پەیام و وەحی یە کە خوا بۆ پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد (ﷺ) ناردوویەتی، بەڵام دیارە باوترین و دیارترین و زەقترین ناوی ئەو دوایین کتێبە، بریتی یە لە قورئان.

جا خوای بەخشەر (سبحانە وتعالى) دەربارەی وشەی قورئان لەسوورەتی (القيامة) دا، دەفەرموێ: ﴿ لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾ ﴾ القيامة.

دیارە ڕووی دواندن لە پێغەمبەرە (ﷺ) کە پێغەمبەری خوا لە ئەنجامی ئەوەدا، کە زۆر سووربووە لەسەر ئەوەی هەرچی (جبريل) لە فەرمایشتی خواو لە قورئان بۆی خوێندۆتەوە، دەست بەجێ لێی وەربگرێ و، جاری وا بووە پەلەی کردوە و زمانی موبارەکی زوو پێ جووڵاندوە، تا بزانێ کە ئایا وەك خۆی وەری گرتوە یان نا؟ جا خوا (سبحانە وتعالى) لەم ئایەتانەدا ئامۆژگاری پێغەمبەر (ﷺ) دەکات و پێی دەفەرموێ: ﴿ لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ

بِهِۦٓ ﴾ واتە: زمانى خۆتى پێ مەجووڵێنە بۆئەوەى بە پەلە پەل وەرى بگرى ﴿ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴾ بێگومان لەسەر ئێمەیە کۆکردنەوەى قورئان {واتە: لەسینە و دڵى موبارەکى تۆدا ئەى موحەممەد (ﷺ)، وە دوایش لە دوو توێى ﴿مصحف﴾ دا، ئەوە لەسەر ئێمەیە}، هەروەها خوێندنەوەیشى ﴿ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴾ جا هەرکاتێ خوێندمانەوە {لەرێى جیبریلەوە} تۆش بەدواى خوێندنەوەکەى بکەوە، کەواتە: وشەى قورئان یانى خوێندنەوە، ئەوەتا دەفەرمووێ ﴿ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴾ (أي: جَمْعَه و قراءَته) یانى: کۆکردنەوەى قورئان لەعەقڵ و دڵى تۆدا و پێ لەبەرکردنت، وە خوێندنەوەیشى، ئەوە لەسەر ئێمەیە، هەرکاتێ خوێندمانەوە تۆش بەدواى خوێندنەوەکەى بکەوە، کەواتە: قورئان یانى خوێندنەوە، یاخود خوێندراوە، واتە: قورئان یان بەماناى: (مقروء) یان بە ماناى (قراءة) دێ، یانى: خوێندراوە، یاخود خوێندنەوە، دیارە قورئان ناوو نێوەرۆکى وەك یەکە و قورئان بۆیە ناوى لێ نراوە قورئان، چونکە دەخوێندرێتەوە، وە خوێندراوەشە، ئەوە وشەى: قورئان زانیمان یانى چى!

(٢) ئەدى قورئان لەکوێوە هاتووەو لەچ لایەنێکەوە هاتووە؟

خوا لە سوورەتى (الشعراء) ئایەتى (١٩٢) دا ئەوەش زۆر بەڕوون و ڕاشکاویى دەخاتە ڕوو، هەڵبەتە لەگەڵ شوێنى دیکەش دا، بەڵام ئێمە ئەم ئایەتەمان بەس بە نموونە هێناوەتەوە، دەفەرموێ:

﴿ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ وە بێگومان ئەم قورئانـە نێـردراوەی خـوای پـەروەردگاری جیهانەكانـە، كەواتـە: قورئـان لـەكوێوە هـاتوە؟ لـە پەروەردگاری جیهانەكانەوە، لە خـواوە (سـبحانە وتعـالی)، كەواتـە: جبریل (علیه الصلاة والسلام) ڕۆڵـی لەگەیانـدنی قورئـان دا، تـەنیا ئـەوەبووە كـە بەسـەر پێغەمبـەردا خوێندوویەتیـەوە، چـونكە هەندێك ڕای وا هەبوون لە مێژوودا، كە گوتوویانە: خوا (سـبحانە وتعالی) مانای قورئانی فێری جیبریل كردوە و ئەویش بۆ خۆی بۆ پێغەمبەری خوای دارشتوە،كە بێگومان ئەو جۆرە بیرۆكەیـە هـیچ بنەماو بەڵگەیەكی نیە.

بـەڵێ جیبریـل بـەس گەیانـدنی قورئـانی لەسـەر بـووە بـە بێـژە و واتاوە (لفظاً و معنیً)، واتە: قورئان دارشتنەكەی و ئەو واتایانەش كە گرتوونیە خۆی، هەمووی لەخوای پەروەردگارەوەیە.

(٣و٤) ئینجا ئایا كێ ئەو قورئانەی هێنـاوە؟ وە بـۆ كێـی هێنـاوە؟

ئەوەش خوا (سبحانە وتعالی) هەر لەسووڕەتی (الـشعراء) دا، وە لـە گەڵێ شوێنـی دیكـەش دا زۆر بـەڕوونیـی دەیخـاتـە ڕوو، وەك دەفەرموێ: ﴿ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلۡأَمِينُ ۝١٩٣ عَلَىٰ قَلۡبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ۝١٩٤ ﴾ الشعراء

واتـە: گیـانی ئەمینـدار دایبەزانـدوە بۆسـەر دڵـی تـۆ، تـاكو تـۆ لـە وریاكەرەوان بی، كەواتە: كێ لە خواوە (سبحانە وتعالی) - كە خـوا لەسەر عەرشی خۆیەتی بەو شێوەیە كە بـۆ خـوا شایـستەیە - كـێ لـە خـواوە (سـبحانە وتعـالی) قورئـانی دابەزانـدوە بـۆ سـەر دڵـی

گەورەترین ئینسان و سەروەری پێغەمبەران موحەممەد (ﷺ) ؟!
دیارە جیبریل کە خوا (سبحانە وتعالی) لێرەدا بە (الروح الامین) گیانی ئەمیندار، (روح) ناوی جیبریلە، یاخود سیفەتیەتی، لە سۆنگەی ئەوەوە کە وەحی یەك دێنێ کە ڕووحە بۆ ژیانی بەشەر، وە (امین) یش دیسان یەکێکە لە سیفەتەکانی، کە دیارە ئەمینە لەسەر وەحی خواو دەسکاریی ناکات، وە هیچ کەس توخنی ناکەوێ لە جند و شەیتانەکان، وە لە سووڕەتی (النحل) دا خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ ﴾ النحل: ١٠٢ واتە: بڵێ: گیانی پاك لە پەروەردگارتەوە بە حەق دای بەزاندوە، وەلە سووڕەتی (البقرة) دا ناوی جیبریل، هەر بەناوی خۆی دێنێ، بەناوی عەلەمی و دەفەرموێ: ﴿ قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ البقرة: ٩٧، جولەکەکان ئەوەیان دەکردە بیانوو کە بڕوا بە پێغەمبەری ئیسلام: موحەممەد (ﷺ) ناهێنن و بڕوا بە قورئان ناهێنن
چونکە جیبریل دایبەزاندوە و دەیانگوت: ئەو (علیە السلام) فەرمانی شەڕو شۆڕ و وێران کردن لەخواوە دێنێ، بەڵام ئەگەر میکائیل هێنابای کە فەرمانی ڕزق و ڕۆزیی و بەرەکەت دێنێ،

ئەوە ئیمانمان پێ دەهێنا[1]، هەڵبەتە هەر بیانووبوو، ئەگەرنا فریشتەکان بێ ئەمریی خوا ناکەن، جا خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ﴾ البقرة: ٩٧ واتە: بڵێ: کێ دوژمنە بۆ جیبریل، ئەوە جیبریل بە فەرمانی خوا بە مۆڵەتی خوا، دایبەزاندوە بۆسەر دڵی تۆ، واتە: لەخۆوە نەیهێناوە، کەواتە: ئەگەر ڕقیان لە جیبریلە لەبەرئەوەی وەحی بۆ تۆ هێناوە، یاخود لەبەرئەوەی فەرمان لە خواوە دێنێ بە وێران کردنی ئەو شوێنانەی کە موستەحەقی وێران کردنن، دەبێ ڕقیان لە خوای پەروەردگاریش بێ، چونکە فەرمانەکە لە خواوە دەرچووە، هەروەها لە سوورەتی (التكوير) دا خوا سبحانە وتعالی، ئەو پەیکە، ئەو پەیام هێنەرە کە جیبریلە (علیه السلام)، باشتر پێناسە دەکات و دەفەرموێ: ﴿ فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلْخُنَّسِ ۝١٥ ٱلْجَوَارِ ٱلْكُنَّسِ ۝١٦ وَٱلَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ۝١٧ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ۝١٨ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝١٩ ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ۝٢٠ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ۝٢١ ﴾ التكوير واتە: نەخێر ڕاست ناکەن، سوێند دەخۆم بەو ئەستێرانەی کە پەنهان دەبن {زۆربەی توێژەرەوان دەڵێن: ﴿الْخُنَّسِ﴾ واتە: ئەو ئەستێرانەی خۆیان پەنهان دەکەن، لە کاتێك دا کە ڕۆژ هەڵدێ، ئەستێرەکان دیارە پەنهان دەبن و شۆقیان

[1] بڕوانە(لباب النقول في أسباب النزول)للسيوطي: ٢٤، ٢٥، ص١٧، کە دەڵێ: (وقد نقل ابن جرير أن سبب نزول الآية، ذالك.

نـامـێـنـێ} ﴿الْجَوَارِ الْكُنَّسِ﴾ ڕۆیـشـتـووانـێـك كە دوایی دەچنەوە مەنزڵگاكانی خۆیان ﴿وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ﴾ وە سـوێند بە بەرە بەیان كاتێك هەناسە دەدات ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ﴾ سوێند بە شـەوگار كە دێ یاخود كە دەڕوا، {سوێند بە هەموو ئەوانە} ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ ئەم قورئانە قسەی ڕەوانە كراوێكی بەڕێزە، {واتە: نەك ئەو بێژەر (قائل)ەكەی بێ، بێژەر (قائل)ەكە خوایە (سبحانە وتعالى)، بەلأم ئەو گەیەنەرەكەیەتی و ئەم قورئانە ڕادەگەیەنرێ لەلایەن ڕەوانە كراوێكی بەڕێزەوە} ﴿ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾ خاوەنی هێزە، وە لەلای خاوەن عەرش - كە خوایە - زۆر بەڕێزە و پێگەو پایەی بەرزی هەیە، ﴿مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ﴾ وە لـەوێ بـەقـسـەی دەكـرێ وە ئەمینداریشە، واتە: فریشتەكان بە قسەی دەكەن، زۆربەی توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر ئەوە كە جیبریل (علیە السلام) سەرۆكی هەمـوو فریشتەكانـی خوای پەروەردگارە، كەواتە: زانیشمان كە قورئان بە كێ دا نێردراوە و بۆ كێ نێردراوە؟ دیارە كە بۆ پێغەمبەری كۆتایی موحەممەد (ﷺ) نێرراوە، وەكو خوا لە ئایەتەكان دا بە ڕوونی بە پێغەمبەری خوا موحەممەد (ﷺ) دەفەرموێ: كە بۆسەر دڵی تۆ دابەزێندراوە .

(٥) ئایا قورئان بە چ زمانێك هاتوە ؟

بێگومان بە زمانی عەرەبیی، وەك هەر لەسوورەتی (الشعراء) دا دەفەرموێ: ﴿ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ١٩٥ ﴾ الشعراء **بە زمانێکی عەرەبیی زۆر ڕۆشن، هەروەها لە سوورەتی (رعد) دا، دەفەرموێ:** ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ﴾الرعد: ٣٧ **واتە: وە بەم شێوەیە دامان بەزاندوە، {لێرەدا حوکم بە مانای: حیکمەت دێ} حیکمەتێکە بە زمانی عەرەبیی، جا بۆ زانیارییتان: زمانی وشەی {عربي} لە زمانی عەرەبیی دا، بە مانای (فەصیح) و ڕۆشن و ئاشکرا دێت، عەرەب دەڵێن: (العربيُ المُفصِح) واتە: کەسێك کە باش تەعبیر لە قسەکانی خۆی بکاو لەو ماناو واتایانە بگات کە لە دڵ و مێشکی دا هەن، هەروەها: (الإعراب: البيان، يقال أعرَبَ عن نفسه)،(إعراب) واتە: ڕۆشن کردنەوە، دەگوترێ: (أعرَبَ عن نَفسه) یانی: حاڵەتی خۆی ڕوونکردەوە، هەروەها بۆیەش بە (إعراب) گوتراوە:ئیعڕاب، لەبەرئەوەی کە دیاری دەکەی (فاعل) کامەیەو (مفعول) کامەیە و (حرف) و (اسم) و (فعل) و ئەوانە، وە چۆنیەتی (ربط) یان بەیەکەوە چۆنە؟! وە لە فەرمایشتی پێغەمبەر دا هاتوە (الثيّبُ تعرِبُ عن نفسها بلسانها) واتە: بێوەژن بە زمانی خۆی حاڵەتی خۆی بەیان دەکات، واتە: داخۆ ڕازی یە یان ڕازی نیە بەو شوکردنە، (والعربيُ: الفصيح البيّنُ من الكلام) وەعەرەبیی، واتە:**

قسەیەکی فەسیح و ڕوون[1]، وە لەبارەی پێناسەی قورئانەوە دکتۆر (صبحي الصالح) لە کتێبی: (مباحث في علوم القرآن) لە لاپەڕە (٢١) دا دەڵێ: ئەو پێناسەیە کە ئێستا باسی دەکەم، هەموو فەرموودە ناسان و شەرع زانان و زمان زانان لەسەری ڕێك کەوتوون: (القرآن هو الكلام المعجز المنزل على النبيِّ، المكتوب في المصاحف، المنقول عنه بالتواتر، المُتعبَّد بتلاوته) واتە: قورئان بریتی یە لەو فەرمایشتە دەستەوسانکەرەی کە دابەزێندراوەتە سەر پێغەمبەر موحەممەد (ﷺ)، کە لە موصحەفەکان دا نووسراوەتەوەو بە تەواتور لە پێغەمبەرەوە نەقڵ کراوە بۆ ئێمە، وە خوێندنەوەکەی بە عیبادەت دادەنرێ، وەك دەبینیت لەم پێناسەیەدا کۆمەڵێك مەرج و وەسف دانراون، تاکو پێناسەیەکی (جامع و مانع)[1] بێ بۆ قورئان، چونکە: ئێمە شتی دیکەمان هەیە کە وەحی یە و لە پێغەمبەریشەوە نەقڵ کراوە و بە تەواتوریش، بەڵام بە قورئان دانانرێ، وەکو فەرموودەی صەحیحی موتەواتیر، لەبەرئەوە کە خودی خوێندنەوەکەی بە عیبادەت لەقەڵەم نادرێ، یان لەبەر ئەوە کە دەستەوسانکەر (معجز) نیە، واتە: وانیە کە کەسێك نەتوانێ قسەی وابکات و نەتوانێ شتی ئاوا

---

[1] مفردات الفاظ القرآن، راغب الأصفهاني، ص٥٥٧.

[1] جامع ومانع، واتەسەرجەم تاکەکان کۆبکاتەوەو نەشهێڵێ هی غەوارەو نامۆیان تێکەڵ بێ.

بێنێ، ئەوە بە نسبەت بڕگەی یەکەمەوە: وشەی قورئان مانای چی یە و کێ ناردوویەتی و بە کێ دا و بۆکێ و وە بە چ زمانێك؟!

برگەی دووەم: ناوو سیفەتەكانی قورئان: ئەمجار با بزانین ناوەكـانی قورئان و سیفەتەكانی قورئان، چی و چین ؟! .

ا- ناوەكانی قورئان: قورئـان چوار نـاوی سـەرەكی هـەن، هەڵبەتـە شارەزایانی قورئان هەندێكیان بەشێك لـە وەسـفەكانی قورئـانیش هەر بەناو دادەنێن، بەڵام مـن قەناعـەتم وایـە، قورئـان ئـەم چوار ناوە سەرەكی یەی هەن و ئەوانی دیكە هەموویان وەسفن:

١- یەكەم ناوی قورئان (القرآن)ە، واتە: خوێندنەوە یان خـوێنـراوە، وەك خـوای بـێ هاوتـا دەفـەرموێ ﴿ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴾ الواقعة: ٧٧، واتـە: بێگومـان ئەمـە قورئـانێكی بـەرێزە، یـاخود قورئـانێكی بەخشندەیە، وشەی (كریم) لەزمانی عەرەبیی دا هـەم بـە خـاوەن ڕێـز و حورمـەت دەگوترێـت و، هـەم بـە بەخـشەر و بەخـشندە و سەخییش دەگوترێ، وە (لە واقیع دا) قورئان هەم خـاوەنی ڕێـز و حورمەتە و هەم سەخیی و بەخشندەشە.

٢- نـــاوی دووەم (الكتـــاب)ە، واتـــە: نووســـراوە، وەك خـــوا (سـبحانە وتعـالی) لـە سـوورەتی (الحجـر) دا دەفـەرموێ: ﴿ الٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴾ الحجر، واتە: ئـەلیف لام ڕا، ئەوانـە ئایەتـەكانی كتێـب و قورئـانێكی ڕۆشـنن، یـا خـود قورئـانێكی ڕۆشنكەرەوەن، (مبین) دەگونجێ بە مانای ڕوون بێ و دەگونجێ بە مانای ڕوونكەرەوە بێ، یان لە (بان) ی (لازم) ە، یـان لـە (ابـان) ی (متعدي) یـە، (بـان الـشئ) واتـە: شـتەكە دەركـەوت، (ابـان الـشيء)

واتـە: شـتـەكەی ڕوون كـردەوە و دەری خـست، (ديـارە) قورئـانيش هـەم بۆخـۆی ڕوونـەو هـەم ڕوون كەرەوەشـە، ڕوونـە، هـەر كەسـە بەشی خۆی لێی تێـدەگا، وەك دوايی باسـی دەكـەين، وەهـەم ڕوون كەرەوەشـە بـۆ هـەموو ئـەو مەبەسـتانەی كـە بەشـەر وجنـد پێويستييان پێيان هەيە، لە ژيانی دنيايان دا كە بيانزانن.

٣- ناوی سێيەم (الذكر)ە، وەكو خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ الحجر، واتـە: ئێمـە خۆمـان (ذكر) مان ناردۆتـە خـوار و هـەر خۆشمـان بێگومـان پـارێزەرينی، (ذكـر) دوو مانايـان هەڵـدەگرێ: يـان بـەمانای شـەرەف و ڕێـز و حورمـەت دێ، وەكـو خـوای بـێ هـاوەڵ دەفـەرموێ ﴿ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ ﴾ الزخرف: ٤٤، واتە: بێگومان ئەم قورئانە (ذكر)ە بۆخـۆت و بـۆ گەلەكـەت {ئـەی پێغەمبـەر (ﷺ)} واتـە: شـەرەف وڕێـز و حورمەتە، هەڵبەتە عەرەب پێش دابەزينی قورئان، هيچ نـەبوون، وە پێغەمبـەريش (ﷺ) وەكـو (محمـد)ی كـوڕی (عبـدالله) پـێش ئەوەی خوا قورئـانی بـۆ دابـەزێنێ و هەڵيبـژێرێ بـە پێغەمبـەری خـۆی، كـەس نـەی دەناسـی[1]، بـەڵام لەسـايەی وەحـی خـواوە و لەسايەی كتێبی خواوە، ديارە چۆن ناوی بەرز بـۆ وە، ئـەوە مانـای

[1] واتە، لەسەر ئاستی نيوە دوورگەی عەرەبی و دنيادا ناسراو نەبوو، ئەگەرنا بێگومان لەنێو تيرەو هۆزی خۆيدا ناووبانگی بەرزوپاكی هەبووە.

یەکەمی (ذکر)، مانایەکی دیکەی (ذکر) یانی: بیرخەرەوە، وە بەڕاستی قورئان شەرەف و ڕێز و حورمەتە بۆ هەر کەسێك کە هەڵیگرێ، وە بیرخەرەوەشە، واتە ئەو ڕاستی یانەی کە سروشتی ئینسان و فیطرەتی ئینسان پێیان ئاشنایە دەیخاتەوە بیری، چونکە خوا (سبحانە وتعالی) لە قورئان دا هیچی نەناردوە، وە لە شەریعەتی خۆی دا کە لە قورئان و سوننەت پێکدێ، هیچی نەناردوە، مەگەر فیطرەتی ساغی ئینسان و عەقڵی سەلیمی ئینسان، پێی ئاشنایە و هۆگریەتی و دەیناسێ ، ئەگەر تەم و مژ و تەپ و تۆزی هۆکارەکانی دیکە لێی بگەڕێن، وەکو لە فەرمایشتی پێغەمبەردا (ﷺ) ئاماژەی پێکراوە کە دەفەرموێ: (مامِنْ مَولودٍ الأ يُولدُ على الفِطرة، فأبواهُ يُهوِّدانهِ أو يُنصِّرانهِ أو يُمَجِّسانِه) رواه البخاري: ٤٧٧٥، ورواه مسلم بلفظ آخر، واتە: هەموو منداڵێك لەسەر فیترەت (واتە سروشتی خوا ناسیی) لەدایك دەبێ، دوایی دایك و بابی دەیکەن بە جوولەکە، یان دەیکەن بە نەصرانیی، یاخود دەیکەن بە مەجووسیی، کە مەبەست پێی ژینگە و دەوروبەرە.

٤- ناوی چوارەمی قورئان (الفرقان)ە، وەك خوا دەفەرموێ:

﴿ تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ ﴾ الفرقان، واتە: بەرز و پایەدارە ئەو کەسەی کە (فرقان)ی ناردۆتە سەر بەندەکەی خۆی، تاکو ترسێنەربێ بۆ جیهانییان، یاخود وریا

کەرەوە بێ، ئەمانــە چوار نــاوە ســەرەکی یەکـەی قورئـانن و هـەر چواریــشیان لەگــەڵ خــودی قورئانــدا پــڕ بــە پێــستن، واتــە خــوا (سبحانه وتعالی) ئەو ناوانەی کە بۆ قورئانی بەکارهێناون لەگەڵی دا سەداسەد (مطابق) و پـڕ بەپێـستن: قورئـان خـوا نـاوی لێ نـاوە (قرآن)، چونکە دەخوێندرێتـەوە، وە نـاوی لێنـاوە (کتـاب) چونکە نووسراوە و دەنووسرێتەوە، وە ناوی لێناوە (ذکر) چونکە شـەرەف و ڕێــز و حورمەتــە، وە بیرخەرەوەیــە، وە نــاوی لێنــاوە (فرقــان) واتە: جیاکەرەوە، وەکو خوا دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّكُمۡ فُرۡقَانٗا ﴾ الأنفـال: ٢٩، واتــە: ئــەی ئەوانــەی بڕواتــان هێناوە! ئەگەر پارێز لە خوا بکەن فورقانتان پێ دەبەخشێ، واتـە: واتان لێ دەکـات، عـەقڵ و دڵتـان وا لێ دەکات کـە جیـاوازیی نێـوان حەڵاڵ و حەرام و چاك و خراپ و ڕاست و چەوت و پاك و پیس ، بکەن.

ب ـ سیفەتەکانی قورئان: خـوا عزوجـل بـەزۆر وەسـف و ناوەڵنـاو باسی قورئـانی کـردوە، بـەڵام ئێمـە دە (١٠) سیفەتی سـەرەکییمان هەڵبژاردوون:

یەکەمیان (العظیم) مەزن، گەورە، وەك و خوا (سبحانه وتعالی) لە سوورەتی (الحجر) دا، دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ ٱلۡعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ ﴾ الحجر، واتە: بێگومان حەوت لە دووبارە کراوەکان، وە

قورئـــانی مەزنیـــشمان بـــەتۆداوە، حـــەوت دووبـــارە کراوەکـــان، پێغەمبەر (ﷺ) لە فـەرموودەی صـەحیحی خۆی دا فەرموویـەتی مەبەسـت پێـی سـوورەتی فاتیحەیـە[1]، چـونکە سـوورەی فاتیحـە ئایەتەکانی زۆر دووبارە دەکرێنەوە، کەواتە: یەکێ لە سیفەتەکانی قورئان، بریتییە لە گەورەیی و مەزنیی (العظمة).

سـیفەتی دووەم (الکـریم) وەك خـوا فەرموویـەتی: ﴿ إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٞ كَرِيمٞ ٧٧ ﴾ الواقعة، کە وەك باسمان کرد (کریم) واتە: بەخشندە، یاخود بەرێز و بە حورمەت.

سێیەم: یەکی دیکە لەسیفەتەکانی قورئان (العليّ) یە، (عليّ) واتـە بـــەرز، وەکـــو لـــە ســـوورەتی (الزخـــرف) دەفـــەرموێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ فِيٓ أُمِّ ٱلۡكِتَٰبِ لَدَيۡنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ٤ ﴾ الزخـــرف، واتـــە: وە بێگومان ئەم قورئانە لە ئەصلی کتێبداَ { کە زۆربەی توێـژەرەوان دەڵێن: مەبەسـت پێـی (اللوح المحفوظ)ە} لـەلامان بـەرزە و قـسە لەجێیە.

سـیفەتی چـوارەمی بریتیـە لـە (الحکـیم)، وەك لـە سـوورەتی (لقمان)دا دەفەرموێ: ﴿ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡحَكِيمِ ٢ ﴾ لقمان، واتە: ئا ئەو ئایەتانە هی کتێبێکی قسە لەجێن.

---

[1] وەك فەرموویەتی: (الحمدُ لله ربِّ العالمين) هيَ السبعُ المثاني والقرآن العظيم الذي أوتيته) رواه البخاري وأبوداود والنسائي وابن ماجه.

پێنجەم: سیفەتێکی دیکەی قورئان (العزیز)ە، واتە: زاڵ و باڵادەست، (عزیز) لە زمانی عەرەبیی دا دەڵێ: (من هو ممنوع الجانب) واتە: کەسێك کە کەس پێی ناوێرێ و ناتوانێ لە بەرامبەری دا بوەستێ، وەك لە سووڕەتی (فصلت)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴾ فصلت، واتە: وە ئەم قورئانە کتێبێکی زاڵ و باڵا دەستە، دوایی دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ ﴾ فصلت، واتە: هەڵەو ناڕێکیی ڕووی تێناکات نە لەپێشی نە لە دوایەوە، واتە: لە هیچ لایەکەوە ناحەقیی تێدا نیە و ناحەقیی ڕووی تێ ناکات، یاخود نە لە ڕابردوودا نە لە داهاتوودا هەڵەو ناڕێکیی ڕووی تێناکات.

شەشەم: سیفەتێکی دیکەی قورئان بریتیە (المبارك)، وەك لە سووڕەتی (ص) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾ ص، واتە: ئەمە کتێبێکی بە پێزە بۆ لای تۆمان ناردوە، تاکو لە ئایەتەکانی وردبنەوە، وە بێجگە لە خاوەن عەقڵان کەس پەند وەرناگرێ. (مبارك) واتە: بە پێز، (بُرکَة) بە گۆمێك دەڵێن ئاوی تێدا ڕاوەستابێ، وەکە دەگوترێ: ئەو شتە بەرەکەتی تێدایە یانی زۆر و بە پێزەو بەرگە دەگرێ و زۆر دەخایەنێ، یەکێك لە سیفەتەکان کە خوای بێ وێنە (سبحانە

وتعالى) خۆییان پێ وەسف دەكات بەرەكەتە: وەك دەفەرموێ: (تَبَارَكَ ٱلَّذِى) واتە: خوای پەروەردگار بەردەوامە و خێر و بەرەكەتی بەردەوامە، كەواتە: (المبارك) واتە: بە پێز بە بەرەكەت، هەڵبەتە زۆربەی كوردەواریی خۆمان وشەی: (مبارك) بەمانای: موتفەڕك بەكاردێنن، دەڵێن: ئەو شتە موبارەكە، یانی: موتفەڕكە، بەلام وشەی (مقدس) مانایەكەی وایە، واتە پیرۆز و پاك، بەلام وشەی: (مبارك) یانی: (كثیر الخیر) خێری زۆرە، بەركەتی زۆرە، بەپێزە، زۆر خێردەداتەوە و زۆر جێی كەڵك سوودە.

حەوتەم: سیفەتێكی دیكەی قورئان بریتیە لە: (المبین)، وەك لە سوورەتی (یوسف) دا دەفەرموێ: ﴿الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ١﴾ یوسف، واتە: ئەلیف لام ڕا، ئەو ئایەتانە هی كتێبێكی ڕۆشنن، یاخود ڕۆشن كەرەوەن، وەكو پێشتر باسمانِ كرد.

هەشتەم: سیفەتێكی دیكەی قورئان (المهیمن)ە، وەك لە سوورەتی (المائدة) دا خوای دادگەر دەفەرموێ: ﴿وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَمُهَيۡمِنًا عَلَيۡهِۖ﴾ المائدة: ٤٨، واتە: وە كتێبمان بە حەق ناردۆتە سەر تۆ، كە هەرچی لە پێش خۆی دا بووە بەڕاستی دەزانێ، واتە: كتێبەكانی پێش خۆی بەڕاست دەزانێ (وَمُهَيۡمِنًا عَلَيۡهِۖ) وە بەسەریشیانەوە چاودێرە، (مهیمن) یانی چی؟ یانی چاودێر و مشوور خۆر و بەسەر ڕاگەیشتوو،

هەیمەنـەتی بەسـەریاندا هەیـە، واتـە: خـستوونیە ژێـر ڕكێـف و چاودێریی خۆیـەوە، لەبەرئـەوە كـە هەرچـی لـە كتێبەكانیدیكـەدا گۆڕرابێ، یاخود لەبیر كرابێ، قورئان، ئەگەر بە پێویستی زانیبێ، وەبیر خەڵكی هێناوەتەوە، یاخود ڕاستی كردۆتەوە.

نۆیەم: سیفەتێكی دیكەی قورئـان بریتیـە لـە: (المصدّق)، وەك لـە سوورەتی (آل عمران) دا دەفەرموێ : ﴿ نَزَّلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ آل عمران: ٣ واتـە: كتێبـی ناردۆتـە سـەر تـۆ بـە حـەق، كتێبـەكانی پـێش خـۆی بەڕاسـت دەزانـێ، واتـە: ئەصـڵەكەیان بەڕاست دەزانێ، هەر لە: (صحف إبراهيم) كە ناوی هاتوە، هـەتاكو تـەوڕاتی مووسـا و زەبـووری داوود و ئینجیلـی عیـسا، سـەڵات و سەلامی خوا لەسەر هەموو پێغەمبەران بێ، وە هەموو كتێبەكانی دیكەی خوا كە ناویان نەهاتوە، چونكە هـیچ كـام لـە پێغەمبـەران نەبوون (عليهم الصلاة والسلام) كە خوا پەیامیان بۆ نـەنێرێ، جا ئـەو پەیامـە چ دوایـی كرابێتـە كتێـب و نووسـرابێتەوە، وەكـو (صحف) و (تـەوڕات) و (زەبوور) و (ئینجیـل) و (قورئـان)، وە، چ نەنووسرابێتەوە، بەڵام هیچ پێغەمبەرێك نەبووە كە خوا پـەیامی بۆنەنێرێ، وەلە ئەصڵیش دا پەیامەكـە بـە شـەفەهیی و زارەكیـی بـووە و دوایـی نووسـراوەتەوە، جگـە لـە تـەوڕات كـە هەنـدێكیان دەڵـێن تـەورات خـوای پـەروەردگار هـەر بـە نووسـراوەیی لەسـەر

(ألواح) بۆ مووساى هێناوە (عليه الصلاة والسلام)، كە لەوەش دا مشت ومرێك هەیە لە نێوان زانایان دا، كەواتە: قورئان كتێبەكانى پێش خۆى ئەسڵەكەيان بەڕاست دەزانىٚ، كە لە خواوە هاتوون، بەلاٌم نەك واقيعى ئێستايان، كە بێگومان دواى ئەوەى كە دەستكاريى كراون و گۆڕدراون، قورئان تێبينى لەسەريان هەیە و هەڵەكانيان ڕاست دەكاتەوە، بەلاٌم دەفەرموىٚ ئەسڵەكەيان ڕاستە و ئەوانە هەموويان لە ئەسلْ دا وەحى و پەيامى خوا بوون و ناردوونى.

سيفەتى دەيەم: و كۆتايى كە ئێمە باسمان كردوون، (المجيد)ە، وەك لە سووڕەتى(البروج) دا دەفەرموىٚ: ﴿ بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ ﴾ البروج وشەى: (مجد) واتە: پايە و شكۆ و شكۆمەنديى و بەرزيى، (مجيد) واتە: خاوەن شكۆ، خاوەن پايەى بەرز، (تمجيد) واتە: بە بەرز دانان، بە شكۆمەند و بە بەڕێز و بەرز تەماشاكردن، جا ئايا ئەم وەسفانەى قورئان چييان لىٚ وەردەگيرىٚ؟خوشك و برايانى بەڕێز! ئەوەيان لىٚ وەردەگيرىٚ وەك عەرەب دەڵێن: (المجاورة مؤثرة) نزيكيى كاريگەرە، لە كوردەواريى خۆشمان دا دەڵێن: (گا لە لاى گا ببەستيتەوە، ئەگەر ڕەنگى نەگرىٚ، خووى دەگرىٚ) بەلىٚ نزيكيى، كاريگەرە، وەك لە فەرمايشتى پێغەمبەر (ﷺ) دا هاتوە: ﴿عَنْ أَبِي مُوسَى ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " إِنَّمَا مَثَلُ

الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السَّوْءِ، كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُحْذِيَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخُ الْكِيرِ، إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً.﴾ رواه البخاري و مسلم . واتە: وێنەی هاوەڵی باش و هاوەڵی خراپ، وەكو عەتر فرۆش و كوورەچیی وایە، كابرای عەترفرۆش، كە لێی نزیك بی، یان بۆنخۆشت دەكا یان لێی دەكڕێ، یان بۆنی خۆشت بۆدێ، كابرای ئاسنگەر و كوورەچییش، ئەگەر بەرگیشت نەسووتێنێ (بە تەقە تەق جارزت دەكاو) بۆنێكی ناخۆشی لێدەكەی.

ئەم وەسفانە ئەوە دەگەیەنن كە ئێمە بە ئەندازەی ئەوە كە هەڵگری قورئان دەبین و لە قورئان نزیك دەبین و لە خزمەت قورئان دا دەبین، ئەم سیفەتانە لە قورئان كەسب دەكەین: (عظمة) و (كرامة) و (علو) و (حكمة) و (عزة) و (بركة) و (بيان) (هيمنة) و (تصديق) و (مجد)، ئەم سیفەتانە و باقی ئەو سیفەتانەی دی كە خوا (سبحانه وتعالى) قورئانی پێ وەسف كردوون، تۆ تەماشای مێژوو بكە، تەماشای ئەو میللەتانە بكە كە دەستیان بە قورئانەوە گرتوە وهەڵگری قورئان بوون، تاك تاكیان، تەماشا دەكەی، یاخود بەكۆ تەماشایان دەكەی، دەبینی ئەم سیفاتانەیان تێدا ڕەنگدەداتەوە، بۆ نموونە: عەرەب چی بوون ؟ واتە: پێش ئەوەی قورئانیان بۆبێ، بەس دوایی بە كردەوە: (عظيم) بوون و (كريم) بوون و (علو) یان پەیدا كرد (علو) بە

مانـا ئیجـابیی یەكـەی، وە حیكمـەتیان پەیـدا كـرد و عیززەتیـان پەیـداكرد و بەرەكـەت لـە ژیانیانـدا پەیـدابوو و هـەتا دوایـی، هـەروەها لـە دوای وانـیش هـەموو ئـەو میللەتانـەی دیكـە كـە دەسـتیان بـە قورئانـەوە گرتـوە، پێـی بـەرز بوونەتـەوە، وەكـو فەرمایـشتەكەی پێغەمبـەر (ﷺ) دەفـەرموێ: "إِنَّ اللَّـهَ يَرْفَـعُ بِهَـذَا الْكِتَـابِ أَقْوَامًـا، وَيَـضَعُ بِـهِ آخَـرِينَ" رواه مسلم: ٨١٦ ، واتـە: خـوا بـەم قورئانـە كەسانێك بـەرز دەكاتـەوە و كەسانێكیش نـزم دەكاتـەوە، ئەوانـــەی دژی قورئـــان بـــن نـــزم دەبنـــەوە و ئەوانـــەی لەگـــەڵ قورئـانیش دا بـن و لـە خزمـەتی دابـن، پێـی بـەرز دەبنـەوە، بـێ ئـەوەی مەبەسـتیان بـەرزیی بـێ، هەڵبەتـە كەسـێك مەبەسـتی بەرزیی بێ، بە قورئان بەرز نابێتەوە، دەبێ تۆ مەبەستت ئەوەبێ قورئان بـەرز بكەیـەوە و كـەلامی خـوا بەرزبكەیـەوە، ئـەوجار بـێ ئـەوەی خـۆت بتـەوێ خـوا نـاوت بـەرز دەكاتـەوە و پایـەت بـەرز دەبێتـەوە، وەكـو هـاوەڵانی بـەڕێزی پێغەمبـەر (ﷺ) و پێـشینی چـاكمان لـە پیـاوان و لـە ئافرەتـان، بـە ئەنـدازەی ئـەوە كـە لەقورئانەوە نزیك بوون و لە خزمەت قورئان دا بـوون، بـەرزیی و هـەموو سـیفەتە چاكەكانی دیكە كـە لـەقورئان دا قورئانیـان پـێ وەسف كراوە، تێیاندا ڕەنگیان داوەتەوە .

بڕگەی سێیەم: ئامانجی نێردرانی قورئان:

با بزانین قورئان بۆچی نێردراوە ؟ دیارە خوا(سبحانە وتعالی) لەزۆر شوێن لە قورئان دا ڕوونی کردۆتەوە کە قورئانی بۆچی ناردوە، بۆ وێنە: لە سـووڕەتی (ابراهیم)دا دەفـەرموێ: ﴿ الٓر كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ١ ﴾ ابراهيم **واتە: بەناوی خوای بە بەزەیی و بەخشندە، ئەلیف، لام، ڕا، ئەمە کتێبێکە ناردوومانە بۆلای تۆ تاکو خەڵکی پێ لە تاریکاییەکان دەربهێنی بەرەو ڕۆشنایی، بە مۆڵەتی پەروەردگاریان، بەرەو ڕاستە شەقامی خوایەکی بالاْ دەستی ستایش کراو، کەواتە: قورئان بۆچی هاتوە و ئامانجی نێردرانی قورئان چی یە ؟ ئەوەیە کە خەڵك دەربێنێ لە تاریکایی یەکان بەرەو ڕۆشنایی، لەتاریکایی کوفر و ئیلحاد، بەرەو ڕۆشنایی ئیمان، لە تاریکایی زوڵم، بەرەو ڕۆشنایی عەدالەت، لە تاریکایی پەرتەوازەیی و بێ سەر و بەرەیی و ناکۆکیی و دووبەرەکیی، بەرەو ڕۆشنایی برایەتی و تەبایی و پێکەوە گونجان، لە تاریکایی ڕەوشت نزمیی، بەرەو ڕۆشنایی ڕەوشت بەرزیی، لە تاریکایی بێ ئامانجیی لە ژیان دا، بۆ ڕۆشنایی ئامانج داریی لە ژیان دا، تا کۆتایی، لە هەموو تاریکییەکان بەرەو هەمو و ڕۆشناییەك، هەروەها لە سووڕەتی (الإسراء) دا خوا دەفەرموێ:** ﴿ إِنَّ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ يَهۡدِي لِلَّتِي هِيَ أَقۡوَمُ ﴾ الاسراء: ٩ **واتە: بێگومان ئەم قورئانە خەڵك**

ڕێنمایی دەكا بەرەو ڕێبازێك كە ڕاسترینە، چاكترینە، لەچ ڕوویەكەوە؟ لەهەموو ڕوویەكەوە: لەڕووی فكرەوە، لەڕووی عەقیدەوە، لەڕووی عیبادەتەوە، لەڕووی ئەخلاق و ڕەوشتەوە، لەڕووی ئادابی كۆمەڵایەتی یەوە، وە لەڕووی حوكم و سیاسەتەوە، لەهەموو ڕوویەكەوە قورئان خەڵكی ڕێنمایی دەكا، بەرەو چاكترین و ڕاسترین.

جا ئایا بەڵگەمان چییە؟ بەڵگەمان مێژوویە، وەبەڵگەمان ئەوەیە كە هەر كەسێ بە عەقڵی سەلیم تەماشای قورئـان بكا دەبینێـت و دەزانـێ و دڵنیـا دەبـێ، كـە قورئـان بـەرەو ڕاسـترین و چـاكترین و تـەواو تـرین ژیـان، خـەڵكی ڕێنمـایی دەكـات، وە لـە سـوورەتی (التكـویر) دا خـوا دەفـەرموێ: ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ ﴾ التكوير واتە: ئەم قورئانە تـەنیا بیرخەرەوەیـە، یاخود شەرەف و ڕێزە، بۆجیهانییـان بـۆ هـەر كامێـك لـە ئێـوە كەبیـەوێ ڕاست بێ، كەواتە: قورئان بۆچی هاتوە ؟ بۆ ئـەوەی خـەڵك ڕاسـت بن و لە هەموو جۆرە چـەوتیی و لارییـەك دەربـاز بـن، ڕاسـت بـن لەگەڵ خوا دا، ڕاست بن لەزاتی خۆیاندا، ڕاست بـن لەگـەڵ خـەڵك دا، وە ڕواڵـەتیان ڕاسـت بـێ و، دەرونیـان ڕاسـت بـێ و، لەهـەموو لایەنەكانی ژیانیان دا ڕاسـت بـن و دوور بـن لـەلاریی و خـواریی و چـەوتیی، هەڵبەتـە دەگـونجێ زۆر لـەبارەی ئـەوەوە قـسەبكەین،

کـەئامانجی نێردرانـی قورئـان چـییە، بـەڵام بەوەنـدە ئیکتیفا دەکەین، بۆ ئەوەی لەهەر بڕگەیەی فریای شتێ بکەوین.

برگەی چوارەم: چۆنیەتی دابەزینی قورئان:

بەڕاستــی ئەم بابەتە بابەتێکی گرنگە کە ئایا قورئان چــۆن دابەزیــوە، چۆن لەلایەن خواوە بەجیبریــل دا (علیه السلام) دابەزێنراوە بۆســەر دڵی موبارەکی موحەممەد (ﷺ)؟، جــا بەسەرنج دانی ئەم چەند ئایەت و فەرمایشتەی پێغەمبەر (ﷺ)، زۆر جوان بۆ مان ڕووندەبێتەوە کە قورئان چۆن دابەزێنراوە؟ چونکە بەڵێ ئێمە هەمووبان بەکورتیی دەزانین کە قورئان لەلایەن خواوە هاتوە، بەڵام ئایا چۆن دابەزیوە ؟ ئەوە پێویستی بە ڕوونکردنەوەو تەفصیلێ دەکات، جا ئێمە ئێستا خەریکی ئەو ڕوونکردنەوەین؛ خوا تبارك و تعالی فەرموویەتی: ﴿ ۞ إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيۡمَٰنَۚ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ١٦٣ ﴾ النساء، **واتە: ئێمە وەحییمان بۆتۆ ناردوە، وەك چۆن وەحییمان بۆ نووح و پێغەمبەرانی دوای ویش ناردوە، وە سروشمان[1] بۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقووب و ئەسباط و عیساو ئەییوب و یونوس و هاڕوون و سولەیمان، کردوەو زەبووریشمان بە داوود داوە، کەواتە: هەمان شێوە دابەزینی وەحی و پەیام کە بۆ نووح و پێغەمبەرانی دیکە علیهم**

---

[1] وحی، سروش.

السلام، هاتوه بەهەمان شێوەش بۆ موحەممەد (ﷺ) هاتوە، ئینجا لە سوورەتی (الشورى) دا خوا (سبحانه و تعالى) ڕوونتری دەکاتەوە، کە چۆن چۆنی وەحی بۆ پێغەمبەران ناردوە: ﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآيِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ إِنَّهُۥ عَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ ﴾ الشورى واته: وە هیچ بەشەرێك بۆی نیە خوا قسەی لەگەڵ بکا، مەگەر بە سروش (واتە خستنە دڵ) یان لەپشت پەردەوە {خوا قسەی لەگەڵ بکا وەك مووسا (ﷺ) خوا لە پشت پەردەوە قسەی لەگەڵ کرد، وە موحەممەدیش (ﷺ) کە لەشەوی میعراجدا خوا لە پشت پەردەوە قسەی لەگەڵ کرد}، یان نوێنەرێك بنێرێ و ئەوەی کە دەیەوێ بیگەیەنێ بێگومان خوا بەرزی کار بەجێیە. {واتە: نوێنەرێك بنێرێ کە جیبریلە و ئەویش دەچێتە سەر شێوەی ئینسانێك، یاخود لەشێوەی دەنگی جەرەسدا، وەك لە حەدیسەکاندا هاتوە} کەواتە: بەگشتی هاتنی وەحی بۆ پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام سێ جۆر بووە: یان خرانە دڵ بووە، یاخود لە پشت پەردەوە بووە، وەك قسە لەگەڵدا کردن، یاخود فریشتەیەك خوای پەروەردگار ناردوویەتی، جا ئەو فریشتەیەش چ خۆی بەرجەستە کردبێ لە شێوەی ئینسانێکدا، چ لەشێوەی دەنگی زەنگوڵەو جەرەس دا، ئەو وەحی یەی بە پێغەمبەرانی خوا گەیاندبێ .

وە لە سوورەتی (النجم) دا خوا زۆر باش بۆمان ڕوون دەکاتەوە، کە چۆن وەحی بۆ پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد (ﷺ) ناردوە؟ دەفەرموێ: ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ، وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ﴿١١﴾ أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ ﴾ النجم لەم (١٩) ئایەتەدا خوا سبحانه وتعالى زۆر بە وردیی باسی چۆنیەتی وەحی هێنانی جیبریل دەکا بۆ موحەممەد (ﷺ)، سەرەتا ئایەتەکان هەر بە خێرایی تەرجەمە دەکەم، دەفەرموێ: بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشندە، سوێند بە ئەستێرە کاتێ کە ئاوا دەبێ، (یاخود هەڵدەوەرێ،) هاوەڵەکەتان {واتە موحەممەد (ﷺ)} نە ڕێی لێ تێك چووە و نە سەرگەردان بووە، وە لە ئارەزووە وە قسە ناکات، بەڵکو ئەوەی کە دەیڵێ {واتە: ئەو قورئانەی کە دەیڵێ} سروش و پەیامی خوایە بۆی هاتوە، فریشتەیەکی زۆر خاوەن هێز فێری دەکا، زۆر شکڵ و شێوەیەکی جوانی هەیە و زۆر ڕێك و پێکە {کە مەبەستی جیبریلە} یەکێك لەو جارانە لە ئاسۆی بەرز بوو {کە خۆی

پێشانی موحەممەد (ﷺ)دا} دوایی نزیك بۆوە و شۆڕ بۆوە، هەتا ئەوەندە {لە پێغەمبەر (ﷺ)} نزیك بۆتەوە، وەك دوو كەوانەی بەرانبەریەك، ئنجا ئەو سروشەی بۆ بەندەكەی خوا نارد كە بۆی نارد، عەقلی {پێغەمبەر (ﷺ) یاخود دڵی، چونكە (فؤاد) بە مانای عەقڵ و بە مانای دڵیش هاتوە} بەهەڵەدا نەچووە لەوە دا كە بینی {ڕاست جیبریلی بینی} جا ئایا موجادەلەی لەگەڵ دا دەكەن {یاخود لێی لە گوماندان} لەوەدا كە دەیبینێ ؟ بێگومان جارێكی دیكەش بینی {واتە: لە شێوەی خۆی دا جارێكی دیكەش جیبریلی بینی، ئەگەرنا چەندان جار لەشێوەی مرۆڤ دا بینیویەتی، ئنجا لە كوێ دا بینی؟} لە لای درەختی كۆتایی {كە وا دیارە كۆتایی دروستكراوەكانە} وە لەلای درەختی كۆتایی یە ئەو بەهەشتەی كە جێگاو مەئوایە {بۆ ئیمانداران} كە ئەو درەختە دادە پۆشێ، ئەوەی كە دایدەپۆشێ، چاوی {پێغەمبەر (ﷺ)} لای نەداو بێ فەرمانییشی نەكرد، بێگومان ژمارەیەك لە نیشانە گەورەكانی پەروەردگاری خۆی بینی .

ئێستاش با سەرنجی چەند فەرموودەیەكی پێغەمبەریش بدەین لەو بارەوە كە بە وردیی تیشكمان بۆ دەخەنە سەر مەسەلەی چۆنیەتی هاتنی وەحی:

١- عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَأْتِيكَ

الْوَحْيُ ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ، وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ فَيُفْصَمُ عَنِّي، وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ، وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ".رواه البخاري:٢.

واتە: دایکی بڕواداران عائشە دەگێڕێتەوە کە (الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ) دەپرسێ: ئەی پێغەمبەری خوا چۆن وەحییت بۆ دێ ؟ ئەویش دەفەرموێ: هەندێك جار وەك زرینگانەوەی جەرەس بۆم دێ، کە ئەوە زۆر لەسەرم قورسە، کاتێك کۆتایی پێ دێ {واتە دەنگەکە دەبڕێ} تێی گەیشتووم ئەوەی کە گوتوویەتی، وە هەندێك جاران فریشتەکە بۆم دەچێتە سەر شێوەی پیاوێك قسەم لەگەڵ دا دەکا و، ئەوەی کە دەیڵێ لێی وەردەگرم و تێی دەگەم .

٢- عن عائشة رضي الله عنها: (وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ فَيَفْصِمُ عَنْهُ، وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا) رواه البخاري: ٢.

عائیشە خوا لێی ڕازی بێ {هاوسەری بەڕێزی پێغەمبەر (ﷺ)} دەڵێ: پێغەمبەری خوام دەبینی لە ڕۆژی زۆر سارددا کە سەرمایەکەی زۆر ساردبوو وەحی بۆ دادەبەزی، کاتێك کە وەحی یەکە کۆتایی پێدەهات، نێوچەوانی پێغەمبەر (ﷺ) زەنگوڵ زەنگوڵ ئارەقەی لێ دەچۆڕایەوە .

٣- عن عبادة بن الصامت "كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ، كُرِبَ لِذَلِكَ، وَتَرَبَّدَ وَجْهُهُ , وغمّض عينيه". رواه مسلم.

واتــە: پێغەمبــەری خــوا (ﷺ) كــە وەحــی بــۆ دادەبــەزی، زۆر ناڕەحەت دەبوو وە دەم و چاوی دەگۆڕا و چاویشی دەنووقاندن .

٤- (زیـد بـن ثابـت) شـتێكی دیكـەمان بـۆ دەگێڕێتـەوە و زیـاتر بۆمان وێنا دەكا كە وەحی بۆ پێغەمبـەر (ﷺ) دا بـەزیوە، چەند قورس بووە: (عن زيد بن ثابت قال فأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ فَخِذُهُ عَلَى فَخِذِي فَثَقُلتْ عليَّ حتَّى خِفْتُ تَرضَّ فخذي)،رواه البخاري:٦٨٦٦. دیـارە ڕۆژێـك پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) لـە تەنیـشتی زەید دانیشتوە و ڕانی پێغەمبەر لەسـەر ڕانـی زەیـد بـووە، دەڵـێ: كە وەحی بۆ دابەزی ڕانی لەسەر ڕانم بوو، ڕانی هێندە گـران بـوو هەتا ترسام كە ڕانم وردبێ لە بن ڕانی دا، واتە ئەوەندە قورساییم گەیشتێ .

٥- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ تُحِسُّ بِالْوَحْيِ ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَعَمْ، أَسْمَعُ صَلَاصِلَ، ثُمَّ أَسْكُتُ عِنْدَ ذَلِكَ، فَمَا مِنْ مَرَّةٍ يُوحَى إِلَيَّ إِلَّا ظَنَنْتُ أَنَّ نَفْسِي تُقْبَضُ" ،رواة احمد. عەبـدوڵڵای كـوڕی عـەمری كوڕی عاص، خوا لـەخۆی و بـابی ڕازی بێـت دەڵـێ لـە پێغەمبـەرم پرسی: ئایا ئەی پێغەمبەری خوا هەست بە وەحی دەكەی كە بۆت دێت؟ ئەویش فـەرمووی: بـەڵێ، دەنگـی زەنگۆڵـە و جـەڕەس دێتـە بـەر گـوێم، كـە ئـەوەهات بـێ دەنـگ دەبم، وەهـیچ جارێـك نیـە

وەحییم بۆ بێت، مەگەر گومان دەبەم کە ئەوجارە ڕووحم لەگەڵی دەربچێت {ئەوەندە قورسە}! .

چەمك و واتای وشەی (وحي): لە زمانی عەرەبیی دا دەڵێت[1]: (الوحي: الإعلام الخفيُّ السَّريع) واتە: وەحی ئاگادار کردنەوەیەکی پەنهانی خێرایە، شایانی باسیشە کە وشەی (وحي) لە قورئاندا بە شەش مانایان بەکار هاتوە:

١- بەمانای خورپە (إلهام) هاتوە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ﴾ القصص: ٧، واتە: وە وەحییمان بۆ دایکی مووسا نارد کە شیری بدەیە، هەڵبەتە دایکی مووسا علیهما السلام پێغەمبەر نەبووە و وەحییش تەنیا بۆ پێغەمبەران دێت بە مانا زاراوەییەکەی، کەواتە: لێرەدا مەبەستی لە (وحي) ئیلهامە، واتە: خستمانە دڵی دایکی مووسا کە شیر بدە بە مووسا وهەرکات لێی ترسای، بیخە تابووتێکەوە و بە ڕووباری دا بدە.

٢- وە (وحي) بە مانای ئیلهامی غەریزەییش هاتوە، کە خوا بۆ ژیان داران و زیندەوەرانی داناوە، وەك لەسووڕەتی (النحل) دا دەفەرموێ: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ ﴾ النحل: ٦٨ واتە: وە پەروەردگارت سروشی نارد بۆ هەنگ ﴿مێش هەنگوینە﴾ واتە: فێری کرد، کە

---

[1] (مفردات الفاظ القرآن)راغب الأصبهاني ص٨٥٨ ، وە (المعجم الوسيط) ، ص١٠١٩.

مەبەستی حاڵەتە غەریزەییەتی کە بەو شێوەیە رەفتار دەکات کە خوڵقاندوویەتی.

٣- وە بە مانای ئاماژەو رەمزیش دێ، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ ﴾ مريم، واتە: زەکەرییا لە میحراب چووە دەر ئاماژەی کرد بۆ قەومەکەی کە بەیانیان و ئێواران خوا بە پاك بگرن.

٤- وە وەحی لە قورئان دا بە مانای وەسوەسەش بەکار هاتوە، واتە: خوتخوتەی شەیتانەکان، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا شَيَٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا ﴾ الأنعام: ١١٢، واتە: وە بۆ هەر کام لە پێغەمبەران شەیتانەکانی مرۆڤ و جندمان کردۆتە دوژمن، هەندێکیان قسەی بریقەداری فریودەر بۆ هەندێکیان دەنێرن.. کە بێگومان بەمەبەست پێی ئەوەیە کە شەیتانەکانی جند فێری شەیتانەکانی مرۆڤی دەکەن.

٥- مانایەکی دیکەی وەحی فێرکردنی خوایە بۆ فریشتەکان، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ إِذْ يُوحِى رَبُّكَ إِلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّى مَعَكُمْ ﴾ الأنفال: ١٢، واتە: کاتێ پەروەردگارت وەحی دەنارد بۆ فریشتەکان کە من لەگەڵتانم..... .

٦- مانای شەشەمی وەحی ئەو مانا زاراوەییە یە کە دەیزانین و زیاتر باوە، کە بریتیە لە ناردنی پەیام بۆ پێغەمبەران علیهم

الصلاة والسلام وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ ۞ إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيۡمَٰنَۚ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ﴿١٦٣﴾ ﴾ النساء، **واتە: ئێمە سروشمان بۆ لای تۆ ناردوە وەك چۆن سروشمان بۆلای نووح و پێغەمبەرانی دوای ئەویش ناردوە، وە وەحییمان بۆ لای ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقووب و ئەسباط و عیساو ئەییوب و یونوس و هارِوون و سولەیمان ناردوە، وە زەبوورمان بە داوود داوە.**

ئنجا پێویستە بزانرێ کە سەرەتاو دەستپێکی دابەزینی وەحی بۆ پێغەمبەری کۆتایی لەشەوی (٢١) ڕەمەزانی یەکەم ساڵی پێغەمبەرایەتی دا بووە، ئەوشەوەش بە شەوی قەدر ناونراوە: ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ فِي لَيۡلَةِ ٱلۡقَدۡرِ ﴿١﴾ ﴾ القدر، **وە بە شەوێکی موبارەکیش ناونراوە:** ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ فِي لَيۡلَةٖ مُّبَٰرَكَةٍۚ ﴾ الدخان: ٣، **وە ئەو مانگەش مانگی ڕەمەزانە:** ﴿ شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ ﴾ البقرة: ١٨٥ [١]

---

[١] **بڕوانە: (پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم و دەرس و پەندەکانی) چاپی دووەم: ٢٠١١، لاپەڕە (٨٧ تا ٧٩) {دابەزینی وەحی لە چ ڕۆژو مانگێك دابووە؟}**

برگەی پێنجەم: ژمارەی سوورەت و ئایەت و وشەو پیتەکانی قورئان:

زانایانی ئیسلام ڕەحمەتی خوایان لێبێت، زۆر خزمەتی قورئانیان کردوە، لە هەموو ڕوویێکەوە، ئایەتەکانی قورئان ئەوە دیارە چەندن، وە سوورەتەکانی دیارە ژمارەیان چەندە، بەلاّم ئەوان وشە و پیتەکانیشیان ژماردوون ! شایانی باسیشە هەرکام لە وشەی (سورة) و وشەی (آية) لە قورئان دا هاتوون، بۆ وێنە: خوا فەرموویەتی: ﴿سُورَةٌ أَنزَلْنَٰهَا وَفَرَضْنَٰهَا وَأَنزَلْنَا فِيهَآ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾﴾ النور، واتە: ئەمە سوورەتێکە ناردوومانەتە خوار و پێویستمان کردوە، وە چەندان ئایەتی ڕۆشنمان تێدا ناردوونە خوار بەڵکو پەند وەربگرن. وشەی: (سُورَةٌ) بەمانای پایەی بەرز دێت و بەمانای شوورەی شاریش دێت، ئاشکراشە ئەو کۆمەڵە ئایەتانە کە ناویان لێنراوە (سُورَةٌ)، هەم پێگەو پایەی بەرزیان هەیە و، هەم هەر سوورەتێکیش وەك شوورە دەورەی چەند ئایەتێکی داوە و کۆی کردونەتەوە، وشەی (آية) یش بە مانای نیشانە (علامة) دێ، وە ژمارەی سوورەتەکانی قورئان (١١٤) یەو ئەمە یەك دەنگیی زانایانی لەسەرە، بەس ڕاجیاییەکی گچکە هەیە، هەندێکیان گوتوویانە: ژمارەیان (١١٣) سوورەتە، لەبەر ئەوەی (الأنفال) و (التوبة) یان پێکەوە حیساب کردوون، ئەویش لەبەر ئەوەی کە ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ یان لە نێواندا نیە، بەلاّم ئەوە ڕاجیاییەکی

بچووكە و لە ڕاستی دا قورئان (١١٤) سووڕەتە لەو (١١٤) يەش (٨٦) يان بەڕای زۆربەی زانايان لە مەككە دابەزيون، واتە: (٢\٣) دوو لەسەر سێ ی قورئان، وە (٢٨) يشيان، كە (١\٣) يەك لەسەر سێ ی قورئان دەكات، لە مەدينە دابەزيون، وە لەبارەی ژمارەی ئايەتەكانی قورئانەوە، لە نێو زانايان دا تا ڕاددەيەك ڕا جيايی هەيە، دوايی بۆتان ڕوون دەكەمەوە ڕا جياييەكە لەبەر چی يە، ژمارەكانيش ئەمانەن: (٦٢٠٤)و(٦٢١٤)و(٦٢١٩)و(٦٢٢٥)و(٦٢٢٦)و كۆتا ژمارە (٦٢٣٦) ەو كەمێكی زۆر كەميش دەڵێن (٦٦٦٦) كە ئەوە پێم وايە هەر لەسەر زمان خۆشە، ئەگەرنا بەڵگەيەكی وای لەسەر نيە، جا ئايا هۆكاری ڕا جيايی زانايان لە ژمارەی ئايەتەكاندا چی يە؟ ئايا هيچ كاميان گوتويانە: ئەم ڕستەيە ئايەتە و يەكی ديكە بڵێ: ئايەت نيە ؟! لە وەڵام دا دەڵێين نەخێر، بەڵكو مەسەلە كورتيی و درێژيی ئەو ڕستانەيە كە ئايەتەكانيان لێ پێك دێن، بۆ وێنە: لە سووڕەتی (الماعون) دا خوا دەفەرموێ: ﴿أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ﴿٧﴾﴾ الماعون، ئەگەر سەرنجی ئەم حەوت ئايەتەی سووڕەتی (الماعون) بدەين، بۆمان دەردەكەوێ كە دەگونجێ ئايەتەكانی ژمارە: (٢و٣) بكرێنە ئايەتێك، هەروەها ئايەتەكانی

ژمارە: (٥و٤)، وە ئایەتەکانی ژمارە: (٦و٧) لە حاڵێك دا کە ئێستا هەر کامێکیان ئایەتێکی سەر بەخۆیە، ئنجا کورتیی و درێژیی ڕستەکانی قورئان و ئایەتەکانە کە بواری کۆشش (إجتهاد)ی زانایانی پسپۆڕی تێدایە، بۆتە هۆی ڕاجیایی زانایان لەسەر ژمێریی ئایەتەکان داو، دیارە هەتا ڕستەکان درێژتر بن ژمارەی ئایەتەکان کەمتر و، هەتا کورتتریش بن ژمارەیان زیاتر دەبێ.کەواتە: ڕاجیایی یەکە لە ژمارەی ئایەتەکان دایە، نەك لە خودی ئایەتەکان دا، کە هەموویان لەسەری یەکدەنگن، واتە: هیچ زانایەك نەی گوتوە: ئەو وشەیە زیادە، یان ئەو ئایەتە زیادە، یاخود کەمە، وە ژمارەی وشەکانی قورئان: (٧٧٤٣٩) وشەیە هەندێکیشیان گوتوویانە: کەمترە، یان زیاترە کە ئەمیش هۆکارەکەی چۆنیەتی پێکهاتە (ترکیب)ی وشەکانە، نەك کەم و زیادیی لە قورئان دا!، وە ژمارەی پیتەکان (٣٤٠٧٤٠) وەك (إبن کثیر) لە تەفسیرەکەی خۆی دا هێناویەتی[1].

---

[1] (المصباح المنیر في تهذیب تفسیر ابن کثیر) ص١٤.

برگەی شەشەم: ڕیز بەندیی سوورەت و ئایەتەکان چۆنە و کێ کردوویەتی ؟!.

جارێ زانایان هەموو لەسەر ئەوە یەك دەنگن و یەك قسەن، کە ڕیز بەندیی ئایەتەکان بە وەحی بووە، کە زانایان زاراوەیەکیان بۆ بەکارهێناوە دەڵێن: (تـوقـیـفـــي) واتە: خوای پەروەردگــار پێغەمبەری (ﷺ) وەستاندوە: کە ئەمە سەرە ئایەتە ئەو ئایەتە لە دوای ئەو ئایەتەو لە پێش ئەو ئایەتەوەیە، ئەمە هەمووی لە ڕێی وەحی یەوە دیاری کراوە، بەڵگەشیان زۆر شتە یەکێ لە وانە ئەم فەرموودەیەیە: (عن ابن عباس عن عثمان كانَ النبي يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْآيَاتُ، فَيَقُولُ: " ضَعُوها فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا رواهُ النسائی و ابو داود و الترمذي و صححه الحاكم.) واتە: (عبدالله) ی کوڕی (عباس) لە (عثمان)ە وە دەگێڕێتەوە، خوا لە هەموویان ڕازی بێ، دەڵێ: پێغەمبەر (ﷺ) ئایەتی بۆ دادەبەزێنران، دەیفەرموو: ئەو ئایەتانە لە فلاّن سوورەتە کە فلاّن شتەی تێدا باس دەکرێ، دابنێن، لە ڕیوایەتی دیکەدا هاتوە، دەیفەرموو: ئەم ئایەتە بخەنە نێوان فلاّن ئایەتە و فلاّن ئایەت، کە شوێنی ئایەتەکان هەمووی بەدەست نیشان کردنی پێغەمبەر (ﷺ) بووە، ئەویش دیارە خوای پەروەردگار بۆی دیاری کردوە، ئەوە بە نیسبەت ڕیز بەندیی ئایەتەکانەوە، بەلاّم ڕیز بەندیی سوورەتەکان: (الفاتحة)، دوایی

(البقرة)، دوایی (ال عمرآن)، وە (النساء)، و (المائدة) تا کۆتایی، ئەوە شتێکی ئاشکرایە کە ڕیزکردنیان بە پێی ڕیزبەندیی دابەزینیان نەبووە، چونکە یەکەمین ئایەتانێك کە دابەزین، ئەو پێنج ئایەتەی سووڕەتی (العلق) بوون ﴿ ٱقْرَأْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلَّذِى خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ ٱلْإِنسَـٰنَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ ٱقْرَأْ وَرَبُّكَ ٱلْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ ٱلْإِنسَـٰنَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ ﴾ العلق، ئنجا دوای ئەوە (المدثر) و (المزمل) و... هتد، ئەدی چۆن ئەو ڕیز بەندیی یە کراون؟ زانایان لێرەدا دوو ڕایان هەیە؛ هەندێکیان دەڵێن: ئەوە بە ئیجتیهادی هاوەڵانی بەڕێز بووە، خوا لێیان ڕازی بێ، کە زانایان لێرەدا وەك زاراوەیەکی تایبەت وشەی (توفيقي) بەکاردێنن، بەلاّم زۆر بەیان دەڵێن: ئەویش دیسان وەك هی ئایەتەکان (توقيفي) یەو هەر بە وەحی بووە، وە بەڕاستی من زۆر لەو مەسەلەیە ورد بوومەوە و سەرەنجام گەیشتوومە ئەو قەناعەتە کە ڕیزبەندیی زۆربەی هەرە زۆری سووڕەتەکان بە فەرمانی پێغەمبەر بووە و تەوقیفیی یە، بەلاّم هەندێکیان وا پێدەچێ تەوفیقیی بێ و ئیجتیهادیی بێ، ئەم دەقەش دەلالەت لەسەر ئەوە دەکا کە هەندێ لە سووڕەتەکان - ناڵێم زۆربەیان - هاوەڵانی بەڕێز لە کاتی کۆکردنەوەی قورئان لە دوو بەرگدا، بە ئیجتیهادی خۆیان ڕیز بەندییان کردوون: (عن إبن عباس قُلْتُ لِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى أَنْ عَمَدْتُمْ إِلَى الْأَنْفَالِ وَهِيَ مِنَ الْمَثَانِي،

وَإِلَى بَرَاءَةٌ وَهِيَ مِنَ الْمِئِينَ، فَقَرَنْتُمْ بَيْنَهُمَا، وَلَمْ تَكْتُبُوا، بَيْنَهُمَا سَطْر: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُمُوهَا فِي السَّبْعِ الطُّوَالِ ؟ فَقَالَ عُثْمَانُ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيراً ما تَنْزِلُ عليه السُّورَة ذَات العَدَد، فإذا نَزَل عليه شَيء ـ يعني منها ـ دَعا بَعْضَ مَنْ كَان يَكْتُبُ، فَيَقُولُ: " ضَعُوا هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا "، وَكَانَتْ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَائِلِ مَا نَزَلَ بِالْمَدِينَةِ، وَبَرَاءَةٌ مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهًا بِهَا فَظَنَنْتُ أَنَهَا منها، فَقُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا. رواه أحمد و أبوداود و الترمذي و قال هذا حديث حسن صحيح، والحاكم و صحّحه ووافقه الذهبي.) .

واتە: (عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس) دەڵێ بە (عوسمان) م گوت، خوا لێیان ڕازی بێ، چ شتێك وای لێكردن كە سووڕەتی (الأنفال) كە لە جۆری (مثاني) یە، ببەنە لای سووڕەتی (البراءة) كە لە جۆری (مئين) ە، وە دێڕی (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ) یشیان لە نێوان دا نەنووسن، وە لە ڕیزی حەوت سووڕەتە درێژەكان (السبع الطوال) دایبنێن؟ عوسمانیش گوتی: زۆر جاران پێغەمبەری خوا (ﷺ) سووڕەتێكی چەند ئایەتی بۆ دەهاتە خوار، جا ئەگەر شتێكی ـ واتە لە سووڕەتەكە ـ بۆ هاتبایە خوار، هەندێك لە وانەی بانگ دەكرد كە قورئانیان دەنووسیەوە و دەیفەرموو: ئەم ئایەتانە لەو سوڕەتەدا دابنێن، كە فلان شتەی تێدا باسكراوە، سووڕەتی ئەنفالیش لەسەرەتای ئەو قورئانە بوو كە لەمەدینە هاتۆتە خوار، وە

سووڕەتی بەڕائەش لەوقورئانەیە کە لە کۆتایی دا هاتۆتە خوار، وە بابەت و نێوەڕۆکەکەیشی بەو دەچوو {واتە: نێوەڕۆکی ئەنفالیش وەك هی بەڕائەبوو} ئیدی پێم وابوو کە هەر بەشێکە لەوی {واتە: بەڕائەش بەشێکە لە ئەنفال} پێغەمبەری خواش (ﷺ) کۆچی دوایی کرد، بەر لەوەی بۆمان ڕوون بکاتەوە کە بەشێکە لەوی ـ یان نا؟ ..

ئنجا شایانی باسە پسپۆڕو شارەزایانی بواری قورئانناسیی، سووڕەتەکانی قورئانیان لە ڕووی قەبارە و زۆریی و کەمی ئایەتەکانیانەوە بۆ چوار جۆر پۆلێنیان کردوون، کە ئەمانەن:-

١- (السبع الطوال) حەوت سووڕەتە درێژترەکان، کە (البقرة و آل عمرآن و النساء و المائدة و الأنعام و الأعراف و الانفال و التوبة) ن.

٢- (المئين) کە ئەو سووڕەتانەن کە ژمارەی ئایەتەکانیان لە (١٠٠) زیاتر یان تۆزێك کەمترە و ڕاستەوخۆ لە دوای (السبع الطوال) ەوە دەست پێ دەکەن.

٣- (المثاني) کە ئەو سووڕەتانەن کە لە دوای (المئين) دێن و بە هۆی بەدوای واندا هاتنیان ئەو ناوەیان لێنراوە، یان لەبەر ئەوەی زۆر دەخوێندرێن و دووبارە دەکرێنەوە.

٤- (المفصل) کە ئەو سوورەتانەن کە لە دوای (المثاني) ەوە دێن، کە لە سوورەتی (ق) هەتا کۆتایی قورئانن .

بڕگەی حەوتەم: چۆنیەتی نووسینەوە و كۆكردنەوەی قورئان و قۆناغەكانی:

ئێمە بۆ ئاشنابوونی زیاتر بە قورئان و شارەزایی زیاتر دەربارەی دوایین كتێبی خوا(سبحانە وتعالی)، پێویستە بەرچاومان ڕوون بێت كە قورئان دوای ئەوەی لە خوای پەروەردگارەوە بە (جیبریل) دا (علیە السلام) بۆ پێغەمبەری كۆتایی موحەممەد (ﷺ) دابەزێندراوە، چۆن نووسراوەتەوە و پارێزراوە، پاشان چۆن خراوەتە نێوان دوو بەرگەوە و ناوی لێنراوە؛ (مصحف) واتە؛ پەڕاو، كتێب ؟، دەڵێین نووسینەوەو كۆكردنەوەی قورئان، بە سێ قۆناغان دا تێپەڕیوە؛

قۆناغی یەكەم: نووسینەوەی دەست بەجێی قورئان، پاش وەرگێران و لەبەركرانی لەلایەن پێغەمبەری خواوە (ﷺ)، وە لەلایەن ژمارەیەك لە هاوەڵانی بەڕێزیەوە، لە پیاوان و ئافرەتان؛ بەڵێ قۆناغی یەكەمی كۆكردنەوەی قورئان نووسینەوەی بووە، دەست بەجێ و هەركە خوا (سبحانە وتعالی) لە ڕێی جیبریلەوە قورئانی بەسەر پێغەمبەردا خوێندۆتەوە و دڵی موبارەكی پێغەمبەر وەری گرتوە، یەكسەر پێغەمبەر (ﷺ) گەیاندوویەتی بە هاوەڵانی بەڕێزی و بۆی خوێندوونەتەوە، كە هەیان بووە هەموو قورئانی لەبەربووە و دەست بەجێ لە دەمی موبارەكی پێغەمبەر (ﷺ) وەری گرتوە و لەبەری كردوە، وە هەشیان بووە كەمتر، وە هاوكات

لەگەڵ ئەوەدا نووسراویشەتەوە، پێغەمبەر (ﷺ) چەند نووسەرێکی هەبوون پێیان گوتراوە: (كُتاب الوحي) نووسەرەوانی وەحی، ئەوانەی کە قورئانیان نووسیوەتەوە یەکسەر بانگی کردوون و ئەوەی کە بۆی دابەزێندراوە نووسیویانەتەوە.

با لەوبارەوە تەماشای ئایەتەکانی سوورەتی: (الأعلى) بکەین، خوا دەفەرمووێ: ﴿ سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ٦ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُۚ إِنَّهُۥ يَعۡلَمُ ٱلۡجَهۡرَ وَمَا يَخۡفَىٰ ٧ ﴾ الأعلى، واتە: بە تەئكید بۆت دەخوێنینەوە، {واتە: قورئانت بەسەردا دەخوێنینەوە} لەبیریشت ناچێتەوە {ئەوە بۆ دڵنیاکردنەوەی پێغەمبەرە (ﷺ)} مەگەر ئەوەی خوا بیەوێ لەبیرت بچێتەوە، {خوا (سبحانە وتعالى) زۆرجار ئەم ڕستە موبارەکە دەفەرمووێ، بۆئەوەی کە یاسا و سوننەتێکی خۆی فێری ئێمە بکات، ئەویش ئەوەیە کە خوا هەر شتێکی بیەوێ دەیکات و ئەگەر بیەوێ شتێك لەبیر پێغەمبەر (ﷺ) بچێتەوە، ئەوە لەبیری دەچێتەوە، بەلام کە نەیویستوە، ئەوە لەبیری ناچێتەوە، لەبەرئەوە کە خوا نەیویستوە}، بێگومان خوا ئاشکرا و پەنهان دەزانێ واتە: ئەوەی ئاشکرایە و ئەوەش کە پەنهانە، لە هەمووی ئاگادارە.

هەروەها لە سوورەتی (القيامة) دا خوا دەفەرمووێ: ﴿ لَا تُحَرِّكۡ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعۡجَلَ بِهِۦٓ ١٦ إِنَّ عَلَيۡنَا جَمۡعَهُۥ وَقُرۡءَانَهُۥ ١٧ فَإِذَا قَرَأۡنَٰهُ فَٱتَّبِعۡ قُرۡءَانَهُۥ ١٨ ثُمَّ إِنَّ عَلَيۡنَا بَيَانَهُۥ ١٩ ﴾ القيامة

پێشتریش ئەم ئایەتانەمان هێناو خستمانە ڕوو کە پێغەمبەر (ﷺ) زۆر سووربوو لەسەر ئەوە کە ئەوەی (جیبریل) بۆی دەخوێنێتەوە، یەکسەر وەری بگرێ وە بەزاری موبارەکیشی بیبێژێ، واتە: لەگەڵ ئەوەدا کە وەریدەگرت یەکسەر گۆ (تلفظ) یشی پێ دەکرد، بۆ ئەوەی دڵنیابێ کە ئایا وەکو خۆی وشەکان وەردەگرێ یان نا ؟ جا خوا ئامۆژگاریی کرد و فەرمووی: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ﴾ زمـــانتی پێ مەجووڵێنە بـــۆ ئەوەی پەلـەی لێ بکەی، واتە: پەلەی لێ بکەی کە زوو لەبەری بکەی و لە زەینت دا بـیـپـارێـزی. ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ﴾ بێگومان لەسەر ئێمـەیە کۆکردنەوە و خوێندنەوەی ﴿فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ﴾ جا هەرکاتێ خوێندمانەوە (لــەڕێی جیبریلەوە) تۆش بەدوای خوێنەوەکـەی بکـــەوە، ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ﴾ ئنجا نـــەك هـــــەر کۆکردنـــەوە و خوێندنەوەی، بەڵکو ڕوون کردنەوەیشی، کە چۆن کاری پێ بکەن و چۆن پراکتیزەی بکەی، ڕوون کردنەوەیشی لەسەر ئێمەیە، وە لە سووڕەتی (طه) شدا دەفەرموێ: ﴿فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ ٱلْمَلِكُ ٱلْحَقُّ ۗ وَلَا تَعْجَلْ بِٱلْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضَىٰٓ إِلَيْكَ وَحْيُهُۥ ۖ وَقُل رَّبِّ زِدْنِى عِلْمًا ﴿١١٤﴾﴾ طه، واتە: وە پەلە مەکەلە وەرگرتنی قورئان دا پێش ئەوەی وەحی یەکەی بۆتۆ تەواو بـــێ {جـــاری وا هەبـــــــوو پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ (جیبریل) دا دەی گوتەوە و لێ ی ڕانەدەوەستا تاکو خوێندنەوەی

ئایەتەكان تەواو دەكات و لەگەڵی دەگوتەوە،} جا خوا دەفەرموێ: پەلەی لێ مەكە پێش ئەوەی كە جبریل تەواوی بكا، بیڵێیەوە، با تەواوی بكا، ﴿وَقُل رَّبِّ زِدۡنِي عِلۡمٗا﴾ وە بڵێ: پەروەردگارم زانیارییم بۆ زیاد بكە، واتە: ئەم دووعایە بكە تاكو هەم خوا لە قورئاندا زیاتر شارەزات بكا، وە هەم زیاتر فێری زانیارییت بكا بە گشتی .

هەروەها ئەم فەرمایشتەش زۆر جوان بۆمان ڕوون دەكاتەوە كە هەر لەسەرەتای دابەزینی وەحی یەوە وەحی نووسراوەتەوە: (عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: " كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نُؤَلِّفُ الْقُرْآنَ مِنَ الرِّقَاعِ , " أخرجه الحاكم في المستدركِ هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ) زەیدی كوڕی سابیت كە پێشتریش باسمان كرد یەكێك بووە لە دیارترین نووسەرەوەكانی وەحی، دەڵێ: ئێمە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا (ﷺ) دەبووین، قورئانمان دەنووسییەوە لەسەر ڕیقاع، (رقاع) كۆی (رُقعة) یەو هەر چییەك كە شتی لەسەر بنووسرێ، جا چەرم بێ، بەردی تەنك بێ، گەڵای درەخت بێ، هەر شتێك بێ، نووسینی لەسەر بكرێ، پێی دەگوترێ: (رقعة) كە كۆیەكەی (رِقاع) ە .

جـا زەیـد دەڵـێ: لـە خزمـەت پێغەمبـەر (ﷺ) دا قورئانمـان دەنووسییەوە و کۆ دەکردەوە، لەو شتانەدا کە لەو ڕۆژگارەدا لە جیاتی کاغەز شتیان لەسەر نووسراوە.

واتـە: لـە قۆنـاغی یەکـەم دا ئایەتـەکان کـە بـۆ پێغەمبـەر (ﷺ) دابـەزیون، بـە دوو شـێوە پـارێزراون، یەکـەم بۆخـۆی لەبـەری کـردوون لەگـەڵ ژمارەیـەك لـە هـاوەڵانی بـەڕێزی لـە پیـاوان و ئافرەتان ئەوە شێوەی یەکەم، شێوەی دووەم ئـەوە بـووە کـە ئـەو ئایەتانـە، ئـەو سـوورەتانە نووسـراونەتەوە، وەکـو پێـشتر باسمـان کردو دواتر زیـاتریش تیشك دەخەینـە سـەر ئـەو مەسـەلەیە، کە چۆنیەتی کۆکردنەوەی ئایەتەکان و سوورەتەکانە.

قۆناغی دووەم: کۆکردنەوە و نووسینـــەوەی قـــورئان لــە ڕۆژگاری خەلیفەی یەکەمی پێغەمبەر (ﷺ) (ابوبکر الصدیق) دا خوای لێ ڕازی بێ، لەلایەن زەیدی کوڕی سابیتەوە، خوای لێ ڕازی بێ، ئەویش بە پێشنیاری عومەری کوڕی خەتتاب خوای لێ ڕازی بێ: کە من فەرموودەکە سەرەتا دەقە عەرەبییەکەی دەخوێنمەوە، دوایی مانای دەکەم، چونکە دەقێکی زۆر گرنگە بە تایبەت بۆ ئەم ڕۆژگارە کە کەسانێکی بێ بڕواو داخدار بەرانبەر بە ئیمان و ئیسلام وقورئان دەیانەوێ تانە وتەشەر لەسەنەدی قورئان بدەن و جارجار لەو بارەوە شت دەنووسن، بێ ئەوەی کە شارەزای مێژوو

بن، جا ئەم فەرموودەیە وەڵامێكی ددان شكێنە بۆ ئەو جۆرە كەسانە:

(عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلَ أَهْلِ الْيَمَامَةِ، فَإِذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي، فَقَالَ: " إِنَّ الْقَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ. قُلْتُ لِعُمَرَ: كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ عُمَرُ: هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ" ، قَالَ زَيْدٌ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتَّهِمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَتَبَّعِ الْقُرْآنَ فَاجْمَعْهُ، فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ، قُلْتُ: كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ قَالَ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ، لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ) { سورة التوبة آية ١٢٨ } حَتَّى خَاتِمَةِ بَرَاءَةَ فَكَانَتِ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتَهُ، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا) رواه البخاري وأحمد.

ئەمەش قۆناغی دووەمی کۆکردنەوە و نووسینەوەی قورئانە کە هەر تەواوکەری کاری قۆناغی یەکەمە، زەیدی کوڕی سابیت دەڵێ: ئەبووبەکر لەدوای جەنگی یەمامە لەدوای ناردم، کە چووم عومەری کوڕی خەتتابی لەلابوو، ئەبووبەکر خوای لێ ڕازی بێ گوتی: عومەر هاتەلام و گوتی: لە ڕۆژی یەمامەدا {واتە: جەنگێك هەبووە بەناوی جەنگی یەمامە لە یەمەن ڕوویداوە لەنێوان سوپای ئیسلام و هەڵگەڕاوەکـــــان دا} جا قورئـــــان خوێنەکان {قورئان لەبەرەکان} زۆریان لێ کوژراوە لە و جەنگەداو من دەترسێم کە لە شوێنەکانی دیکەش {لە جەنگەکانی دیکەش دا} قورئان لەبەرەکان و هەڵگرانی قورئان زۆریان لێ بکوژرێن، {چونکە هەڵگرانی قورئان سەرەڕمی سوپای ئیسلام بوون لەپێش خەڵکی دیکەوە بوون} وە سەرەنجام زۆرێك لە قورئان بڕوا {کە ئەوان لە سینەیان دا هەڵیان گرتوە}، بۆیە من پێم وایە کە فەرمان بکەی بە کۆکردنەوەی قورئان، منیش بە عومەرم گوت: چۆن شتێك بکەین کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) نەیکردوە ؟ {واتە: پێغەمبەری خوا خۆی قورئانی لەنێو دووبەرگ دا کۆنەکردۆتەوە، بەڵێ نووسراوەتەوە لەچەرم و لە بەردی تەنك و لەوانە نووسراوەتەوە، بەڵام نەخراوەتە نێوان دوو بەرگەوە} عومەریش گوتی: بەخوا ئەمە شتێکی باشەو با بیکەین، ئیدی عومەر وتو وێژی لەگەڵ کردم، تا خوا سینەی منی گوشاد کرد بۆ ئەوەی کە

پێشنیاری کرد، وە قەناعەتی منی وەکو هی عومەر لێکرد، زەید دەڵێ: ئەبووبەکر پێی گوتم: تۆش پیاوێکی گەنجی عاقڵی و لەلای ئێمە تۆمەتبارنی، {واتە: متمانەمان پێتە} وە تۆ لەسەردەمی پێغەمبەری خواش (ﷺ) دا وەحییت دەنووسییەوە، بۆیە دوای قورئان بکەوە و کۆی بکەوە، {واتە: بیخە نێوان دوو بەرگەوە}، سوێند بە خوا ئەگەر پێیان گوتبام چیایەك لە چیایەکان لە شوێنی خۆی بگوازەوە بەقەدەر ئەوە لە سەرشانم قورس نەبوو! پێم گوتن: چۆن شتێك دەکەن کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) نەیکردوە ؟، ئەبووبەکریش گوتی: ئاخر بەخوا ئەوە کارێکی باشە، وە هەر لەگەڵم خەریك بوو وتووێژی لەگەڵ دا کردم تا خوا سینەی گوشاد کردم بۆئەوەی کە سینەی ئەبووبەکر و عومەریشی بۆ گوشاد کردبوو {واتە: هەمان قەناعەت بۆ منیش دروست بوو} وە دەستم کرد بە کۆکردنەوەی قورئان، کۆم دەکردەوە لە: ئەوەی کە لەسەر گەڵای دار خورما نووسرابوو، وە ئەوەی لەسەر بەردی تەنك نووسرابوو، وە ئەوەی کە لەسینەی پیاواندا هەبوو {لە سینەی ئیمانداران دا کە هەڵگرانی قورئان بوون} هەتا کۆتایی سوورەتی تەوبەم تەنیا لەلای ئەبوو خوزەیمەی ئەنصاریی بینی، لەلای غەیری ئەوم نەبینی: ﴿ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ

رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾﴾ التوبة، **هەتا كۆتایی سورەتی بەرائە، {واتە: ئەم دوو ئایەتە} وە ئەو پەڕانە لەلای ئەبووبەكربوون خوای لێ ڕازی بێ تا خوا بردیەوە و وەفاتی كرد، دوایی لەلای عومەر بوون تاكو لە ژیاندا بوو، لەدوای عومەریش {ئەو پەڕانە كە قورئانیان تێدا كۆكرابۆوە} برانە لای حەفصەی كچی عومەر خوا لێیان ڕازی بێ.**

* ڕوونكردنەوەی سێ مەسەلە *

لێرەدا پێویست دەكات سێ مەسەلە ڕوون بكەینەوە:

١- كە زەیدی كوڕی سابیت دەڵێ: (لم اجدها مع غیره) واتە: كۆتایی سوورەتی بەرائەم جگە لە ئەبوو خوزەیمەی ئەنصاریی لەلای كەسی دیكە نەبینی، ئایا مانای وایە كە تەنیا ئەو ئەم دوو ئایەتەی لەبەربوون ؟ نەخێر، بەڵكو مەبەستی ئەوەیە كە لەلای غەیری ئەوم چنگ نەكەوتن بە نووسراوەیی، وەك (أبو شامة) گوتوویەتی: (لم اجدها مكتوبة مع غیره) كە (السیوطي) لە: (الإتقان في علوم القرآن)دا[1] لێی گێڕاوەتەوە، بەڵام دیارە لای چەندان هاوەڵی دیكە بەلەبەر كراویی هەبوون و، ئەم دوو ئایەتەشیان لە میان (ضمن) ی سووڕەتی (التوبة) دا لەبەربوون.

---

[1] بڕوانە، ج١ ص١٠ .

٢- لێرەشەوە دەردەکەوێ کە زەیدی کوڕی سابیت خوای لێ ڕازی بێ قورئانی کۆکردۆتەوە، دوو شتی کردوون و لەسەر دوو بناغە قورئانی کۆکردۆتەوە، أ- ئەوەی کە نووسراوەتەوە، ب- ئەوانەی کە لەبەریان بووە، چونکە بۆخۆی دەڵێ: (فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ) واتە: شوێن قورئان کەوتم و کۆم کردەوە ئەوەی کە نووسرابۆوە لەگەڵای درەخت و لە چەرم و لەبەردی تەنك، وە ئەوەی کە لە سینەی پیاوان دابوو.

٣- ئنجا ئایا هەرکەس هاتبێت و گوتبێتی ئایەتێکم لەبەرە، زەید لێی وەرگرتوە؟ نەخێر، بەڵگەشمان لەسەر ئەوە، ئەم دەقەیە کە (أبوداود) لە (سُنن) ی خۆی دا هێناویەتی: (قَالَ أَبُوبَكر "رَضِيَ اللهُ عَنْهُ" لِعُمرِ وَزَيد بنُ ثابِتْ: أُقْعُدوا على بابِ المَسْجِدِ، فَمَنْ جاءَكُما بِشاهِدَينِ عَلى شَيءٍ مِنْ كِتابِ اللهِ فَاكْتُباهُ) واتە: ئەبووبەکر خوای لێ ڕازی بێ بە عومەری کوڕی خەتتاب و زیدی کوڕی سابیتی گوت: {عومەریش دیارە هاوکاری زەید بووە} لەسەر دەرگای مزگەوت دانیشن، هەر کەسێك دوو شاهیدی هەبوون، کە فلان ئایەتە ئایەتێکی قورئانە، بینووسن. {واتە: ئەگەر دوو شاهێدی نەبوون، ئەوە مەینووسنەوە} ، جا دیارە دەگونجێ مەبەست لە دوو شایەد (شاهدین) لێرەدا مانا ڕواڵەتییەکەی بێ، واتە: دووکەسی متمانە

پێكراو شایەدی بۆ بدەن كە ئەوەی لەبەریەتی بەشێكە لە قورئان، وە دەشــگونجێ، وەك هەنــدێك لــە زانایــان گوتوویانــە و منــیش رایەكەیانم پێ پەسەندە، كە مەبەست لەو دوو شایەدە، هەركام لە نووسین و لەبەربوون (الكتابة و الحفظ) بێ، واتە: هیچ شتێك بەناوی قورئانــەوە مەنووســنەوە، تــاكو بەهــەركام لــە نووســین و لەبــەر كــردن، پــشت ئەســتوور نــەبێ، دیــارە هــیچ ســوورەتێكیش نەبووە كە بە سەدان هاوەڵ لەبەریان نەبووبێ خوا لێیان رازی بێ، چونكە ئەوان دینداریيەكەیان هەموو لەسەر بناغەی قورئـان بــووە و، وەكــو هەنــدێك[1] لــە مــسوڵمانانی ئێــستا نــەبوون كــە ئایەتێكی بە تەواویی لەبەرنەبێ و، بگرە فاتیحەشی رەوان نەبێ! كەچی گومانیشی وابێ كە مسوڵمانێكی تێروتەواوە! بەڵكو ئەوان ژیانەكەیان و دونیاداریی و دینداریی یەكەیان بە تەواویی لەسەر بناغەی قورئان بووە.

قۆناغی سێیەم: كۆكردنەوەی قورئـان لـە شێوەی موصحەف دا لە رۆژگـاری خەلیفـەی ســێیەم دا : ســێیەم قۆنـاغی كۆكردنـەوەی قورئان، ئەم دەقە بە روونیی باسی دەكات: (عَنْ إبن شهاب أن أنس بْنِ مَالِكٍ حدَّثَهُ، أنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قدم على عثمان، وكان يغازي أهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ أرْمِينِيَةَ، وَأذْرَبِيجَانَ مَعَ أهْلِ الْعِرَاقِ، فَأفْزَعَ حذيفة اخْتِلافُهُمْ

---

[1] دیارە لێرەدا مەبەستمان كەسانی خوێندەوارو شارەزایە، ئەگەرنا خەڵكی نەخوێندەوار زۆر جار عوزرو پاساویان هەیە.

فِي الْقِراءة، فَقَالَ حذيفةُ لِعُثْمَانَ: " يَا أمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أدْرِكْ هَذِهِ الأُمَّةَ قَبْلَ أنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتلافَ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى" ، فَأرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ: أنْ أرْسِلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسَخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ، ثُمَّ نَرُدُّهَا إِلَيْكِ. فَأرْسَلَتْ بها حَفْصَةُ إِلَى عُثْمَانَ، فَأرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ , وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ , وَسَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ , وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، فَنسخوها فِي الْمَصَاحِفِ، ثُمَّ قَالَ عثمان لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلاثَةِ: اذا اخْتَلَفْتُمْ أنْتُمْ وَزَيْدٌ بن ثابت في شيء من القرآن فَاكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّهُ نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ. فَفَعَلُوا حَتَّى إِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ، ردَّ عثمانُ الصُّحف الى حفصة و أرسل الى كُلِّ أُفُقٍ بِمُصْحَفٍ مِمَّا نَسَخُوا، و أمَرَ بِمَا سِوَاه مِنَ الْقُرآنِ، فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أوْ مُصْحَفٍ أنْ يُحْرَق) رواه البخاري: (٤٩٨٧)، هەروەها باقی کۆکەرەوانی فەرمایشتی پێغەمبەر (ﷺ) هێناویانە.

واتە: (ابن شهاب) لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: حوزەیفەی کوڕی یەمان خوا لێی ڕازی بێ چوو بۆ لای عوسمان خوا لێی ڕازی بێ، {کە سێیەمین خەلیفەی پێغەمبەرە (ﷺ)} وە حوزەیفەی کوڕی یەمان عادەتی وابوو، لەگەڵ ئەهلی شام دا دەچوو بۆ جەنگ بۆ ئازادکردنی ئەرمینیا، وە لەگەڵ ئەهلی عێراقیش دا دەچوو بۆ جەنگ بۆ ئازادکردنی ئازەربایجان، جا ئەوە حوزەیفەی ترساند کە بینی مسوڵمانان ڕاجیاییان هەیە لە خوێندنەوەی قورئاندا، حوزەیفە کاتێک گەڕایەوە بە عوسمانی

گوت: ئەی فەرمانـدەی بـڕواداران ! فریـای ئـەم ئۆممەتـە بكـەوە پێش ئەوەی بكەونە كێشەو نـاكۆكیی دەربـارەی كتێبـی خـوا، وەك جوولەكە و نەصـڕانییەكان! عوسمـانیش نـاردی بـۆلای (حەفصە) خوا لێی ڕازی بێ: (صحف) مان بۆ بنێرە، {كە بریتـی بـوون لـەو پەڕانەی كـە قورئانیـان تێـدا كۆكرابـۆوە، بـەلاّم جارێ نـەكرابوون بەیـەك كتێـب} بـۆ ئـەوەی لـە دوو تـوێی چـەند بەرگێكـدا بیاننوسینەوەوكۆیان بكەینەوە، دوایی پـەڕەكانت بـۆ دەنێرینـەوە، حەفـصەش نـاردنی بـۆلای عوسمـان، ئـەویش فـەرمانی كـرد بـە: زەیدی كوڕی سابیت و (عەبـدوڵلا) ی كـوڕی زوبـەیر و سـەعیدی كـوڕی عـاص و (عەبـدوررەحمانی) كـوڕی حـاریثی كـوڕی هیـشام، {واتە: لێژنەیەكی چوار قۆڵیی پێك هێنا، یـەكێكیان ئەنـصاڕیی و سێشیان قوڕەیشیی بوون}، ئەوانیش ئـەو پەڕانـەیان خـستە سـەر پەڕی دیكەو لە دوو توێی دوو بەرگ دا، وە چـەند موصـحەفێكیان لەبـەر گرتـەوە، {كـە هەنـدێكیان دەڵـێن: حـەوت بـوون، هەنـدێ دەڵێن پێنج بوون، هەندێ دەڵـێن چـوار بـوون}، وە عوسمـان خـوا لێی ڕازی بێ بـە سـێ قوڕەیـشییەكانی گـوت: ئەگـەر ئێـوە لەگـەڵ زەیـدی كـوڕی سـابیت لـە شـتێك لـە قورئـان {لـە ئایـەتێك، لـە وشەیەك} دا، كەوتنە ڕاجیایی یەوە، كە چۆن بنووسرێ ؟ ئەوە بە زمـانی قـوڕەیش بینووسـن، چـونكە قورئـان بـە زمـانی قوڕەیـشی یەكان {بـە پلـەی یەكـەم} هاتۆتـە خـوارێ، ئـەوانیش وایـان كـرد،

هەتاکو پەڕەکانیان لەشێوەی موصحەف دا تەرتیب کرد و چەند نوسخەیەکیان لێ گرتەوە، وە عوسمان خوای لێ ڕازی بێ، پەڕەکانی ناردەوە بۆ حەفصە.

وە بۆ هەر ناوچەیەك {وەك: بەصرە وکووفە وشام وخوڕاسان و میصر} موصحەفێکی نارد {واتە: قورئانێك کە لەنێو دووبەرگ دا کۆکرابۆوە لەوەی کە نووسیویانەتەوە}، بەلاَم هەرچی قورئانی دیکە، کەلەشێوەی پەڕ و کتێبان دا نووسرابوو، فەرمانی کرد هەموویان سووتاند.

لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کە قۆناغی سێیەم هەر تەواوکەری قۆناغی دووەمە و ئەویش تەواوکەری قۆناغی یەکەمە، بەلاَم ئایا ئەو قورئانەی خراوەتە نێو دوو بەرگەوە و، ئێستا لەبەردەستی ئێمە دایە، جیایە لەوەی کە لە سەردەمی پێغەمبەر دا (ﷺ) وە پاشتر لە سەردەمی ئەبووبەکر دا بە ڕاوێژی عومەر کۆکراوەتەوە؟ نەخێر، بەڵکو هەریەکە، بەلاَم ئەو کات نەخرابووە نێو دوو بەرگەوە، جا ڕەنگە یەکێ بڵێ: باشە چی دەبوو ئەگەر پێغەمبەر (ﷺ) هەر ئەو کاتە بیخستبایە نێو دوو بەرگەوە ؟ دەڵێین: ئەوە نەدەگونجا، چونکە سووڕەتی وا هەیە هەندێك ئایەتی ئەم ساڵ هاتوونە خوار و هەندێك ئایەتی دیکەی دوای چەندان ساڵی دیکە هاتوونە خوارێ، کەواتە دەبوو هەموو جارێ موصحەفەکە بگۆڕن، دیارە ئەو کاتەش تیا نووس هێندە زۆر نەبوون و شتێکی

بــە زەحمــەت دەبــوو هێنــدە شــێوەی ڕێكخــستن و ڕیزبەنــدیی ئایەتەكان بگۆڕن، لەبەرئـەوە پێغەمبـەر (ﷺ) لێـی گەڕاوە هـەتا سووڕەتەكان تـەواو بـوون، زانیویـەتی كـە لـەدوای خـۆی هـاوەڵانی بەڕێزی خوا لێیان ڕازی بێ مشووری دەخۆن و كۆی دەكەنەوە.

لێــرەدا پرســیاریك دەكــرێ: وشــەی (صــحف) لەگــەڵ (مــصحف) جیاوازییان چییە ؟ (صحف) كە كۆی (صحیفة) یە واتە: پـەڕەكان (مصحف) یش واتە: كتێب و پەڕی لێكدراوو تەرتیب كراو، وشەی: (صُحُف) بۆ یەكەمجار لەسەردەمی ئەبووبەكر دا خوای لێ ڕازی بێ بــەكارهات، وشــەی (مــصحف) یــش هێنــدێ دەڵــێن: یەكــەمجار لەســەردەمی ئەبووبــەكر دا بــەكارهاتوە، بــەڵام هەنــدێكی دیكــە دەڵێن: یەكەمجار لەسەردەمی عوسمان دا بەكارهێنراوە، وە گـرنگ ئەوەیە (مـصحف) یـانی: قورئـانێكی نووسـراوەی كـە لـەنێوان دوو بەرگ دا كۆكراوەتەوە .

هەروەها لێرەدا پرسـیارێكی دیكـەش دەكـرێ:ئایـا بۆچـی پـەڕەكان (صحف) پاش كۆچی دوایـی عومـەر لـەلای عوسمـان نـەبوون خـوا لێیان ڕازی بێ و بۆچـی دەچـنە لای حەفـصەی كـچی؟ وەڵامەكـەی ئەوەیە كەئەو كاتە كە عومەر خوا لێی ڕازی بێ بریندار دەكرێ و لەسەر جێگای مردن دەبێ، خۆ جارێ نازانن كێ دەبێ بە خەلیفە، لەبەرئــەوە وەكـو ئەمانــەتێك عومــەر خــوا لێــی ڕازی بــێ لــەلای

حەفصەی کچی داناوە، کە هاوسەری پێغەمبەریش (ﷺ) بووە و لەبەرکەر (حافظة)ی قورئانیش بووە .

لە کۆتایی ئەم برگەیەش دا ڕوونکردنەوەی چەند مەسەلەیەك بە پێویست دەزانم:-

ڕوونکردنەوەی شەش مەسەلەی گرنگ

<u>یەکەم:</u> مەسەلەی دابەشکرانی قورئان بۆ سی (٣٠) بەش (جزء)، ئایا ئەوە چۆن بووە ؟! لە ڕاستیدا ئەوە زانایان کردوویانە و ڕەنگە لەسەردەمی خەلیفە ڕاشیدەکانیش نەبووبێ و دوایی بووە، زانایان بۆ ئەوەی بابای قورئانخوێن بزانێ چەند بخوێنێ، بۆ نموونە: بۆیە کردوویانەتە سی بەش بۆئەوەی بەلای کەمەوە مرۆڤ شەو و ڕۆژی جوزئێك بخوێنێ، تاکو لە مانگێك دا جارێك قورئان خەتم بکات یاخود ئەگەر نەیتوانی، جوزئێکیان کردۆتە دوو حیزب، بۆئەوەی ئەگەر بە مانگێك نەیتوانی هەموو قورئان بخوێنێ، با بەدوو مانگان بیخوێنێ، شەوو ڕۆژێ یەك (حزب) واتە نیو جوزء، وە ئەوە هیچ بەلگەیەکی لەسەر نیە کە پێغەمبەر (ﷺ) دابەشی کردبێ بۆ چەند جوزئێك، یاخود بۆ چەند حزبێك.

<u>دووەم:</u> مەسەلەی سەر و بۆرکردنی ئایەتەکان، بۆ زانیارییتان ئەوەش دوایی زانایان کردوویانەو ئەصلی ئەو قورئانەی کە

لەسەردەمی پێغەمبەری خوا (ﷺ) و خەلیفە ڕاشیدەكان دا نووسراوەتەوە، ئەو كاتە زمانی عەرەبیی هەر خۆی وابووە، سەر و بۆر و ژێر (فتحة و ضمة و كسرة) و بگرە خاڵ (نقطة) شی نەبووە و، هەر ڕێك وشە (كلمة) بووە و ڕەسمی كەلیمەكە بووە، وە بۆیەش دوایی جیاوازیی خوێندنەوەكان (اختلاف القراءت) بواری تێدا هەبووە، بەڵام ئێستا ئەو موصحەفانەی لەبەردەستی ئێمەدانە لەولاتانی ڕۆژهەڵاتی ئاسیاو ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، جیایە لەوەی كەلە ولاتانی ڕۆژئاوادان، هی ئێمە بە پێی خوێندنەوە (قراءة)ی حەفصە، بەڵام هی ئەوان بەپێی (وەرش) ە، جا ئەگەر سەر و بۆر و ژێر (حركات) ی وشەكانی قورئان، بە پێی خوێندنەوەی حەفص بێ، ناگونجێ هەندێك وشەی بە پێی خوێندنەوەیەكی دیكە بیخوێنی، دیارە لەسەرەتاوە هەر نوقتە بووە و لە جیاتی فەتحە نوختەیەكیان لەسەرێ دەكرد و، لەجیاتی كەسرە نوختەیەكیان لە خوارێ دەكرد و لە جیاتی زەممە نوختەیەكیان لە نێوەڕاستی وشەكە دا دەكرد، بەڵام دوایی كردیان بە سەر و بۆر و ژێر، (الفتحة و الضمة و الكسرة) و گیرە (شدّة) شیان زیاد كرد.

<u>سێیەم:</u> مەسەلەیەكی دیكە: ڕیزبەندیی سوورەتەكان لە موصحەفدا، بەپێی ڕیزبەندیی هاتنە خوارەوەی سوورەتەكان نیە،

وەك پێشتریش باسمان كرد و ئەگەر بەپێی ڕیزبەندیی هاتنە خواریان بووایە، دەبووایە سوورەتی (العلق) لەسەرەتای قورئانەوە بێ و سورەتی (البراءة) لە كۆتایی قورئان دا بێ، بەلاَم ڕیزبەندییەك كە لە موصحەفدا ڕەچاو كراوە، وەك پێشتر باسمان كرد: زۆربەی زانایان ڕایان وایە كە زۆربەی سوورەتەكان ئەگەر هەمووشیان نەبێ، ڕیزبەندیی یەكە یان بە وەحی بووە، وە من پێم وایە ڕیزبەندیی یەكە بەپێی گرنگیی و گەورەیی سوورەتەكانە، هەڵبەتە سوورەتەكانی قورئان هەموویان گەورەن و هەموویان گەورەن، بەلاَم لەنێو گەورەكانیش دا گەورە هەیە و گەورەتریش هەیە، وە لە نێو ئایەتەكانیش دا هەروایە، ئەوەتا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێ: گەورەی ئایەتەكانی قورئان (آية الكرسي) یە، وە فەرموویەتی گەورەی سوورەتەكانی قورئان، فاتیحەیە، بۆیەش سوورەتی فاتیحە كراوەتە یەكەمین سوورەت لە ڕیزبەندیی موصحەف داو، دوای ئەو سوورەتی (البقرة) دێ، كە زۆرترین یاساكانی شەریعەتی تێدان، ئنجا دوایی (آل عمران) و (النساء) و(المائدة) و ئەوانی دیكە ...

چوارەم: مەسەلەی: (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) كە ئەگەر تەماشای هەندێك لە موصحەفەكان بكەین كە لەنێو ئێمەدا هەن، زۆربەیان (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) یان وەك ئایەتێك لە سەر ژمێری ئایەتەكان دا

حـسێب نـەکراوە، جـا ئایـا (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) **ئایەتێکـە لـە هـەر سوورەتێك، یان نا، یان چۆنە ؟ زانایـان لەسـەر ئـەوە یـەك دەنگـن کـە** (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) **لـەو (١١٣) سـوورەتەدا کـە لەسـەرەتایانەوە هـاتوە، کـە هـەموو سـوورەتەکانی قورئـانن جگـە لـە سـوورەتی (التوبـة)، یـان (الـبراءة) ئایەتێکـە لـە قورئـان، وە لـە سـوورەتی (النمـل) یـش دا بەشـێکە لـە ئایـەتێك:** ﴿ إِنَّهُۥ مِن سُلَيۡمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ ﴾ النمل، **بـەڵام لـەوەدا ڕاجیاییـان هەیـە کـە ئایـا ئایەتێکە لە ڕیزی ئایەتەکانیان دا، یاخود ئایەتێکی سەربەخۆیە و لە کاتی سەرژمێری ئایەتەکانیاندا حیساب نـاکرێ؟ واتـە: هـەموو لەسـەرئەوە یـەك دەنگـن کـە** (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) **ئایەتێکـە، بـەڵام هەنـدێکیان دەڵـێن: ئایـەتێکی سـەربەخۆیە و خـوا دایناوە لەسەرەتای هەموو سوورەتێکەوە، بۆ ئەوەی دیاربێ ئـەو سـوورەتە کەی دەست پێدەکات و لە کوێ کۆتایی دێ، وە هەنـدێکیان دەڵێن: نەخێر، وەك چۆن زۆربەی هەرە زۆریـان دەڵێن:** (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) **ئایەتێکە لـە حـەوت ئایەتەکـەی سـوورەتی (الفاتحـة)، بـە هـەمان شێوەش ئایەتێکیشە لەهەرکام لەو سوورەتانەی کـە لـە پێـشیانەوە هـاتوە، وە لـە ڕیـزی ئایەتـەکانی هـەرکام لـەو سـوورەتانە دا دەژمێررێ، کەواتە: هەموویان لەسەر ئەوە یەك دەنگن کە** (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) **ئایەتێکـە لـە قورئـان، جـا ئایـەتێکی سـەربەخۆیە، یـان**

ئایەتێکە لە ڕیزی ئایەتەکانی هەرکام لە سوورەتەکان، لەوەدا ڕاجیاییان هەیە، ئەگەرنا هەموو زانایان لەسەر ئەوە یەك دەنگن کە هەر شتێك لە موصحەف دا نووسراوەتەوە، قورئانەو (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) یش لەسەرەتای (١١٣) سوورەت دا هەیە، کەواتە: قورئانە، چونکە غەیری قورئانیان نەنووسیوەتەوە.

__پێنجەم:__ مەسەلەیەکی دیکە، مەسەلەی خوێندنەوەکان (قراءات) ە، هەر بەکورتی دەڵێین: خوێندنەوەکانی قورئان ئەوەی کە بە تەواتور لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) بە ئێمە گەیشتبێ، ئەویش بە قورئان لە قەڵەم دەدرێ، بۆ وێنە: ئێمە لە سوورەتی فاتیحە دا ڕستەی: (مالك یوم الدین) دەخوێنینەوە، وە دەشخوێندرێتەوە (مَلِكِ یوم الدین) کەواتە: بە هەر کامێکیان بیخوێنیەوە هەر قورئانە، ئنجا ئایا تەواتور یانی چی؟ تەواتور ئەوەیە کە کۆمەڵێك لە پێغەمبەریان بیستبێ کە فلان ئایەتەی ئاوا خوێندبێتەوە، وە کۆمەڵێکیش لەو کۆمەڵەیان بیستبێ و کۆمەڵێکیش لەو کۆمەڵە تا گەیشتبێتە ئێمە، بەڵێ موتەواتیر ئەوەیە کە کۆمەڵێکی وا لە پێغەمبەریان (ﷺ) بیستبێ کە عەقڵ بە مەحاڵی دابنێ ئەوانە لەسەر درۆ کۆببنەوە، بەڵام ئەو قیرائەتانەی کە موتەواتیر[1] نەبن و ئاحاد بن، ئەوە حوکمی

---

[1] بڕوانە (تیسیر علم اصول الفقه) عبدالله بن یوسف الجُدیع، ص١٣٧.

حەدیسی ئاحادیان هەیە، واتە: یەقینمان بۆ پەیدا نابێ کە ئەوە قورئانە و ئاوا دەخوێندرێتەوە، فەرموودەی ئاحادییش ئەوانەن کە یەك نەفەر یان زیاتر لە پێغەمبەر[1] (ﷺ) بیستوویانە، بەڵام نەگەیشتوونەتە ڕاددەی تەواتەر ئنجا هەندێ ئایەتی دیکەش هەن کە یەکێ لە هاوەڵان ئاوای خوێندۆتەوە و یەکێکی دیکە ئاوای خوێندۆتەوە، ئەوە ئیجتیهادی هاوەڵانە و ڕای ئەوانە و وەك ڕا (رای) مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ .

<u>**شەشەم:**</u> کۆتا مەسەلە کە لەو بارەوە باسی بکەین ئەوەیە کە سەرەتای دابەزینی قورئان کە پێشتریش باسمان کرد، بەڕای من وەك لە کتێبی:

{پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)} دا، جوان باسم کرد وە و بەڵگەکانم هێناون، لە شەوی (٢١) ی ڕەمەزانی ئەو ساڵەی کە موحەممەد تێیدا بۆتە پێغەمبەر (ﷺ)، واتە: یەکەمین شەوی کە وەحی بۆ هاتوە، ئەوشەوە سەرەتای دابەزینی قورئانە کە لەمانگی ڕەمەزان دا بووە، بە دەقی ئایەتی: ﴿ شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ ﴾ البقرة: ١٨٥، وە ئەو شەوەش پێی دەگوترێ: شەوی قەدر: ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ فِي لَيۡلَةِ ٱلۡقَدۡرِ ١ ﴾ القدر، وە پێشی دەگوترێ شەوێکی بەڕێز: ﴿ إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ فِي لَيۡلَةٖ مُّبَٰرَكَةٍۚ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ٣ ﴾ الدخان، ئنجا

---

[1] سەرچاوەی پێشوو، ص ١٤١.

لێرەدا یەکێك پرسیار دەکا: خوا دەفەرموێ: ئێمە قورئانمان لە مانگی ڕەمەزاندا ناردۆتە خوار، کەواتە: دەبێ هەموو قورئان لە مانگی ڕەمەزان دا هاتبێ، ئاشکراشە کە لە مانگەکانی دیکەش دا قورئان هەر دابەزێنراوە، جا ئایا ئەوە چۆنە ؟ وەڵامەکەشی ئەوەیە کە سەرەتای دابەزینی قورئان لە مانگی ڕەمەزان دا بووە، ئەگەرنا لە هەموو مانگەکانی دیکەش دا قورئان دابەزیوە، لە ماوەی ئەو بیست و سێ ساڵەی تەمەنی موبارەکی پێغەمبەردا (ﷺ)، کەواتە: خوای کاربەجێ کە فەرموویەتی: ﴿إِنَّآ أَنزَلۡنَٰهُ فِي لَيۡلَةِ ٱلۡقَدۡرِ﴾ واتە: سەرەتای دابەزینی قورئان لە شەوی قەدر داو لە مانگی ڕەمەزاندا بووە، بەڵام ئەوە کە دەگوترێ: سەرەتا قورئان لەلای خوا هاتۆتە (لوح المحفوظ) و دوایی لە (لوح المحفوظ)ەوە هاتوە بۆ ئاسمانی دونیا بۆ (بيت العزّة)، ئەوە لە ڕاستی دا هەرچەندە شوێنەوار و ڕیوایەت هەن لەو بارەوە، بەڵام یەقین بۆ ئینسان پەیدا ناکەن، ئنجا ئەگەربێت و تەماشای ڕواڵەتی ئایەتەکانی قورئان بکەین، هەر ئەوەیان لێ وەردەگیرێ کە قورئان لە ماوەی بیست و سێ ساڵدا بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) دابەزێندراوە، وە کافرەکانیش ڕەخنەیان لەوە گرتوە: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ عَلَيۡهِ ٱلۡقُرۡءَانُ جُمۡلَةٗ وَٰحِدَةٗۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِۦ فُؤَادَكَۖ وَرَتَّلۡنَٰهُ تَرۡتِيلٗا ﴿٣٢﴾﴾ الفرقان، واتە: ئەوانەی بێبڕوان دەڵێن: بۆچی قورئانی بەیەکجار

بۆی نایەتە خوار؟ {خواش عزوجل دەفەرموێ:} بۆیە وایە و پلە پلە بۆت دەنێرینە خوار، تاکو لە عەقڵ و دڵتدا بیچەسپێنین (یان دڵتی پێ دامەزراو بکەین)، وە بەشێنەیی وە بەرێ و جێ بە سەرتیدا دەخوێنینەوە، بۆ ئەوەی کە چاك لەبەری بکەی، بەلاّم ئایا ئەم ئایەت بەلگەیە لەسەر ئەوەی کە خوا کتێبەکەکانی دیکەی بە یەکجار ناردۆتە خوار؟ لە ڕاستی دا ئەم ئایەتە هیچ ئەوە ناگەیەنێ و ئەوەش هەر قسەی زانایانە و، ئەو شتانەی کە پەنهان (غیب) ن، ئێمە بۆ ئیسپاتیان پێویستیمان بە بەلگەی یەقینیی هەیە، ئەگەرنا ئەوە تەنیا هەڵهێنجانە و بۆچوونە و بۆ ئێمە نابێتە شتێکی پابەندکەر (مُلْزِم).

برگەی هەشتەم: پێگەی قورئان لە ئیسلام دا:

ئەگەر تەماشای ئەم دوو ئایەتە بکەین، زۆر باش پایە و پێگەی قورئانمان بۆ دەردەکەوێ، خوا(سبحانه وتعالى) دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِى لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾ ﴾ الشورى، **وەك گوتمان: ئەم دوو ئایەتە موبارەكە، پێگەو پلەو پایەی قورئانمان لە ئیسلام دا، جوان دەخەنە بەرچاو، خوا (سبحانه وتعالى) دەفەرموێ: ئاوا بەوشێوەیە ـ كە وەحییمان بۆ پێغەمبەرانی پێشوو ناردوە ـ رووحێكمان لە ئایینی خۆمان بۆ تۆ نارد {چونكە لە ئایەتی پێشوودا باسی چۆنیەتی ناردنی وەحی دەكات و دەفەرموێ:** ﴿ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ عَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ ﴾ الشورى، **(وكذلك) كـــە پێشتر تەفسیرمان كرد واتە: چۆن وەحییمان ناردوە بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆ (علیهم الصلاة والسلام) ئاواش وەحییمان بۆتۆ ناردوە} كە تۆ {پێش ئەوەی قورئانت بۆبێ ئەی موحەممەد (ﷺ)} نەتدەزانی نە كتێب چی یە و نە ئیمان چی یە! بەلاّم ئێمە ئەم قورئانەمان كرد بە رووناكیی یەك، هەر كام لە بەندەكانمان كە بمانەوێ پێی رێنمایی دەكەین، وە بێگومان تۆ خەڵك رێنمایی**

دەكەی بۆ ڕاستە شەقام، ڕاستە شەقامی ئەو كەسەی كە ئاسمانەكان و زەوی هی ئەون، ئاگادار بن كاروبار هەمووی بۆلای خوا دەگەڕێتەوە.

كەواتە: لێرەدا بۆمان دەردەكەوێ كە ئەم قورئانە ڕووحە، ڕووحی ژینە، ڕووحی دینە، وە ئەم قورئانـە ڕۆشـنایی یـە و، پـێش هـاتنی ئـەم قورئانــە پێغەمبــەر (ﷺ) نــەیزانیوە نــە كتێـب چـی یـە {واتە: بەرنامە} و نە ئیمـانیش چییە، بـەلام بـەهۆی قورئانـەوە پێغەمبـەر (ﷺ) زانـی كـە بەرنامـەی ژیـان دەبـێ چـۆن بـێ، وە زانیـشی دەبـێ ئیمـان چـۆن بـێ، بـەڵێ بێگومـان پێغەمبـەر (ﷺ) خوای ناسیوە، بەلام ئایا چۆن مامەڵە لەگەڵ خوادا دەكرێ ؟ چۆن بەندایەتی بۆ خوا دەكرێ ؟ پێویـستی بـە وەحـی هەیـە پێویـستی بەم قورئانە هەبووە، جا لێرەدا ئێمە دەگەینە ئـەو ڕاسـتی یـە كـە قورئـان هـەم ئەسـڵی ئیـسلامە و هـەم بەڵگـە و شـایەدی ڕاسـتیی ئیسلامیـشە، بـەلام بێگومـان كـە دەڵـێین: پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) پێش هاتنی وەحی بەرنامە و ئیمـانی نـەزانیوە، مانـای ئـەوە نیـە كە خوای نەناسیوە و بەڕەوشتی بەرز ڕازاوە نـەبووە، بـەڵێ خـوای بەرزومـەزنی ناسـیوە و، ڕەوشـتی بـەرز و جوان بـووە و، فیتڕەتـی پـاك بـووە و، مەعـدەنی چـاك بـووە، بـەلام بەبەڵگـەی ئـەوە نـەیزانیوە ئیمـان چییە و؟ ئیـسلام چییە و شـەریعەت چییە ؟! چونكە كەسی بانگ نەكردوە بۆ هیچ، جا ئەگـەر زانیبـای خـەڵكی

بانگ دەکرد، ئەگەرنا بۆخۆی ئینسانێکی پاك و چاك و خواناس بووە و لە لووتکەی خواناسیی دا بووە، بەڵام خواناسیی جیایە لە خوا پەرستیی، وە خوا پەرستیی شەخسییش بە شێوەیەکی فیتڕی، جیایە لەوەی خوا بپەرستی بەو شێوەیە کە خوا دەیەوێ و شەریعەتی خوا دەیەوێ، وە خواپەرستیش دیسان جیایە لەوەی کە پێش خەڵکی بکەوی، بۆ دینداریی و دنیاداریی، کە بێگومان پێغەمبەری خوا (ﷺ)، هەتا خوا قورئانی بۆ نەناردوە، ئەوانەی نەزانیوە، کەواتە: قورئان ئەسڵی ئیسلامە و بەڵگە و شایەدی ڕاستیی ئیسلامیشە، ئایا پێغەمبەر (ﷺ) چی بە بەڵگە هێناوەتەوە، کە پێغەمبەری خوایە ؟ هەڵبەتە قورئان، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ ﴾ البقرة: ٢٣، واتە: وە ئەگەر لە گوماندان لەوەی بۆسەر بەندەی خۆمان دامان بەزاندوە، سوورەتێکی وەکو ئەو بێنن، بەڵێ موعجیزەی پێغەمبەر (ﷺ) و بەڵگەی ڕاستیی پێغەمبەری خوا، قورئان بووە، بۆیەش تەئکیدی لەسەر دەکەمەوە، چونکە فەرمایشتێکی پێغەمبەر (ﷺ) هەیە، کە هەندێ کەس بە هەڵە لێی تێدەگا، کە دەفەرموێ: (ألا إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ) رواه احمد و ابوداود و الترمذي وقال حديث حسن غريب، واتە: ئاگادار بن! من کتێبم پێدراوە، وە وێنەی کتێبیشم پێدراوە لەگەڵی دا، کە

مەبەستی پێ فەرمایشتەكانی و ئەو وەحی یەیە كە پێی دەگوترێ: سوننەت، بەڵام ئایا سوننەت لەگەڵ قورئان دا دەخرێتە تەرازووەوە و ئایا سوننەت وەكو قورئان وایە ؟ بەتەئكید نەخێر، بەڵكو چەند جیاوازییەكیان هەن:

چوار جیاوازیی لە نێوان قورئان و سوننەت دا

یەكەم: جارێ لەڕووی سەنەدەوە، قورئان هەمووی موتەواتیرە، واتە: كۆمەڵێكی زۆر لە پێغەمبەریان گێڕاوەتەوە هەتا گەیشتۆتە ئێمە، بەڵام سوننەت هەمووی موتەواتیر نیە، بەڵكو سوننەت تەنیا كەمێكی موتەواتیرە، ئەویش هەندێكی زۆر كەمی موتەواتیری فەرموودەیی (المتواتر القولي) یەو، ئەوی دیكە موتەواتیری كردەیی (المتواتر الفعلي) یە، زۆربەكەی دیكەی ڕاست (صحیح) و باش (حسن) ە، وە هەیە بێهێز (ضعیف) ەو، هەشە هەر بەناو سوننەتە، ئەگەرنا هەڵبەستراو (موضوع) ە! بەڵام قورئان هەمووی یەك پلەیە لەڕووی سەنەدەوە و هەموو موتەواتیرە، ئەوە جیاوازیی یەكەم.

دووەم: قورئان دەستەوسانكەر (مُعجِز) ەو، هیچ كەس ناتوانێ وەكو قورئان بێنێ، نەك سوورەتێكی وەكو (البقرة) كە (٢٨٦) ئایەتە، بەڵكو سوورەتێكی وەكو (الكوثر) یش، كە (٣) ئایەتە و كورتترین سوورەتە، بەڵام سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) و

فەرمایشتەکانی، هەرچەندە لە لووتکەی ڕەوانبێژیی و فەصاحەت دا بوون، بەڵام دەستەسانکەر نەبوون، بەبەڵگەی ئەوە کە ئەو هەموو حەدیسانە بە دەمی پێغەمبەرەوە هەڵبەستراون، بەڵام ئایا تا ئێستا هیچکەس توانیویەتی نەك سوورەتێك بگرە تەنانەت ئایەتێك هەڵبەستێ ؟ نەخێر، بەڵام توانیویانە فەرموودە بە دەمی پێغەمبەرەوە (ﷺ) هەڵبەستن، هەڵبەتە ئەویش پسپۆڕ و زانای خۆی لێکی دەکاتەوە کە ئەوە هەڵبەستراوە، بەڵام گرنگ ئەوەیە ئەگەر سوننەتیش وەکو قورئان دەستەوسانکەر بووایە، کەس نەیدەتوانی شتی وابڵێ و بە دەمی موبارەکی پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرمایشت دانە دەنرا.

<u>سێیەم:</u> جیاوازیی ئەوەیە کە قورئان خودی خوێندنەوەکەی عیبادەتە، بەڵام دیارە دەقەکانی سوننەت وانین،

<u>چوارەم:</u> پاشان قورئان ڕەها (مطلق) یە، چونکە لە زانیاری بێ سنووری خواوە سەرچاوەی گرتوە، بەڵام سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) دیارە ئەوەی کە وەحی بێ، ئەوە لە خواوە بۆی هاتوە، بەڵام بەشێکیش لە سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) ئیجتیهادی خۆیەتی و ڕووحم بە قوربانی بێ، ئاوا لەو ئایەتە تێگەیشتوە و ئاوا لەو مەسەلە تێگەیشتوە، کە ئەویش ئەگەر لە ئیجتیهادێکدا نەیپێکابێ، خوای پەروەردگار بۆی ڕاست کردۆتەوە، وەك

مەسـەلەی دیلـەکانی جـەنگی بـەدر و مەسـەلەی مەسـەلەی ڕوو وەرچـەرخاندنی لـە (عبـدالله) ی کـوڕی مـەکتووم، وە مەسـەلەی نوێـژ کـردن لەسـەر (عبـدالله) ی کـوڕی سـەلوول، کـە چـەند مەسـەلەیەك بـوون ، خـوا (سـبحانه وتعـالی) ڕەخنـەی لێگرتـوە و ئیجتیهادەکەی بۆ ڕاست کردۆتەوە.

* ڕوونکردنـەوەی پەیوەنـدی نێـوان قورئـان و سـوننەت و ڕاستکردنەوەی چەند بۆچوونێکی هەڵە *

١- هەندێ کەس قسەیەکی هەڵە دەکەن، دەڵێن: قورئـان پێویستی بە سوننەتە، نەك سوننەت پێویستی بـە قورئـان بێ! دەڵێین: لـە ڕاستی دا ناگونجێ وابێ، چونکە ئەگەر فەرمایشتی خـوا پێویستی بـە غـەیری خـۆی بـێ ڕوونـی بکاتـەوە، مانـای وایـە خـۆی ڕوون (مبین) نیـە، لـە حاڵێـك دا کـە لـە چـەندان ئایـەت دا خـوا کتێبی خۆی بە (مـبین) وەسـف کـردووە وەك لـە بڕگـەی دەیـەم دا باسی دەکەین، ئنجا یەکێ بۆی هەیە بڵێ: ئەدی بۆچی خـوا دەفـەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾ النحـــل، واتـە:ئێمـە (ذکـر) مـان بۆتـۆ ناردۆتـە خـوار، تـاکو ئـەوەی بۆیـان نێردراوەتـە خـوار، بۆیـان ڕوون بکەیـەوە، وە بـۆ ئـەوەی خۆشـیان بیربکەنـەوە،؟! دەڵـێین: ڕوون کردنـەوەی پێغەمبـەر (ﷺ) بـۆ

قورئان، ئەوە نەبووە کە قورئـان تەفسیر بکات و ئەگـەر وابووایـە تەفـسیری دەکــرد، کــوا تەفــسیری ســوورەتی (البقــرة) لەلایــەن پێغەمبەری خواوە ؟! کوا تەفسیری (آية الكرسي) ؟ کوا تەفـسیری سوورەتی (آل عمـران) ؟! ئـەدی مەبەسـت چی بـووە ؟! قورئانمـان بۆتـۆ نـاردوە تـاکو تـۆ ئـەو قورئانـە بـە کـردار جێبـەجێ بکـەی و جێبەجێکردنەکـــــەی لەلایـــــەنی پێغەمبـــــەرەوە (ﷺ) ڕوونکردنەوەکەیەتی، ئێمە ئێستا کە دەزانین قورئـان چۆن کـاری پێدەکرێ، ئەوە بەهۆی سوننەتی پێغەمبەرەوەیـە (ﷺ)، ئەگـەرنا بـە چـەمکە باوەکـەی تەفـسیر، پێغەمبـەر (ﷺ) قورئـانی تەفـسیر نەکردوە و خوای بەرزیش مەبەستی ئەوە نەبووە قورئان تەفـسیر بکـا، ئەگـەر مەبەسـتی ئـەوە بووایـە تەفـسیری دەکـرد، بـەڵکو مەبەستی ئەوەبووە کە قورئانمان بۆتۆ ناردوە، تاکو تۆ جێبەجێی بکەی و بە کردەوە حەرەکەی دین و ژیـنی پێبکـەی، وە سـەرەنجام بزانـرێ کـە ئـەم قورئانـە کـام ئایەتـەی لـە کوێ بـەکاردێ و، کـام سوورەتەی لەکوێ بەکاردێ و، چۆن مامەڵەی لەگەڵ دا دەکرێ ؟.

٢- مەســەلەیەکی دیکــە هــەر لــەو بــوارەدا کــە پێویــستە لێــی ئاگاداربین، ئەوەیە کە: ئێمە هەتا باش لـە قورئـان شـارەزا نـەبین، لـە سـوننەتی پێغەمبـەر (ﷺ) بـاش بەهرەمەنـد نـابین، هەڵبەتـە بەهۆی سەرنج دانی سوننەتەوە زیاتر تێدەگەین کە قورئان چۆن

کاری پێدەکرێ، نەك لە مانـای قورئـان تێدەگـەین، بـەلاَم هـەتا لـە قورئان شارەزا نـەبین، ئێمە بە خوێندنـەوەی کتێبـەکانی سـوننەت تێگەیشتن و بۆچوونێکی ڕاست و دروست و هاوسەنگمان دەربارەی ئیـسلام بـۆ پەیـدا نابێـت، بۆچی؟ چونکە خـوا(سـبحانه وتعـالى) هەرچی پێویـست بـووە بـۆ دیـن، لـە قورئانـدا ناردوویـەتی، بـەلاَم هەندێك وردەکاریی (تفصیلات) هەیە کە لـەپراکتیك و جێبـەجێ کردن دا دێتە پێشێ، خوا ئەوەی عایدی پێغەمبەری کـردوە، بۆیـە ئەوەی پێویستی بە ڕوونکردنەوەی پێغەمبەر (ﷺ) نـەبێ، خـوای کاربەجێ (سبحانه وتعالى) بۆخۆی لە قورئانـدا ڕوونـی کردۆتـەوە، بـەس ئـەو شـتانەی پێویـستییان بـە ڕوونکردنـەوە هـەبێ لـەکاتی جێبەجێ کردن (تطبیق) دا ئەوە پێغەمبەر (ﷺ) پێـی هەڵساوە، کەواتـە: پەیوەنـدیی نێوان قورئـان و سـوننەت پەیوەنـدیی نێـوان مەتن و شەرح نیە، بڵێین: قورئان مەتنەو سوننەت شەرحی دەکا، بـەڵکو پەیوەنـدیی نێوانیـان، تیـۆر (نظریـة) و جێبـەجێکردن (تطبیـق)، یـاخود عـیلم و عەمەلـە، قورئـان ئـاوا دەفـەرموێ و پێغەمبەریش (ﷺ) ئاوای جێبـەجێ کـردوە، قورئـان ئـاوا بڕیـاری داوە و پێغەمبەریش (ﷺ) ئاوا پیادەی کردوە، ئایا بەڵگەمان چی یـە بـۆ ئـەوە ؟ بەڵگـەمان ئـەو حەدیـسەی (مـسلم)ە[1] ، کـە

[1] بڕوانە: (صحیح مسلم) (١/٥١٣)، وە بڕوانە: (المصباح المنیر في تهذیب تفسیر ابن کثیر) ص١٤٢٩.

(عبدالرحمن بن حارث) پرسیاری لە دایكمان عائیشە كردوە خوا لێی رازی بێ، دەربارەی هەڵسوكەوت و ڕەوشتی و ڕەفتاری پێغەمبەر، ئەویش (ﷺ) گوتوویەتی: (ألستَ تقرأ القرآن؟ ئایا قورئان ناخوێنی؟ (قال:بلی) گوتی: با، (قالت فأنَّ خلقَ رسول الله ﷺ كان القرآن) گوتی: ڕەوشتی پێغەمبەری خوا (ﷺ) قورئان بوو، كەواتە: قورئان چی دەفەرموێ، پێغەمبەر (ﷺ) وای كردوە، لە هەڵسوكەوتی شەخسیی و خێزانیی و سیاسیی و لە هەموو ورد و درشتی ژیانی دا.

٣- وە لە كۆتایی ئەم خاڵەدا دەڵێین: لە ڕاستی دا قورئان و سوننەت دوو شت نین، هەندێك كەس وادەزانن قورئان و سوننەت دوو شتی لەیەك جیاوازن، بەڵكو قورئان و سوننەت دوو شتی تێك هەڵكێشن، بۆچی ؟ چونكە سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) واتە: قورئان بە كردەوە و بەبەرجەستە كراویی و بە تەتبیق كراوی، كەواتە: سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) هەر قورئانە، بەڵام لە حالەتی تەنفیزكران و جێبەجێ كردندا، دیارە هەر شتێكیش كە لەحاڵەتی تیۆرییەوە دەهێنرێتە حاڵەتی جێبەجێكردنەوە، زیاتر ڕوون دەبێتەوە و چاكتر خەڵك لێی تێدەگا، كەواتە: ئێمە كە تەماشای سوننەت و سیرە و ڕێبازی پێغەمبەر (ﷺ) دەكەین، قورئانێكی زیندوو و بەرجەستە كراو دەبینین، بۆیەش دایكمان

(عائشة) گوتوویەتی : (فإنَّ خلق رسول الله ﷺ كانَ القُرءان) ٤، ئنجا سوننەت دەبێت بە سێ بەشی گشتی:-

١- بەشێکی جەختکردنەوە (تأكید) یە لەسەر ئەوەی کە لە قورئان دا هاتوە، بۆ وێنە: خوای پەروەردگار باسی چاکە لەگەڵ دایك و باب دەکا و، باسی ڕەوشتی جوان و بەرز دەکا و، باسی سیلەی ڕەحم دەکا، پێغەمبەریش (ﷺ) لە فەرمایشتەکانیدا تەئکیدی لەسەر دەکاتەوە، ئەوە یەك.

٢- بەشی دووەمی سوننەت بریتیە لە ڕوونکردنەوەی ئەوەی کە لە قورئان دا باسکراوە، بۆ وێنە: قورئان دەفەرموێ: نوێژێ بکەن، ڕۆژوو بگرن، زەکات بدەن، حەج بکە، پێغەمبەریش (ﷺ) بە تەفصیلێ بۆی بەیان کردووین، چۆن نوێژ بکەین؟ چۆن حەج بکەین؟ چۆن زەکات بدەین؟ چۆن ڕۆژوو بگرین ؟

٣- بەشی سێیەمی سوننەت چەند شتێکە کە هەر لەسەرەتاوە سوننەت هێناونی بۆ وێنە: پێغەمبەر (ﷺ) هەموو خاوەن چرنووکێکی لە باڵندەکان و هەموو خاوەن کەڵبەیەکی لە درندەکانی بە حەرام داناوە، کە ئەوە لەقورئان دا نەهاتوە (عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، عَن النَّبِيِّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كُلُّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ. وأخْرَجَهُ مِنْ حديثِ ابنِ عَبَّاسٍ بلفظ: نَهَى، وزادَ: ((وَكُلُّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.) واتە: هەر ئاژەڵێك کەڵبەی هەبێ {وەك: گورگ و چەقەڵ و پڵنگ و شێر...}

وە هەر باڵندەیەك چڕنووکی هەبێت و بە قولاب بــێ، ئەوە خواردنی قەدەغەیە. هەروەها پێغەمبەر قەدەغەی کردوە کە ئینسان ئافرەتێك و خوشکی دایکی، یاخود خوشکی بابی، بەیەکەوە کۆبکاتەوە، لە هاوسەرێتی دا: (عَنْ أبي هُريرةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، أنَّ النبيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قالَ: ((لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا، وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا)). مُتَّفَقٌ عليهِ.) کە ئەوەش تەنیا لە سوننەتی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتوە، بەڵام بێگومان قورئان دەلالەت لەسەر هەردووکیان دەکات.

بڕگەی نۆیەم: (محكمات و متشابهات):

لە قورئان دا دوو وشە بەکارهاتوون، بۆ پێناسەی ئایەتەکانی قورئان، کە بریتین لە: (محكمات و متشابهات)، وەك لە سووڕەتی (آل عمران) دا، خوا ئایەتەکانی قورئان دەکاتە دوو بەش و دەفەرموێ: ﴿ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞ ﴾ آل عمران، **واتە: خوا کتێبی بۆتۆ ناردوە هەندێك ئایەتی (موحکەم) ن، ئەوانە ئەسڵی کتێبن، وە هەندێکیشیان (موتەشابیە) ن، کەواتە: ئایەتەکانی قورئان دەبنە دوو جۆر: (محكمات) و (متشابهات)، بەڵام لە شوێنێکی دیکە دا خوا (سبحانه وتعالى) ئایەتەکانی قورئانی هەموو بە (محكمات) وەسف کردوونە، وەکو دەفەرموێ:** ﴿ الٓرۚ كِتَٰبٌ أُحۡكِمَتۡ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتۡ مِن لَّدُنۡ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝١ ﴾ هود، **واتە: ئەلیف، لام، ڕا، ئەمە کتێبێکە ئایەتەکانی هەموو موحکەم کراون، پاشان ڕوون کراونەوە لەلایەن (خوای) کاربەجێی شارەزاوە، وە لە شوێنێکی دیکەدا هەموو ئایەتەکانی قورئان بە (متشابهات) وەسف کراون، عەکسی ئەوەی دی، وەکو دەفەرموێ:** ﴿ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحۡسَنَ ٱلۡحَدِيثِ كِتَٰبٗا مُّتَشَٰبِهٗا ﴾ الزمر: ٢٣، **واتە: خوا باشترین فەرمایشتی ناردۆتە خوار کتێبێکە ئایەتەکانی (متشابه) ن، جا ئەوە یانی چی؟ زۆر بەکورتی دەڵێم: زانایان دەربارەی پێناسەی هەرکام لە (محكم) و (متشابه) زۆر قسەیان کردوە، بەڵام من زۆر**

بە کورتیی و پوختیی دەڵێم: (محکم) واتە: قایم و پتەو کە کەلێن و درزی تێنەکەوێ، ئەوە مانای موحکەمە، دەڵێی: ئەو قەلآیە قەلآیەکی موحکەمە، واتە: قایم و پتەوە، (متشابە)یش واتە: وێکچوو، لێکچوو، جا کە خوا سبحانە وتعالی دەفەرموێ: لە قورئاندا ئایەتانێك هەن موحکەمن و ئەوانە ئەسڵی قورئانن، واتە: زۆربەی ئایەتەکانی قورئان مانایان ڕۆشنە، چونکە (محکم) کەلە ئەسڵ دا بە مانای پتەو و قایم دێ، لێرەدا یانی: ئەو ئایەتانە یەك مانایان هەیە و مانایان ڕوونە، ئنجا کە دەفەرموێ: (وأخر متشابهات) بەلآم هەندێك ئایەت لە قورئان دا هەن، مانای وێکچوویان هەیە، واتە: لە واتایەك زیاتر هەڵدەگرن، بۆیە مانایەکەیان ڕۆشن نیە، کەواتە: (محکم و متشابە): واتە: مەعنا ڕۆش و مەعنا وێکچوو، یان: یەك مەعنا هەلگر و چەند مەعنا هەلگر، بەلآم ئەوە کە خوا سبحانە وتعالی هەموو ئایەتەکانی قورئان بە (محکمات) وەسف دەکات، واتە هەموو ئایەتەکانی قورئان لەو ڕووەوە کە ڕەخنەیان لێ ناگیرێ. موحکەمن، قایمن، پتەون و جێی ڕەخنەیان تێدا نیە، وە کە هەمووشیان بە (متشابە) وەسف دەکا، واتە: هەموو ئایەتەکانی قورئان وێك دەچن لە ڕێك و پێکیی و قایمیی و پتەویی و لەوەدا کە هەڵەو کەم و کوڕیی ڕوویان تێناکات.

بڕگەی دەیەم: و کۆتایی: تەفسیر و تەئویل:

دوو وشە لەلایەن زانایانەوە بەکار هاتوون بۆ لێکدانەوەی ئایەتەکانی قورئان: وشەی: تەفسیر و وشەی: تەئویل، پێناسەی (تفسیر) ئاوا کراوە: (التفسیر: إظهار المعنى المعقول) واتە: دەرخستنی مەعنایەکی مەعقووڵ کە بچێتە عەقڵەوە، وە پێناسەی (تأویل) یش ئاوا کراوە: (الرجوع الى الأصل) واتە: گەڕانەوە بۆسەر ئەسڵ، کەواتە: تەفسیر چی یە ؟ واتە: ڕوون کردنەوەی مانای ئایەتەکانی قورئان، ئەدی تەئویل چی یە؟ واتە: ئایەتێك بە ڕواڵەت ئیشکالێك دروست دەکات، دەبێ بیگێڕیەوە سەر ئەسڵەکەی، بۆ وێنە: خوا سبحانە وتعالى دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ﴾ الحدید: ٤، واتە: خوا لەگەڵتانە لە هەر شوێنێك بن، جا ئایا ئێمە دەتوانین مانا ڕواڵەتییەکەی لێبگرین و بڵێین خوا ئێستا لێرەیە؟ نەخێر ناتوانین، چونکە ئەوە دژ دەوەستێ لەگەڵ ئایەتی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ الشورى: ١١، واتە: هیچ شتێ وەك خوا نیە، کەواتە: ناگونجێ بڵێین: خوا لێرەیە، هەروەها دژ دەوەستێ لەگەڵ ئەوەدا کە دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ الحدید: ٤، واتە: پاشان (خوا) چووە سەر عەرش، کەواتە: ناتوانین بڵێین: خوا لێرەیە، ئەدی مانای (وهو معکم این ماکنتم) چی یە ؟!

دەبێ تەئویلی بکەین و بیگێڕینەوە بۆ ئەسڵەکەی، واتە: خوا لەگەڵتانە بە عیلم و قودرەتی و ئیرادەی و بە سیفەتەکانی لەگەڵتانە و، چاودێرتانە و بەسەرتان ڕادەگات و، لەژێر دەسەڵاتی خوا دەرباز نابن، ئاوا دەبێ بیگێڕیتەوە بۆ ئەسڵەکەی، دیارە ئێمە دواتر لە خاڵی پێنجەم دا باسی چۆنیەتی تەفسیر کردنی قورئان و باشترین شێواز و ڕێبازی لێکدانەوەی قورئان دەکەین، بەلاّم ئەوەی کە من لە کۆتایی ئەم بڕگەیەدا دەمەوێ بیڵێم ئەوەیە کە هەموو قورئان پێویستی نەك بە تەئویل نیە، بەڵکو هەمووی پێویستی بە تەفسیریش نیە، بۆچی ؟ چونکە: خوا سبحانە وتعالی ئەم قورئانەی ناردوە بۆ هەموو کەس و بۆ هەموو ئاستەکانی ناردوە، کەواتە: دەبێ هەموو کەس و هەموو ئاستەکان بەشی خۆیان لە قورئان تێبگەن، خۆ ئەو هەموو خەڵکە نابێتە توێژەرەوە (مُفَسّر)! بەلاّم هەموو کەس بەشی خۆی لە قورئان تێدەگا، جا ئایا بۆ ئەوە بەڵگەمان چی یە ؟ بەڵگەمان ئەوەیە کە خوا سبحانە وتعالی لە چەندان ئایەت دا ئەم قورئانە بەوە وەسف دەکات، کە ڕۆشنە و ئاشکرایە و لێی تێدەگەن و ئاسانکراوە بۆ تێگەیشتن، بۆ وێنە: لەسەرەتای سووڕەتی (الحجر) دا دەفەرموێ: ﴿ الٓر تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ وَقُرۡءَانٖ مُّبِينٖ ﴿١﴾ ﴾ الحجر، کەواتە: قورئان ڕۆشنە و ڕۆشنکەرەوەیە، وە لەسەرەتای (یوسف) دا دەفەرموێ:

﴿ الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿١﴾ ﴾ يوسف، **وە بە هەمان شێوە لەسەرەتای سوورەتی (الشعراء) دا دەفەرموێ:** ﴿ طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ الشعراء، **واتە: ئەو ئایەتانە هی کتێبێکی ڕۆشنن، یان ڕۆشن کەرەوەن، وە لە سوورەتی (النمل) دا دەفەرموێ:** ﴿ طسٓ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ ﴾ النمل، **واتە: طا، سین، ئەو ئایەتانە هی قورئان و کتێبێکی ڕوون و ئاشکرا و ڕوون کەرەوەن، وە لە سەرەتای سوورەتی (القصص) دا دەفەرموێ:** ﴿ طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ الشعراء، **وە لە سەرەتای سوورەتی (الدخان) دا دەفەرموێ:** ﴿ حمٓ ﴿١﴾ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ ﴾ الدخان، **وە لە سەرەتای سوورەتی (فصلت) دا فەرموویەتی:** ﴿ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ﴾ فصلت، **وە لە سەرەتای سوورەتی (هود) دا فەرموویەتی:** ﴿ الٓر كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ ﴾ هود، **وەلە چوار ئایەت لەسوورەتی (القمر) ئایەتی (١٧، ٢٢، ٣٢، ٤٠) دا دەفەرموێ:** ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ ﴾ القمر، **واتە: بێگومان قورئانمان ئاسان كردوە بۆ لەبەركردن، بۆ لێ تێگەیشتن، بۆ خوێندنەوە، ئایا كەس نیە بێ بیخوێنێتەوە، لەبەری بكا، لێی تێبگا ؟ كەواتە: دوای ئەوەی خوا سبحانە وتعالى لەم هەموو ئایەتانەدا دەفەرموێ: قورئان ڕوون و ئاشكرایە و ئاسانە، ئایا دەگونجێ بڵێین: توێژەرەوان نەبێ لە قورئان**

تێناگەن؟! نەخێر، بەڵکو هەموو کەس بەشی خۆی لێی تێدەگا، بەڵام ئایا هیچ کەس هەیە هەموو شتێ لە قورئان تێ بگا؟ نەخێر بەس خوا سبحانە وتعالی هەموو نهێنییەکانی کە لە قورئان دا هەن دەیانزانێ، بەڵام هەر کەسە لە ئێمە لە قەدەر خۆی و بەقەدەر بیرکردنەوەی خۆی و بەقەدەر خۆ ماندوو کردنی و بەقەدەر توانای خۆی دەتوانێ لە قورئان حاڵی بێ، ئنجا بێگومان تەفسیر کردن و لێکدانەوەی زاناو شارەزایانیش بۆ ئەوەی ئەو ئایەتانەی کە هەموو کەس لێیان تێناگات ڕوونیان بکەنەوە و لێتێگەیشتنیان بۆ خەڵکی ئاسان بکەن .

خاڵی دووەم

ئیمان پێهێنان و متمانە هەبوون بە قورئان

دووەمین ئـەرکمان لـە بەرانبـەر قورئانـدا ئەوەیـە کـە پـاش ئاشـنا بوون بە قورئان و ناسینی قورئان کە لە خاڵی یەکەمدا بە درێژی باسمان کرد، ئیمانی پێبینین وە متمانەمان پێی هـەبێ، کـە دیـارە ئیمــان پێهێنــان و متمانــە هــەبوون بــە قورئــان دوو شــتی تێکهەڵکێـشن، بـەڵام یـەك شـت نـین و لەیـەك جیـان، هەرچـەندە بەیەکەوە پەیوەسـتن، دیـارە بـڕوا هێنـان بـە قورئـان واتـە: ئیمـان هێنان بەوە کە قورئان دوایـین کتێبـی خوایـە (سـبحانە وتعـالی) و دوایین پەیامی خوایە بە پێغەمبەری کۆتـایی خۆیـدا ناردوویـەتی و، ئـەویش لـە جیبریـل (علیـە الـصلاة والـسلام) وەری گرتـوە، کـە وەکـو پێــشتر باسمــان کــرد ئایەتــەکان و فەرمایــشتەکان ئــەوە دەگەیــەنن، (جیبریــل) ســەرۆکی هــەموو فریــشتەکانی خــوای پەروەردگار بێ، بۆیە خوا (سبحانە وتعالی) ئەوی دیاری کردوە کە پــەیك و پــەیم هێنــەری بێــت بــۆ پێغەمبــەران (علــیهم الـصلاة والسلام)، وە مەبەستیشمان لە متمانە و باوەڕ هەبوون بە قورئان، ئەوەیە کـە هەرچـی قورئـان گرتوویەتـە لـە سـەدا سـەد هـەمووی ڕاستە و بەقەد نووکی دەرزی کەم و کووڕیی تێدا نیە، جا چ ئێمە لە هەمووی تێبگەین، چ لە هەندێکی تێنەگەین، گرنگ ئەوەیە کە ئێمە ـ مادام خۆمان بە مسوڵمان بزانین ـ دەبـێ متمانـەمان هـەبێ بەوە کە هەرچی لە قورئان دا هەیە، لە سەدا سەد ڕاستە و بەقەد

نـووكی دەرزی كـەلێن و كـەم و كـوورپی تێـدا نیـە، دیـارە متمانـە هەبوون بە ڕاستێتی قورئانیش، بەرهەم و زادەی ئیمان هێنانە بە قورئان و هەر كەسێك بڕوای وابێ و قەناعـەتی وابێ كـە قورئـان فەرمایشتی خوا و كتێبی خوایە (سبحانە وتعالی)، ئەوە بە تەئكید ئـەو قەناعـەت و بڕوایـە چـەندە بـەهێز بـێ لـە دڵیـدا، هێنـدەش متمانە هەبوون و باوەڕ هەبوون بە قورئان لە دڵیدا بەهێز دەبێ، چونكە خوا (سبحانە وتعالی) صیفەتەكانیشی وەك خۆینی، خواش (سبحانە وتعالی) بـەرزترین و تـەواوترین زاتـە، بـەڵكو هـیچ شـتێ وەك خـوا نیـە، وە خـوا وەك هـیچ شـتێ نیـە، وەك فەرموویـەتی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَيْءٌ﴾ الشورى: ١١، دیـارە ئـەوەش هـەم زاتـی دەگرێتـەوە و هـەم صیفەتەكانیـشی، كەواتـە: صـیفەتەكانی خـوا تەواوترین و چاكترین سیفەتن، وەك چۆن زاتـی خـوا تـەواوترین زاتـە و هـەر خـوا (سـبحانە وتعـالی) بوونەكـەی لـە خۆیەومیـە و، غەیری خوا هەمووی بوونەكەی پێدراوە، ئەوەتا كاتێـك فیرعـەون لـە مووسـا و هـاڕوونی بـرای (علیهمـا الـصلاة والـسلام) دەپرسـێ: ﴿فَمَن رَّبُّكُمَا يَـٰمُوسَىٰ﴾ طـه: ٤٩، پـەروەردگارتان كێیـە ئـەی مووسـا؟ مووسا (علیە الصلاه والسلام) زۆر بە كورتیی وەڵامـی دەداتـەوە و دەڵـێ: ﴿قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ۝٥٠﴾ طـه، پەروەردگارمان ئەو كەسەیە بوونی بەهەموو شتێك داوە و پاشـان

ڕێنماییشی کردوە، بەڵێ تەنیا خوا (سبحانە وتعالی) بوونەکەی لە خۆیەوەیە و غەیری خوا هەمووی بوونی پێدراوە، بۆیە کاتێکیش دێ کە بوونەکەیان لێوەردەگرێتەوە، صیفەتەکانی خواش بە هەمان شێوە، بەبێ سنوور پەسند و چاك و تێر و تەواون، واتە: کە باسی زانیاری خوا دەکەین، زانیاری خوا سنووری نیە، ئەوە نیە بڵێی خوای پەروەردگار ئەو شتانە دەزانێ، بەڵام شتێك هەیە نایزانێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ﴾ الأنفال: ٧٥، وە کە باسی ڕەحمەتی خوا دەکەین، ڕەحمەتی خوا بێسنوورە، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖ ﴾ الأعراف: ١٥٦، واتە: ڕەحمەتی من هەموو شتێکی گرتۆتەوە، وە کە باسی ویستی خوا دەکەین، دەڵێین: هیچ شتێك نیە لە ژێر کۆنترۆڵ و ئیرادەی خوا بچێتە دەر، وە کە باسی دەسەڵاتی خوا دەکەین، باسی دەسەڵاتێکی بێ سنوور دەکەین: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴾ البقرة: ٢٠، واتە: خوا لەسەر هەموو شتێ بە توانایە، هەروەها ویستی خوا بێ سنوورە و هەرچی بیەوێ دەیکات و ویستی خوا هەموو شتێ دەگرێتەوە: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ هود: ١٠٧، وە فەرمایشتی خواش کە بێگومان قورئان فەرمایشتی خوایە، ئەویش وەك هەموو صیفەتەکانی خوا، لەو پەڕی تەواویی دایە، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدۡقٗا وَعَدۡلٗاۚ ﴾ الأنعام: ١١٥، وە فەرمایشتی

پەروەردگارت تەواوی کردوە لە ڕاستیی و لـە دادگەرییـدا، چونكە فەرمایشتی خوا دەبێتەوە بـە دوو جۆر: یـان هـەواڵ دانـە، یـاخود بڕیاردانـە، هەواڵـەكانی خـوا (سـبحانە وتعـالی) ئـەوەی كـە خـوا هـەواڵی پـێ دەدا، لـە سـەدا سـەد ڕاسـتن، هـەروەها حـوكم و بڕیارەكانیشی لە سەدا سەد دادگەرانە و بەجێن، بەڵێ فەرمایشتی پەروەردگارمان لە ڕاستیی دا و لە دادگەرییدا تەواویان كردوە.

ئێستاش دوای ئەم ڕوونكردنەوەیە با تەماشای ئەم چەند ئایەتە بە پێزەی خوای پەروەردگار بكەین، كە چۆن لەسەر موسڵمانان و ئیمانداران پێویست دەكات ئیمان بە كتێبی خوا بێنن و متمانەشیان هـەبێ بە كتێبـی خوا، خـوا (سبحانە وتعالی) دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ ﴾ النساء، خوا (سبحانە وتعالی) ڕوو لە ئێمەی موسڵمان و خاوەن ئیمان دەكات و دەفەرموێ: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! ئیمان بێنن بە خوا و پێغەمبەرەكـەی (ﷺ) وە بـەو كتێبـەی ناردوویەتە سـەر پێغەمبەرەكەی، وە بەو كتێبەی كە لە پێشەوە ناردوویەتی {واتە: بە هەموو ئەو كتێبانەی لە پێشدا ناردوونی، یانی: پێش قورئان} ئەدی كەسێك ئیمان نەهێنێ؟ ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ

وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا ﴾ وە هەر کەسێك بێ بڕوا بێت بە خوا و فریشتەکانی خوا و کتێبەکانی خواو و پێغەمبەرانی خوا و بە ڕۆژی دوایی، ئەوە زۆر بە شێوەیەکی ئاشکرا گومڕابووە، واتە: گومڕابوونەکەی هیچ تەم و مژی تێدا لەسەر نیە، کەواتە: ئێمەی ئیماندار لەسەرمان پێویست کراوە کە ئیمان بە کتێبی خوا بێنین، لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێ: باشە کە ئێمە ئیماندارین دیارە ئیمانمان بە کتێبی خوا هەیە، ئەدی بۆچی خوا دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبۡلُ ﴾ وەڵامەکەی هەر ئەوەیە کە ئیمان پلە پلەیە، ئایا ئیمانی جیبریل (علیه الصلاة والسلام) وەکو ئیمانی خەڵکی دیکە وایە ؟ بە تەئکید نەخێر، وە ئایا ئیمانی پێغەمبەری کۆتایی وە باقی پێغەمبەرانی دیکە، وەك ئیمانی خەڵکی دیکە وایە ؟ بە تەئکید نەخێر، وە ئایا ئیمانی هاوەڵانی بەڕێزی پێغەمبەر (ﷺ) وە بـــنەماڵە و خزمانی نزیکـــی، کە لە خزمەتی دابوون و ڕۆژانە و شەوانە بینیویانە کە وەحی بۆ سەر پێغەمبەر (ﷺ) دابەزیوە، وەك ئیمانی خەڵکی دیکە وایە، کە لەو جەوەدا نەژیاون؟ بێگومان نەخێر، کەواتە: ئیمان پلە پلەیە، بۆیەش خوا (سبحانە وتعالی) دەفەرموێ: ئیمان بێنن، واتە:

ئیمانەکەتان تەواوتر بکەن و پلە پلە سەرکەون، هەتا ئیمانێکی تەواو و کامڵ و تێر و تەسەل بە دەست دێنن.

هەروەها لە سوورەتی (الأنعام) دا خوا (سبحانه وتعالى) دەفەرموێ: ﴿ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَـٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَـٰهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَـٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ ﴾ الأنعام، خوا تبارك و تعالى لەسەر زمانی پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێ: ئایا جگە لە خوا دادوەرێکی دیکە، یاخود حوکمڕانێکی دیکە (بە مانای حەڵاڵ و حەرام دانەر) بخوازم؟ لە حاڵێکدا کە ئەو کتێبی بۆ ئێوە ناردوە و ڕوونی کردۆتەوە واتە: هەموو شتێکی تێدا ڕوون کردۆتەوە، {واتە: چۆن بۆم هەیە غەیری ئەو خوایە کە کتێب و بەرنامەی ناردوە و هەموو شتێکی تێکی تێدا ڕوون کردۆتەوە، بکەم بە دادوەر و حوکمڕانی خۆم؟} وە ئەوانەش کە کتێبمان پێ داون {واتە: زانایانی جوولەکە و نەصرانیی و ئەوانی دیکەش کە خۆیان بە خاوەن کتێبی ئاسمانیی دەزانن}، دڵنیان کە لە لایەن پەروەردگارتەوە بۆ تۆ هاتوە و بە حەق هاتوە، کەواتە: تۆ لەوانە مەبە کە دەکەونە گومان و دوو دڵییەوە، {دیارە لێرە دا ڕووی دواندن لە پێغەمبەرە (ﷺ) بەڵام مەبەست پێی خەڵکی دیکەیە، مەبەست پێی ئوممەتەکەیەتی و مەبەست پێی هەر کەسێکە کە

قورئان دەخوێنێ}، پاشان دەفەرموێ: ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ﴾ الأنعام: ١١٥، وە وشـــەی پەروەردگـــــارت {واتە: وشەکانـــــی، فەرمایشتەکانی پەروەردگارت} تەواویان کردوە لە ڕاستیی و لە دادگەرییدا، گۆڕین نیە بۆ فەرمایشت و وشەکانی خوا، وە خوا بیسەری زانایە، (بیسەر)ە، قسەی خەڵك دەبیستێ و داوایان دەبیستێ و دەنگەکانیان دەبیستێ، وە (زانا) یەو دەزانێ چییان پێویستە ؟ بۆیە کتێبی خۆی کە ناردوە بە تەواویی وەڵامگۆی داخوازییەکانی ئـــەو ئینسانانەیە و وەڵامگـــۆی داخوازییە فیطرپییەکانیانە. هەروەها خـــوا ڕوو لە پێغەمبـــەری خاتـــەم موحەممەد (ﷺ) دەکات، بەڵام وەك دەڵێ: دیوار لەگەڵ تۆمە گوێ سوانە گوێت لێبێ، بە ڕواڵەت ڕووی لە پێغەمبەرە، بەڵام لە ڕاستی دا لەگەڵ ئوممەتی پێغەمبەریەتی (ﷺ)، دەفەرموێ: ﴿ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ ﴾ يونس، پێش ئەوەی ئەم دوو ئایەتە تەفسیر بکەم و مانایان لێکبدەمەوە بە کوردی و بە کورتی، دەڵێم: متمانە هەبوون هەبوون بە ڕاستیی قورئان و ئیمان بوون بەوە کە فەرمایشتی خوایە، وە متمانە پێ بوونی کە هەرچی تێدایە حەقە، زۆرشتێکی گەورەیە وتەنانەت پێغەمبەری خاتەم (ﷺ) یش

که خوا ئەم قورئانەی ناردۆته سەر دڵ و دەروونی و، بێگومان بە قەدەر نووکی دەرزی خەتەرەی گومان و دوو دڵیی بە دڵدا نەهاتوە، کەچی دیسان خوا (سبحانه وتعالى) ئەو ڕاستییەی دەخاتەوە بەرچاو، کە وەکو گوتم زیاتر مەبەست پێی ئوممەتەکەیەتی، بەڵام بەهەر حاڵ ڕووی دواندنیش لەوە، دەفەرموێ: ﴿ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ﴾ جا ئەگەر لە دوودڵیی دابووی لەوەدا کە ناردوومانەتە خوارێ بۆتۆ {کە قورئانە، وشەی (شك) لە زمانی عەرەبیی دا ئەوەیە کە بوون و نەبوونی شتێك بەقەد یەك دابنێی و هەردوو لای وەك یەك بن، کە ئەوە بە کوردی پێی دەڵێین: {دوو دڵیی}، بەڵام گومان (ظن) ئەوەیە کە پێت وابێ شتێك ئەگەری بوونەکەی زیاترە لە نەبوونەکەی، یاخود ئەگەری نەبوونی زیاترە لە بوونەکەی و لایەکیان زاڵە بەسەر لایەکیان دا، ئەگەر دوو دڵ بووی لەوەی کە بۆ لای تۆمان ناردۆتە خوارێ}: ﴿ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكَ ﴾ ئەوە لەوانە بپرسە کە لە پێش تۆدا کتێبیان خوێندۆتەوە {واتە: لە شارەزایانی کتێبەکانی خوا بپرسە، ئەوانەی شارەزای کتێبە ئاسمانیەکانن، ئەگەر لەوان بپرسێ، دڵنیا دەبی ئەو قورئانەش کە بۆتۆ هاتوە، دوایین کتێبی خوایە، چونکە لەو کتێبانەی پێشوودا هەواڵ دراوە بە هاتنی قورئان وە هەواڵ دراوە بە هاتنی

پێغەمبەری کۆتایش موحەممەد (ﷺ)} ﴿ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ﴾ بێگومان لەپەروەردگارتەوە حەقت بۆ هاتوە ﴿ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴾ جا بە هیچ شێوەیەك لەوانە نەبێ کە دەکەونە دوو دڵییەوە ﴿ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴾ وە بە هیچ شێوەیەك لەو کەسانە مەبە کە ئایەتەکانی خوا بە درۆ دەزانن ئەگەر وابی لە زیان باران دەبی .

وە لە سوورەتی (البقـــرة) دا، خوا (سبحانه وتعالى) دەفەرموێ : ﴿ الٓمٓ ﴿١﴾ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ ﴾ البقرة، ئەلف، لام، میم، ئەو کتێبە گومانی تێدا نیە، ڕێنماییە بۆ پارێزکاران. هەڵبەتە ئەم ئایەتانەم هەر بە نموونە هێناونەوە، ئەگەرنا ئایەتی دیکە زۆرن لەو بارەوە و هەموو ئەو ئایەتانە ئەم دوو ڕاستییەمان دەخەنە بەر دەست: کە هەر کەسێك خۆی بە ئیماندار بە بڕوادار بزانێ، دەبێ سەدا سەد بڕوای بەوەبێ کە قورئان فەرمایشتی خوایە، وە پاشان باوەڕ و متمانەشی هەبێ بەو فەرمایشتەی خوا، کە هەرچی تێیدا هاتوە حەق و ڕاستە و هیچ خەوش و پەڵە و هیچ ناڕێکییەکی تێدا نیە، جا لێرەدا با تەماشا بکەین: ئایا بڕوا هەبوون بە قورئان، وە باوەڕ پێ بوونی، {(بڕوا) مانای (إیمان)ە و (باوەڕ) یش مانای (ثقة) یە}، لە چی دا دەردەکەوێ؟! دیارە شێرراوەیە، وەك لە (أثر)دا هاتوە: ((الإيمانُ سرٌّ والإسلامُ علانية))

واتە: ((ئیمان پەنهانە و ئیسلامیش ئاشکرایە)) جا ئایا ئێمە چۆن بزانین خۆمان یان خەڵك ئیمانی بە قورئان هەیە وە متمانەی پێی هەیە؟ لەڕاستیدا ئەوە لـــــە هەڵوێست و ڕەفتارەکان دا دەردەکەوێت و بەرجەستە دەبێ، هەرکەسە چەندە ئیمانی بە قورئان هەیە و چەندە متمانەی بە قورئان هەیە، ئنجا من چوار شتم کردوون بە تەرازوو:

چوار پێوەر بۆ زانینی ئەندازەی بڕواو باوەڕ هەبوون بەقورئان

یەکەم: هەندێك لە زانایان و لە توێژەرەوانی قورئان - کە دوایە ئاماژە بە دوو سێ وێنە دەکەم - لە ژێر زەختی ئەو واقیعە فیکریی و سیاسییەدا کە تێیدا ژیاون، زۆر جار ویستوویانە ئایەتەکان بە جۆرێك مانا بکەن کە لەگەڵ ڕواڵەتی ئەو مانایە دا ناگونجێ، بە واتایەکی دیکە: ویستوویانە ئایەتەکان مل پێبسوورێنن بەملا و لادا، بۆچی ؟، بۆ ئەوەی بچێتە عەقڵی هەندێك خەڵکەوە، لە هەندێك تەفسیردا بینیومە دەڵێ: ئێمە ئەم ئایەتە ئەگەر وەك ڕواڵەتەکەی تەفسیری بکەین، ناچێتە عەقڵی خەڵکەوە، لەبەر ئەوە دەبێ بە نەوعێك تەفسیری بکەین بچێتە عەقڵی خەڵکەوە، جا ئایا ئەو هەڵوێستە ڕاستە ؟! بە تەئکید نەخێر، دەچێتە عەقڵی خەڵك یان ناچێتە عەقڵیانەوە، ئەوە

خەتای عەقڵی خەڵكە، كە مانایەكی ڕاست و دروستی ئایەتی خوای كاربەجێی تێدا جێنابێتەوە، دەبێ خەڵك گلەیی لە عەقڵی خۆی بكات و، دەبێ خەڵك عەقڵی خۆی ڕاست بكاتەوە، نەك ئایەتەكان پێ مل پێ بسووڕێنن و بیانگۆڕن و واتایەكی سەیرۆكەیان لێبدەن كەلەگەڵ عەقڵی خەڵك دا بگونجێ! ئەلێرەدا ئیمان هەبوون بە قورئان و متمانە هەبوون بە قورئان، یاخود نەبوون، یاخود پلەكەی چەندە، لێرەدا دەردەكەوێ، بۆ نموونە: (شێخ موحەممەد عەبدەی میصرپی) كە زانایەكی ناوداری ئیسلامە لە تەفسیری ئەو ئایەتانەدا كە باسی لەت بوونی دەریای سوور دەكەن بۆ مووسا (علیه الصلاة والسلام) و بۆ بەنی ئیسرائیل، كاتێك كە لە چەنگی فیرعەون ڕادەكەن، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ ٱلْبَحْرَ فَأَنجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴾ البقرة، واتە: یاد بكەنەوە {ئەی جوولەكەكانی سەردەمی پێغەمبەر (ﷺ)، خوا چ چاكەیەكی لەگەڵ پێشینانتان كردوە} كاتێك كە دەریامان لەت كرد و ئێوەمان دەرباز كرد و فیرعەون و داروودەستەكەیشیمان خنكاندن و ئێوەش تەماشاتان دەكردن، جا شێخ موحەممەد عەبدە لێرەدا چۆنی تەفسیر دەكات ؟، دەڵێ: (لەو حاڵەتەدا دیارە هەڵكشان و داكشانی دەریا بووە كە لە ئەنجامی هێزی كێشندەی نێوانی مانگ وزەوی دا دەریا هەڵكشان و داكشان (مدّ و جزر) ی دەبێ جا، دەڵێ: ئەوكاتە دەریا لە حاڵەتی

داکشان (جَرّ) بووە کە پەڕیونەوە! کە بێگومان ئەوە شتێکی دوورە!! هەروەها (طیراً أبابیل) کە خوا لە سووڕەتی (الفیل) دا باسی کردوون و جۆرە باڵندەیەك بوون و، خوا وەك سوپایەکی تایبەتی خۆی بەکاری هێناون بۆ لە نێو بردنی سوپایەکەی ئەبرەهە، کە هاتبوو بۆ ڕووخاندنی کەعبە، وەك فەرموویەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴿٥﴾﴾ الفیل، کەچی ئەو دەڵێ: (سوپایەکەی ئەبرەهە تووشی نەخۆشیی طاعوون بوون) واتە: (طیراً أبابیل) بە میکرۆب وەسف دەکات، میکرۆبێك کە نابینرێ!! وە خوا عزوجل لە سوورەتی (آل عمران) دا باسی مەسەلەیەك دەکا و دەفەرموێ: جوولەکەکان بە پێغەمبەر (ﷺ) یان گوت: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ﴾ آل عمران: ١٨٣، واتە: خوا پێیڕاگەیاندووین کە ئیمان بە هیچ پێغەمبەرێك ناهێنین تاکو قوربانییەکمان بۆ نەکا کە ئاگر بێتە خوار لە ئاسمانێ و بیخوات و بیسووتێنێ ! (محمد رشید رضا) خوا لێی خۆشبێ ئاوای تەفسیر دەکا و دەڵێ: (مەرج نیە ئەوە بووبێ بەڵام مەبەست ئەوەیە کە بۆخۆیان قوربانییەکەیان سووتاندووە ئاگریان تێبەرداوە)، کەچی خوا بە دەقی ئایەت دەفەرموێ:

﴿ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَـٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾ آل عمران: ١٨٣، **بـەڵێ لە پێش مندا پێغەمبەرانێك** **بەڵگەی ڕوون و ئاشكرایان بۆ هێناون و ئەوەش كە دەیڵێن و ئەوەشیان بۆ هێنان، ئنجا كە تۆ تەماشای تەوڕات دەكەی لە تەوڕات دا هەیە كە چەند جارێك جوولەكەكان قوربانییان كردوە و ئەو كاتە موعجیزە بووە بۆ مووسا (علیه الصلاة والسلام)، وە لە سەردەمی (سلیمان) یش دا بووە و لە سەردەمی پێغەمبەرانی دیكەش دابووە، كە دوای ئەوەی قوربانیان كردووە، ئاگر لە ئاسمانێ هاتۆتە خوارێ و سووتاندویەتی و بۆتە هەرمبرووت و ئەوە موعجیزەیەك بووە، بەلام كە لە عەقڵی خەڵكی ئەم سەردەمەوە ناچێ، تۆ بێنی مانایەكی دیكەی سەیری لێبدەیەوە، ئەوە بەڕاستی جۆرێكە لە كەمی متمانە هەبوون، كە لەوانەیە ئەو كەسە لە قەراری نەفسی خۆیشی دابزانێ كە ئەو مانایەی نیە، بەلام دەڵێ: ئاخر مانایەكەی دیكە ناچێتە عەقڵی خەڵكەوە و با بیكونجێنین لەگەڵ عەقڵی خەڵك دا !! بەلام بێگومان ئەوە نابێت، بەڵكو دەبێ خەڵك عەقڵی خۆی گەورە و فراوان بكا هەتا جێی ڕاستییەكانی قورئانی تێدا بێتەوە، نەك ڕاستییەكانی قورئان بە جۆرێك تەشوێ تاشی بكەین و لق و پۆپیان بكەین و**

بیانکەین بە تەیری مەعقوولْ، بۆ ئەوەی لە عەقڵی خەڵکی دا جێیان بێتەوە.

دووەم: کەوتنــە دوو دڵیــی لــە بەرانبــەر هەنــدێك لــە یاســاکانی قورئاندا، ئەوەش کەم و زۆر دەبینرێ، بۆ وێنـە: مەسـەلەی سـزای دەست بڕین، دەگوترێ: با باسی سزای دەست بڕین نەکەین عەقڵی خەڵکی ئێستا ئەوە تەقەببول ناکا، یـان مەسـەلەی تۆڵەی کوشـتن (قصاص)، یان ئەو سزایانەی دیکە کە لە قورئانـدا هـاتوون، بـەڵام ئیمان هەبوون بە قورئـان و متمانـە هـەبوون بـە قورئـان، ئەوەیـە کە هەرچی خوا فەرموویەتی، مادام دەزانین خوا فەرموویەتی، جا ســزایە، یــان پاداشــتە، یــان حەقیقــەتێکی مێژووییــە، دەبــێ وەریبگرین و قەبووڵمان بێ و دڵنیاش بین کە هەرگیز ڕاستییەکی قورئـان لەگـەڵ هـیچ دەرهاویـشتەو بڕیـارێکی ڕاسـت و دروسـتی عەقڵ و زانست و واقیع دا تێك ناگیرێ، ئنجا ئایا ئـەو ڕاسـتییەی جا یاسایەکی شەریعەتە یان هەر شتێکی دیکەیە، دەچێتە عـەقڵی خەڵك یان نا ؟ ئـەوە گرفـت و کێشەی خۆیانـە و کێشەی قورئـان نیە و، خەڵك وای لە خۆی کردوە کـە ڕاسـتییەکانی قورئـان هـەزم نـەکات، بۆیـە دەبێ ئـەوان عـەقڵی خۆیـان چارەسـەر بکـەن، نـەك ئێمە ڕاستییەکانی قورئان، یاخود یاساکانی بگۆڕین.

سێیەم: دەرکەوتنی هەندێك نهێنی کە زانیاری ئێستا دەریان دەخات و پەلە کردن لەوەدا کە بێین ئایەتەکانی قورئان یان فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ ئەو دەرهاویشتە و بیردۆزە زانستییانەدا بگونجێنین، ئەویش دیسان جۆرێکە لە کەم متمانەیی بە قورئان، ئێمە نابێ پێمان وابێ، کاتێك قورئان لەگەڵ دەرهاویشتەکانی زانستی ئەم سەردەمەدا دەگونجێنین، ئەوە دیفاع لە قورئان دەکەین، چونکە کەلامی خوا و فەرمایشتی خوا لەوە بەرزترەو پەکی لەسەر ئەو جۆرە دیفاع لێکردنە نەکەوتوە، مەگەر شتێك ببێتە حەقیقەتێکی عیلمیی وا کەتازە نکوولّیی لێنەکرێ، وەك: سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆی و خۆردا و، ئەو حەقیقەتە عیلمییانەی کە لە بواری فیزیا و کیمیا و گەردوون ناسیی و لە بواری پزیشکیی دا دەرکەوتوون، ئەوە ئەو کاتە گرفت نیە، بەڵام تا نەبن بە حەقیقەتی عیلمیی، نابێ پەلە بکەین لەوەدا کە ئایەتەکانی خوای پەروەردگار بگونجێنین لەگەڵ دەرهاویشتەکان و بەرهەمی زانست دا.

چوارەم: بەراورد کردنی هەندێك ڕاستیی و یاسای ئیسلام لەگەڵ تەوژم و بیرۆکەی تازەدا، وەك: (سۆسیالیزم، کاپیتالیزم، سیکۆلاریزم، دیموکراسیی) کە بێگومان ئیسلام چەندان خاڵی هاوبەشی هەن لەگەڵ زۆر لە بیردۆزەکاندا، بەڵام نابێ ئیسلام

لەگەڵ ئەو بیردۆزەو ڕێچکانەدا بخەینە تەرازووە وە و پێکەوە بەراوردیان بکەین، وەك کاتی خۆی هەندێك لە زانایانی کتێبی وایان دەنووسی، بۆ وێنە: یەکێکیان (إشتراكية الإسلام) ی دەنووسی و، یەکی دیکە (دیموقراطیة الإسلام)، کە لە ڕاستی دا ئەوە جۆرێکە لە زەم کردنی ئیسلام و قورئان، نەك مەدح کردنیان، من زۆرجار گوتوومە: ئێمە بەوە مەدحی قورئان و ئیسلام ناکەین کە بەراوردیان دەکەین لەگەڵ شتێ کە زادەی فیکری بەشەرە، کاتی خۆی کە باسی سۆسیالیزم دەکرا، دەیانگوت: تەواو هەرگیز لەوە چاکتر نابێ ! بەڵام هەر ئەوەندەمان زانی بازاڕی شکا و ئەو کۆمەڵگایەی کە لەسەر بناغەی سۆسیالیزم بنیات نرابوو ، هەڵوەشایەوە و تێکچوو، جا ئەگەر گوتبامان ئیسلام و سۆسیالیزم وەك یەکن، دەبوو بڵێین: ئەوە ئیسلامیش فەشەلی هێنا ! یان ئێستا کە باسی سیکۆلاریزم دەکرێ و، باسی سیستەمی سەرمایەداریی دەکرێت و، باسی جیهانگیریی دەکرێت و زۆر مەدحی دیموکراسی دەکرێت، کە نەك دوایی هەر ئێستا لە ڕۆژئاوا ڕەخنەی زۆر جیددیی ئاراستەی دیموکراسی دەکرێ کە دیموکراسی {حوکمی گەل} نیە، وەك بانگەشەی بۆ دەکرێ، بەڵکو حوکمی کەمینەیەکی خاوەن پارەی ڕاگەیاندن بەدەستی چەواشەکەرە، بەسەر زۆرینەیەکی ئیخفالکراودا، وەك لە کتێبی

(چەند مەسەلەیەكی باوی سەردەم)[1] دا باسم كردوە؛ كەواتە وەختێك ئێمە بێین ئیسلام لەگەڵ دیموكڕاسی، بە دوو ڕووی حەقیقەتێك دابنێین و ئیسلام لەگەڵ ئەودا تێكەڵ بكەین، كاتێك كە دیموكڕاسی فەشەل دێنێ وەكو دوێنێ سۆسیالیزم فەشەلی هێنا، لەگەڵ دیموكڕاسیش فەشەلی هێنا، دەبێ بڵێین؛ ئیسلامیشی لەگەڵ ڕۆیشت ! بۆیە ئیمان هەبوون بە قورئان و متمانە هەبوون بە قورئان ئەوەیە، كە ئێمە پێمان وانەبێ كە شتێكی دیكەی لە قورئان گرنگتر هەیە، بەڵكو شتێكی دیكە وەك قورئان هەیە، هەتا بڵێین؛ قورئانیش وای گوتوە ! بەڵێ خاڵی هاوبەش هەیە لە نێوانی ئیسلام و دیموكڕاسی دا و، خاڵی هاوبەش هەیە لە نێوان ئیسلام و سیستەمی سۆسیالیزم دا، وە خاڵی هاوبەشیش هەیە لەنێوانی ئیسلام و سەرمایەدارییش دا، هەروەها لە بیردۆزەكانی دیكەشدا كەم و زۆر ئیسلام خاڵی هاوبەشی لەگەڵیاندا هەیە، بەڵام ئیسلام وەك هیچ كام لەوانە نیە، وە بە تەئكید هیچ فیكرەیەكی بەشەر نیە كە كەم و كووڕیی تێدانەبێ و كرچ و كاڵیی تێدا نەبێ، بەڵام قورئان حەقیقەتی ڕەهایە؛ ﴿ وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدۡقٗا وَعَدۡلٗا ﴾، دیارە هۆی ئەوەش ئاشكرایە؛ ئیسلام و قورئانێك كە لە زانیاری ڕەهاو بێ سنووری خواوە سەرچاوە دەگرن، دیارە

---

[1] بڕوانە؛ چاپی پێنجەم، لاپەڕە (٣٦٠-٣٦٢).

ڕاستیی ڕەهایان تێدایە، بەڵام بیردۆزەو ڕێچکەکانی بەشەر، کە زادەی بیر و زەینی مرۆڤن و مرۆڤیش سنووردارو نیسبییەو، گۆزەش چی تێدابێ هەر ئەوەی لێ دەرژێ !.

خاڵی سێیەم

چاك خوێندنی قورئان و لەبەركردنی و تێوڕامانی و تێگەیشتنی

سێیەمین ئـەركی سەرشـانمان بەرانبـەر بـە قورئـان، ئەوەیـە كـە چاكی بخوێنینەوە، پاشان لەبـەری بكـەین، وە تێیـەوە ڕابمێـنین و تێیبگـەین و بـاش لێـی حـاڵی بـین، بۆچـی؟ چـونكە ئـەو ئامانجـە گشتی و سـەرەكییەی قورئـان بـۆی نێردراوەتـە خـوار، ئەوەیـە كـە لێی تێبگەین و كاری پێبكـەین، وەك خـوا دەفـەرموێ: ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٢٩ ﴾ ص (كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ)، واتە: ئەمە كتێبێكە بۆلای تۆمان ناردوە بە پێـزە، {بەرەكەتـدارە، بەرهەمدارە،} بۆ ئەوەی لە ئایەتەكانییەوە ڕامێنن، وە بۆ ئـەوەی خـاوەن عـەقڵان پەنـدی لێـوەربگرن، واتـە: كـاری پێبكـەن و لێـی بەهرەمەنـد بـن، دیاریـشە كـە ئێمـە كاتێـك دەتـوانین لـە قورئـان وردبینـەوە و تێـی ڕابمێـنین، وە پاشـان لێـی بەهرەمەنـد بـین و پەنــدی لێــوەربگرین، كــە بــە شــێوەیەكی ڕاســت و دروســت بیخوێنینـەوە و پاشـان هـەوڵ بـدەین لەبـەری بكـەین، دوای ئـەوە دەســتمان لــە تێوەڕامــان و تێگەیــشتنی و وە پاشــان بــەهرە لێوەرگرتنی گیر دەبێ.

چاك خوێندنەوەی قورئان

بـا تەماشـای ئـەم ئایەتانـە بكـەین دەربـارەی چـاك خوێندنـەوەی قورئــان، خــوا (ســبحانە وتعــالی) لــە ســوورەتی (الإســراء) دا

دەفـــــەرموێ: ﴿ وَقُرْءَانًا فَرَقْنَٰهُ لِتَقْرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَٰهُ تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾ ﴾ الإسراء، واتـە: وە ئەمـە قورئانێکە بـەش بـەشمان کـردوە {یـانی: هەمووومان پێکەوەنەناردوە و بەش بەشمان کردوە، ئایەت ئایەت و سـووڕەت سـووڕەت} ﴿ لِتَقْرَأَهُۥ عَلَى ٱلنَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ ﴾ بـۆ ئـەوەی بەسـەر خەڵکی دا بیخوێنیتەوە بە شێنەیی {(عَلَىٰ مُكْثٍ) واتە: (على تمَهَلٍ) بـە شـێنەیی، وردە وردە، پلـە پلـە، ﴿ وَنَزَّلْنَٰهُ تَنزِيلًا ﴾ وە پلـە پلـەش ناردوومانەتە خوارێ، ئەنـدازە ئەنـدازە ناردوومانەتـە خـوار، وەك شارەزایانی زانستییەکانی قورئان دەڵێن: (أنزِل مُنجَّماً) بەش بەش نێردراوەتە خوار، نەك هەمووی لێکڕا.

هـەروەها خـوا (سـبحانە وتعـالى) لـە سـووڕەتی (الفرقـان)، دا، دەربـــارەی چـــۆنیەتی خوێنـــدنی قورئـــان دەفـــەرموێ: ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلْقُرْءَانُ جُمْلَةً وَٰحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَٰهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ ﴾ الفرقان، واتــە: وە ئەوانــەی بــێ بـڕوان گوتیـان: بۆچـی قورئـــانی بـــە یـــەك جـــار بـــۆ دانەبـــەزێنراوە ؟ (خواش دەفەرموێ:) ئاوامان بۆ دابەزاندووی (پلە پلە و لە مـاوەی (٢٣) ساڵدا) بۆ ئەوەی عەقڵ و دڵتی پێبچەسپێنین، {هەر جارەی سووڕەتێك هاتوە و پێغەمبەر (ﷺ) زیـاتر دامـەزراو بـووە} وە زۆر بـە جـوانییش بۆمـان خوێندوویـەوە، ئەگـەر هـەمووی لێکـڕا دابەزیبووایە نەدەگونجا ئاوا بخوێندرێتـەوە وە بـەو شـێوەیەش لـە

عەقڵ و دڵی پێغەمبەر دا (ﷺ) نەدەچەسپی، ئەوە لە كوێ تۆ بێی هەر ڕۆژە چەند ئایەتێك لەبەر بكەی و، باش باش هەزمیان بكەی و لە عەقڵ و دڵی خۆتیان دا بچەسپێنی ! وە ئەوە لە كوێ كە بێنی ئەندازەیەكی زۆر لە قورئان لەبەر بكەی، بەڵام دوایی لە بیرت بچێتەوە.

هەروەها هەر دەربارەی چاك خوێندنەوەی قورئان خوا لە سووڕەتی (المزمّل) دا دەفەرموێ: ﴿ وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ﴾ المزمل: ٤، واتە: وە قورئان بخوێنە وە بە ڕێك و پێكیی لە زمانی عەرەبی دا دەگوترێ (ثغرٌ مُرَتَّلٌ) ، (ثِغر) واتە: زار، زارێكی ددان ڕێك و پێك، كەواتە: (تەرتیل) ئەوەیە كە پیتەكانی قورئان ووشەكانی قورئان و برگەكانی قورئان، هەر كامێكیان حەقی خۆی پێبدەی (إبن كثیر) لە تەفسیرەكەی خۆیدا و لە تەفسیری ئەوەدا كە دەفەرموێ: ﴿ وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ﴾ المزمل: ٤، دەڵێ :(اي إقرأه على تمهُّلٍ فإنه يكون عَوناً على فهم القرآن وتدبُّره وكذلك كان يقرأ صلوات الله وسلامه عليه)[1] ، واتە: بەشێنەیی بیخوێنەوە، بەكاوەخۆ پەلەی لێمەكە، چونكە ئەوە زیاتر هاوكارت دەبێ بۆ ئەوەی لە قورئان تێبگەی و لێی وردبیەوە، وە پێغەمبەریش ﷺ هەروای دەخوێندەوە.

---

[1] بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير) ص١٤٥٤.

ئنجا با دەربارەی چۆنیەتی خوێندنەوەی قورئان و چاك خوێندنەوەی و جوان خوێندنەوەی، كە ئێستا زانیارییەكی سەربەخۆ هەیە لەو بارەوەو پێی دەگوترێ: (علم التجوید) واتە: زانیاری چاك خوێندنەوەو جوان خوێندنەوەی قورئان، با سەرنجی چەند فەرموودەیەكی پێغەمبەریش بدەین:

(١) ﴿سُئِلَ أَنَسٌ :كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ قَالَ: " كَانَتْ مَدًّا، ثم قرأ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، يَمُدُّ (بِسْمِ اللَّهِ)، وَيَمُدُّ (الرَّحْمَنِ)، وَيَمُدُّ (الرَّحِيمِ)﴾ رواه البخاري، واتە: پرسیار لە ئەنەسی كوڕی مالیك كرا دەربارەی چۆنیەتی قورئان خوێندنی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، ئەویش گوتی: لێكی دەكێشایەوە دوایی {ئەنەس بۆ فێركردنی كابرا تابیخاتە بەرچاوی و بۆی بەرجەستە بكا} (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ی خوێندەوە، (بسم الله) ی درێژكردەوە، (الرَّحْمَنِ) ی درێژكردەوە، (الرَّحِيمِ) ی درێژكردەوە. واتە: پەلەی نەكردوە.

(٢) ﴿عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّها سُئِلَتْ عَنْ قِراءة رسول الله ﷺ ؟ فَقَالت:كَانَ يَقْطَعُ قِرَاءَتَهُ آيَةً آيَةً: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ . الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ مَالِكِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ مَالِكِ ....﴾ رواه أحمدوأبوداودوالترمذي.

واتە: پرسیار لە ئوممو سەلەمە (دایكی بڕواداران) كراوە، خوای لێ ڕازی بێ، دەربارەی چۆنیەتی قورئان خوێندنی پێغەمبەر (ﷺ)،

ئەویش گوتوویەتی: پێغەمبەر ئایـــەت ئایـــەت، قورئـــان خوێندنەکەی خۆی لێك دەپچڕی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝﴾ الفاتحة، دیارە خواش (سبحانە و تعالی) بەپەلە فەرمایشتی خۆی لەگەڵ پێغەمبەردا نە فەرمووە، بەڵکو بەشێنەیی، وەبەڕاستی فەرمایشتی خوا، وەکو قسەی خەڵکی دیکە نیە هەر ڕیزی بکەی! بۆیە لە صەحیحی بوخاریی دا هاتوە کە یەکێ گوتی: من بە سێ شەو و ڕۆژان هەموو قورئانێ دەخوێنم، (عبدالله) ی کوڕی (مسعود) یش فەرمووی: (هذاً كَهَذّ الشّعر) واتە: وەك خوێندنەوەی شیعر بە خێرایی دەیخوێنینەوە، بەڵێ قورئان فەرمایشتی خوایە و دەبێ بەڕێزەوە و بەویقارەوە بخوێنرێ و ئەوەندە وەختەت لێ وەچاو نەبێ کە قورئانەکەی پێدەخوێنێ.

(٣) هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێ (زَيّنوا القُرآنَ بأصواتِكُم) رواه البخاري ، واتە: قورئان بەدەنگەکانی خۆتان جوان بکەن، دیارە قورئان بۆ خۆی هەر جوانە، بەڵام ئەگەر بەدەنگی خۆش و بە جوانیی و ڕێکیی لەباریی بخوێندرێ، دیارە جوانتر دەبێ.

(٤) هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ﴿لَيسَ منّا مَن لَمْ يَتغَنّ بالقُرآن﴾ رواه البخاري، واتە: هەر کەسێك دەنگی خۆی بەقورئان نەلارێنێتەوە لە ئێمە نیە، هەڵبەتە لێرەدا کەباسی

چاك خوێندنەوەی قورئان دەكەین، مەبەست ئەوەنیە كە هەموو وزە و توانامان بخەینە سەرئەوەی چۆن پیت و وشەكان گۆ (تلفظ) بكەین و لە مەخرەجی خۆیان دەربچن ! بەڵێ پێویستە بەقەدەر خۆی ئەو لایەنە گرنگیی پێبدرێ، بەلام بە تەئكید خوێندنەوەی قورئان بۆ لێ تێگەیشتنیەتی، كەواتە: نابێ خۆخەریك كردن بە چاك خوێندنەوەی قورئانەوە لەسەر حیسابی لێ تێگەیشتنی و پاشان ئیش پێكردنی بێ، بەڵكو دەبێ هەرشتە بەپێی خۆی گرنگیی پێ بدرێ، وە چاك خوێندنی قورئانیش بە تەئكید پێویستە بەقەدەر خۆی گرنگیی پێبدرێ، وە لێتێگەیشتنی و پاشان كارپێكردنی و پێوەپابەندبوونی، هەركامێك لەوانە دەبێ حەقی خۆی بدرێتێ، نەك حەقی هەموو لایەنەكان بدرێ بەلایەنێك !

لەبەركردنی قورئان

سەبارەت بەلەبەر كردنی قورئانیـــش خـــوا (سبحانە وتعالی) لەسوورەتی (العنكبوت) دا دەفەرموێ: ﴿ وَمَا كُنتَ تَتْلُواْ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ فِى صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾ العنكبوت، خوا بە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێ: تۆ لەپێش قورئاندا كتێبێكت

نەخوێندۆتەوە، وە بە دەستی ڕاستت نەتنووسیوە، {واتە: ئەی موحەممەد تۆ پێشتر نەخوێندنەوەت هەبووە، نە نووسینت هەبووە} ﴿ إِذًا لَّٱرۡتَابَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴾ العنكبوت: ٤٨ چونکە ئەگەر خوێندنەوەو نوسینت هەبووایە، ئەوانەی لەسەر ناحەقن بۆیان هەبوو بکەونە گومانەوە {وە بڵێن ڕەنگە بۆخۆی قورئانی دانابێ بەڵام کە نەخوێندنەوەت هەبووە نە نووسین، مانای وایە زاتێکی دیکە فێری تۆی کردوە،}، دوایی دەفەرموێ: ﴿ بَلۡ هُوَ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَۚ ﴾ العنكبوت: ٤٩، بەڵکو ئەم قورئانە چەند ئایەتێکی ڕۆشنن لە سینەی ئەوانەدا کە زانیارییان پێدراوە، وە بێجگە لەستەمکاران هیچ کەس نکوولّیی لە ئایەتەکانی ئێمە ناکات، مەبەستم لێرەدا ئەم ڕستەیە: ﴿ بَلۡ هُوَ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَۚ ﴾ العنكبوت: ٤٩، کە خوا مەدحی ئەوانە دەکا ئایەتەکانی خوا دەخەنە سینەی خۆیانەوە و لەبەریان دەکەن، هەڵبەتە ئەو قورئانەش کەلەبەر دەکرێ زۆر جیایە لەوەی کە هەروا دەخوێندرێتەوە، چونکە کە لەبەر دەکرێ زیاتر تەفاعولی لەگەڵ دەکەی، وە مەجالت دەبێ لێی وردبیەوە، چونکە هەموو دەمێ قورئانت لەبەردەست دانیە، ئنجا هەر خودی لەبەرکردنی قورئان بۆ خۆی ڕووناکیی بەرەکەتێکە دەچێتە سینەتەوە و، بەئەندامەکانتدا دابەش دەبێ، بۆیە لەبەرکردنی قورئان

بەڕاستی نیعمەتێکـــی زۆر گەورەیـــە، وەك لەفەرمایشتێـــکی پێغەمبەر (ﷺ) دا هاتوە کە خوا (سبحانه وتعالى) بە پێغەمبەر دەفەرموێ: (إني مبتليك، ومبتلٍ بك، ومُنزِلٌ عليك كتابًا لا يَغسِلُهُ الماءُ تقرأه نائمًا ويقظانا) رواه مسلم، واتە: من تۆ تاقی دەکەمەوە، ومبەتۆش خەڵك تاقی دەکەمەوە، ومکتێبێکت دەنێرمە سەرێ و بۆ دەنێرمە خوار کە ئاو نایشواتەوە، بەخەوتوویی و بەبێداریی دەیخوێنی. کەواتە: لەسینەی دایە.

* بیر کردنەوە لە قورئان و تێوەڕامانی و لێتێگەیشتنی *

وە دەربارەی بیرکردنەوە لەقورئان و تێوەڕامانی و لێتێگەیشتنی، تەنیا ئەم ئایەتە دەخوێنینەوە: ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٢٩ ﴾ ص، واتە: ئەمە کتێبێکە ناردوومانەتە خوار بۆ لای تۆ بەپێزە، {بەرهەمدارە، بەرەکەتدارە،} بۆ ئەوەی لەئایەتەکانی وردبنەوە، ومبۆئەوەی خاوەن عەقڵان پەندی لێ وەربگرن، لەکۆتایی ئەم خاڵەش دا دەڵێم: من کتێبێکی سەربەخۆم لەم بوارەدا نووسیوە، بە ناوونیشانی: (چۆن باشتر لە قورئان بەهرەمەندبین؟) لەوکتێبەدا حەوت هەنگاوم خستوونە ڕوو، بۆ چاك بەهرەمەندبوون لە قورئان، کە ئەمانەن:

١ ـ ئەدەب نواندن و بەگەورە گرتن (التأدب والتعظيم).

٢ ـ خوێندنەوەو گوێ بۆگرتن (التلاوة والإستماع).

٣ ـ بیركردنەوەو تێوەڕامان (التفكّر والتدبُر).

٤ ـ كارتێكران و پەندوەرگرتن (التأثر والتذكّر).

٥ ـ شوێن كەوتن و گەردن كەچكردن (الإتباع والتسليم).

٦ ـ تەزكیە پێكردن و فێركردن (التزكية والتعليم)،

٧ ـ چاكسازیی و حوكمڕان كردن (الإصلاح والتحكيم).

هیوادارم ئەو كتێبە بخوێننەوە كە بەرچاو ڕوونییەكی باشتان دەداتێ لەوبارەوە، كە ئێمە چۆن لەگەڵ قورئان دا ڕەفتار بكەین و بیخوێنینەوە و، چۆن زیاتر لێی سوود مەند دەبین؟

خاڵی چوارەم

شوێنکەوتنی قورئان و پێوە پابەند بوونی

چوارەم ئەرکی سەرشانمان بەرانبەر بە کتێبی خوا و فەرمایشتی بێ وێنەی خوا، سبحانە وتعالی بریتیە لە شوێن کەوتنی قورئـان و پێوە پابەند بوونی، دیارە خودی خوێندنەوەی قورئـان عیبادەتـە، بـیر لێکردنـەوەی عیبادەتـە ، لەبـەرکردنی عیبادەتـە ، بـەڵام خوێندنـەوەی و لەبـەرکردنی و بیرلێکردنـەوە و تێفکرینـی ، لـە ڕاسـتی دا لـە ڕووێکـی دیکـەوە ، دەبـن بـەئامڕاز و هۆکـار، بـۆ شوێنکەوتنی قورئان ، چونکە ئەم قورئانە بۆیە هاتوە کە پێیـەوە پابەند بین، بـەڵام هـەتا تێی نەگـەین ، نـاتوانین پێیـەوە پابەنـد بین، وە هـەتا لەبـەری نەکـەین و نەیخوێنینـەوە ، ناشتوانین تێـی بگـەین ، کەواتـە: خوێندنـەوەی قورئـان و پاشـان لەبـەرکردنی و تێگەیـشتنی ، هـەموویان هۆکـارن تـاکو بتـوانین وەك قورئـان دەفـەرموێ ، ئـاوا ژیـان بگـوزەرێنین ، ژیـانی تاکییمـان ، ژیـانی خێزانییمان ، ژیانی کۆمەڵایەتییمان ، ژیانی سیاسییمان، ... هتد .

مەبەستمان لە شوێن کەوتنی قورئان چییە ؟

مەبەسـتمان لـە شـوێنکەوتنی قورئـان ، شـوێن کـەوتنی سـەرجەم ڕێنمـایی و ئاراسـتەکانییەتی، بـەبێ هـەڵاواردن، هـەروەها مەبەستمان لە پێوە پابەند بوونی قورئان ، دیسان پابەنـد بوونـە بە تێکڕای فەرمانەکانی قورئان و نەهییەکانی قورئان و یاسـاکانی قورئانەوە، لە هەموو بوار و لایەنەکانی ژیان و گوزەرانمانـدا .

ژیانی تاكییمان ئەوەی ئەوەی كە بەتەنێ جێبەجێ دەكرێ لە قورئان ، بۆخۆت جێبەجێی بكە، وە ئەوەی لە چوارچێوەی ماڵ و خێزانت دایە ، لەوێ دا جێبەجێی بكە ، وە ئەوەی لە چوارچێوەی كۆمەڵگادایە، لەوێ دا جێبەجێی بكە ، ئەوەی بە تەنێ پێت دەكرێ ، بیكە و ئەوەی كە بە كاری هەروەزیی و كاری بە كۆمەڵ نەبێ جێبەجێ ناكرێ ، دەبێ هەوڵ بدەی هەرەوەزی بۆ بكەی و كۆمەڵی بۆ پەیدا بكەی ، چونكە خوا دەفەرموێ: قورئانمان ناردوە بۆ ئەوەی كە پەندی لێ وەربگرن و پێی بەرێوە بچن ، بۆیە دەبێ ئەوەی بەخۆت دەكرێ بیكەی و ئەوەی پێت ناكرێ ، دەبێ كۆمەڵی بۆ پەیدابكەی ، با تەماشای ئەم ئایەتانە بكەین:

١- خوا سبحانە وتعالی بە پێغەمبەری خاتەم (ﷺ) دەفەرموێ:

﴿ ٱتَّبِعْ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ ﴾ الأنعام،

واتە: شوێن ئەوە بكەوە كە لە پەروەردگارتەوە بە وەحی بۆت هاتوە ، بێجگە لەو هیچ پەرستراوێكی دیكە نیە ، وە واز لەهاوبەش دانەران بێنە وپشتیان تێبكە، واتە: لەبەر زەخت و فشاری هاوبەش دانەرەكان و لەترسی ئەوان و لەبەر ڕازی كردنی ئەوان ، نەچی واز لە شوێن كەوتنی قورئان بێنی ، بە دوای

قورئان بکەوە و گوێ مەدە ئەوە کە کێ پێی خۆشە و کێ پێی ناخۆشە .

جا ئەوە خوا سبحانە وتعالى بە پێغەمبەری خاتەم (ﷺ) وا دەفەرموێ و بۆیەش فەرموویەتی : هاوبەشدانەرەکان پشتگوێ بخە : ﴿وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ﴾ چونکە بەڕاستی ئینسان کاتێك دەتوانێ بە تەواویی بە دوای قورئان بکەوێ ، کە نابێ زەخت و فشاری خەڵکی کافر و بێدینی بەسەرەوە بێ و لەوان بترسێ ، یاخود بیەوێ ئەوان ڕازی بکا، چونکە بەڕاستی قورئان بۆ ئینسانی ئازاد و ئازا هاتوە و، بۆ ئینسانی ژێردەست و ترسنۆك نەهاتوە و، کەسێك دەتوانێ بەدوای قورئان بکەوێ ، کە بێجگە لە خوا لەکەس نەترسێ و خوا بەیەکگر (مُوَحِّد) بێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ﴾ کێ دەتوانێ بەدوای قورئان بکەوێ ؟ کەسێك کە تەنیا خوا بە پەرستراوی خۆی بزانێ، ئینسانی خوا بە یەکگر و یەکتاپەرست دەتوانێ کە بەڕاستی بەدوای قورئان بکەوێ ، کەسێك کە گوێ نەداتە موشریك و کافر و لاڕێیەکان ، دەبێ ئاوا سەرنجی ئایەتەکانی قورئان بدەین ، ئەگەرنا ئەو ئایەتانە ئەگەر ئاوا هەر بەسەرپێیی تەماشایان بکەین ، دەڵێین: باشە ئەوە خوا دەفەرموێ: بەدوای ئەوە بکەوە کە بەوەحی لە پەروەردگارتەوە بۆت هاتوە ، بەڵام

(مُناسبة) ی چی یە كە دوایی دەفەرموێ: (لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ) **، وە دواتریش دەفەرموێ:** (وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ) **؟.**

هۆكارەكەی ئەوەیە كە باسمان كرد، كەسێك دەتوانێ بەدوای قورئان بكەوێ ، كە بەڕاستی یەكتاپەرست بێ و بێجگە لە خوا هیچ پەرستراوێكی دیكەی نەبێت و، هیچ كەسی دیكە بە شایستەی پەرستن نەزانێ ، وە ئامادەش بێ پشت لە كافران بكا و روویان لێ وەرگێڕێ و گوێیان پێنەدات .

٢- وە لە سوورەتی (الأعراف) دا دەفەرموێ: ﴿ ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ وَلَا تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَۗ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ ﴾ الأعراف، **واتە: بە دوای ئەوە بكەون كە لە پەروەردگارتانەوە بۆتان دابەزێندراوە {پێشێ رووی دواندن لە پێغەمبەر (ﷺ) بوو، بەلام لێرەدا بەگشتی دەفەرموێ: كە هەم پێغەمبەر و هەم ئۆممەتەكەی بەدوای ئەوە بكەون كە لە پەروەردگاریانەوە بۆیان دابەزێندراوە}،** ﴿وَلَا تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَۗ ﴾ **وە جگە لەو بەدوای سەرپەرشتیارانی دیكە و مشوور خۆرانی دیكە مەكەون** ﴿قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾ **كەم وایە بیربكەنەوە و پەند وەربگرن ، {ئەو كەمانەش ئەوانەن كە ئیمان دارن}، واتە: بڕوادارانێك كە پەند وەردەگرن و بیردەكەنەوە كەمن و ئەوانی دیكە زۆریان ئیهمالن ، یاخود ئەی كافرەكان تەنانەت كەمیش پەند وەرناگرن ، لێرەدا جێی سەرنج**

ئەوەیە کە خوا دەفەرموێ: ﴿ اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ﴾ کەواتە: بەدوای بەرنامە و کتێبی کێ بکەوی ، ئەوت کردوە بە وەلی خۆت، وەلی ، واتە: سەرپەرشتیار و مشوور خۆر کار هەڵسووڕێنەر ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ﴾ چونکە ئەگەر بەدوای کتێب و بەرنامەی هەر کەسێکی دیکە بکەوی، مانای وایە ئەوت کردوە بە وەلی و سەرپەرشتیاری خۆت و مشوورگێڕی خۆت .

وە لە سووڕەتی (یونس) دەفەرموێ:

٣- ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ (٥٧) ﴾ یونس، لێرەدا خوا سبحانە وتعالى ڕووی دواندن دەکاتە هەموو خەڵك و هەموو مرۆڤایەتی و دەفەرموێ : ئەی خەڵکینە ! بێگومان لە پەروەردگارتانەوە ئامۆژگارییتان بۆ هاتوە، وە شیفای ئەوە کە لە سینەکانتان دا هەیە {شیفای ئەو دەرد و نەخۆشییانەی کە لە سینەکانتان دا هەیە} وە ڕێنمایی و بە بەزەیی یە بۆ ئیمانداران . تەماشابکەن: ئامۆژگاریی و شیفایەکە بە گشتی باس دەکا، چونکە قورئان ئینسانی کافریش دەتوانێ سوودی لێوەربگرێ، پێتان وایە خەڵکی ڕۆژئاوا کەم لە قورئان بەهرەمەند بوون؟ زۆر لێی بەهرەمەند بوون ، لەگەڵ ئەوەش دا کە ئیمانیان پێی نیە، بەڵام زۆریان سوود لێ بینیوە ، پێتان وایە

قورئان دەوری نەبینیوە لەوەدا کە لە زۆر نەخۆشیی یان دەربازیان بکا، نەخۆشیی فکریی، نەخۆشیی کۆمەڵایەتیی ، نەخۆشیی سیاسیی؟ بە تەئکید قورئان زۆر دەوری بینیوە، بۆ وێنە: ئێستا کە دەستا و دەست پێکردنی دەسەڵات بەشێوەی ئاشتییانە لە ڕۆژئاوادا هەیە ، پێتان وایە هی خۆیانە! کاتی خۆی وڵاتانی ڕۆژئاوا ملیۆنان کەسیان لێ کوژرا لەسەر داواکردنی ماف و ئازادییەکان، وە کاتی خۆی خەڵکی ڕۆژئاوا حوکمڕانەکانی خۆیانیان وەکو خوا تەماشا دەکرد، یان نوێنەری خوا، یان سێبەری خوا! ئەدی کێ فێری کردن کە حوکمڕان نوێنەر و سێبەری خوا نیە و نوێنەری خەڵکە؟ بێگومان ئیسلام فێری کردن و قورئان فێری کردن.

کەواتە: ئامۆژگاربوونی قورئـان و شیفابوونی قورئـان، بـۆ خەڵکـە بەگشتی، بەڵام: ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ کێ قورئان دەکاتە ڕێنمـایی خـۆی بـۆ ژیـانی، وە کـێ قورئـان بـۆی دەبێتـە مایـەی ڕەحمـەت و بەزەیی؟ دیارە ئیمانداران، بەڵام خەڵکی دیکەش بەگشتی دەتـوانێ پەنـد لـە قورئـان وەربگـرێ و قورئـان بکاتـە ئامۆژگـاریی خـۆی و بیکاتە شیفا و چارەسەر بۆ نەخۆشییەکانی.

٤- ئینجا لە سوورەتی (النحـــل) دا دەفەرموێ: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ النحل: ٨٩ واتە:

وە قورئانمان بۆ سەر تۆ ناردۆتە خوار، ڕوون کەرەوەیە بۆ هەموو شتێك، وە ڕێنمایی و بەزەیی و موژدەیە بۆ موسڵمانان، یەکێ بۆی هەیە بڵێ: خوا دەفەرموێ: (تِبۡیَـٰنࣰا لِّكُلِّ شَیۡءࣲ) وەکـــو هەندێ لـــە توێژەرەوانی قورئان بە شێوەیەکی سادە قورئانیان تەفسیر کردوەو گوتوویانە: قورئان هەموو شتێکی تێدایە، بەڵام ئەوە ڕاست نیەو لێرەدا: (تِبۡیَـٰنࣰا لِّكُلِّ شَیۡءࣲ) واتە:قورئان هەموو شتێك ڕوون دەکاتەوە، کە ئێوە پێویستتان پێیەتی،بۆ ئەم ژیان وگوزەرانەی دنیاتان، بەڵام ئەگەر شتێك لە مەودای عەقڵی ئینسان دا بێ، ئایا قورئان هەر ڕوونی دەکاتەوە؟ بێگومان نەخێر، ئایا قورئان ڕوونی کردۆتەوە سەیارە چۆن دروست بکەین؟ نەخێر، ئایا ڕوونی کردۆتەوە چۆن ڕۆکێت دروست بکەین و پێی بچینە سەر مانگ؟ نەخێر، ئایا ڕوونی کردۆتەوە چۆن لە ڕووی کشتوکاڵەوە بەرو پێش بچین؟ نەخێر، لە ڕووی پیشەسازییەوە؟ نەخێر، لەڕووی بازرگانییەوە؟ نەخێر، بۆچی؟ چونکە ئەوە هەمووی لە مەودای عەقڵی ئینسان دا هەیە، کەواتە: (تِبۡیَـٰنࣰا لِّكُلِّ شَیۡءࣲ) واتە: قورئان هەر شتێك کە لە مەودای عەقڵی ئینسان دا نیە و ئینسان بۆخۆی عەقڵی پێناشکێ وناتوانێ خۆی دەرکی بکا، هەموو ئەو شتانەی ڕوون دەکاتەوە، بەڵام شتێك کە عەقڵ دەتوانێ دەرکی بکات، قورئان ئەوە ڕوون ناکاتەوە، بۆچی؟ چونکە قورئان نەهاتوە کە

عەقڵ تەنبەڵ بێ وباڵبداتەوە، قورئان نەهاتوە كەمرۆڤ هەڵخزێو بڵێ: خوا هەموو شتێكی بۆ فەرموو وە، بەڵكو قورئان هاتوە عەقڵی خەڵك بجووڵێنێ، بەلاَم ئەو شتانەی كە عەقڵ تواناى بەسەر دا ناشكێن، قورئان ڕوونی كردوونەوە .

٥- وە لە سوورەتی (المائدة) دا خوا (سبحانەوتعالی) دەفەرموێ:

﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾ المائدة، ئەم ئایەتە دوای ئەو ئایەتانەیە كە خوا سبحانە وتعالی تێیاندا باسی ناردنە خوارەوەی تەورات بۆ جوولەكەكـان و ئینجیـل بـۆ نەصرانییەكان دەكات، دوایی دەفەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ﴾ وەك چۆن تەوراتمان بۆ مووسا (علیه السلام) نارده خوار كە بەرنامەی جوولەكەكان بێ، وە ئینجیلمان نارده خوار بۆ عیسا (علیه السلام) كە وێڕای تەورات بەرنامە بێ بۆ نەصرانییەكان، ئاوا كتێبیشمان بۆتۆ ناردۆتە خوار، بە هەق، واتە لە خودی خۆی دا حەقە، وە لەكاتی خۆی دا هاتوە و لە شوێنی خۆی دا هاتوە ﴿مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ هەرچی كتێبی پێش خۆیەتی بەڕاستی دەزانێ، وەك ئەسڵەكەیان و دەڵێ: (صُحُف) بۆ ئیبڕاهیم هاتوە و، تەورات بۆ مووسا هاتوەو، زەبوور بۆ داوود هاتوە و،

ئینجیل بۆ عیسا هاتوە، وە کتێبەکانی دیکە ش کە بۆ پێغەمبەرانی دیکە و هاتوون و ناویان نەهاتوە، هەموویان ڕاستن، وەك ئەسڵەکەیان، نەك وەك واقیعی ئێستایان، ﴿وَمُهَيۡمِنًا عَلَيۡهِ﴾ وێڕای ئەوەی ئەسڵەکەیان بە ڕاست دەزانێ، بەسەریشیانەوە چاودێرە، واتە: هەر کەم و کووڕیی و لادان ودەسکاریی کرانێکیان تێدابێ، وە قورئان بە پێویستی زانیبێت ڕاستی کرۆدتەوە، ﴿فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ﴾ کەواتە: بەوەی کە خوا ناردوویەتە خوار دادوەرییان لە نێواندا بکە، ﴿وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ﴾ وە بەدوای ئارەزووەکانیان مەکەوە و لابدەی لەو حەقەی کە بۆت هاتوە، ﴿لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗا﴾ بۆ هەر کامێکتان ڕێباز و بەرنامەیەکمان داناوە بۆ جوولەکەکان لەسەردەمی مووسا دا (علیه السلام) بەرنامەیەك پێویست بوو و، لەسەردەمی عیسا دا (علیه السلام) بۆ بەنی ئیسرائیل و ئەوانەی بڕوایان بە عیسا هێنا، بەرنامەیەك پێویست بوو، بۆ تۆش ئەی موحەممەد (ﷺ)، بۆ ئۆممەتەکەی تۆ کە بریتیە لە هەموو مرۆڤایەتی تا دونیا کۆتایی دێ، بەرنامەیەك پێویستە ﴿وَمِنۡهَاجٗاۚ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ﴾ وە ئەگەر خوا ویستبای هەمووتانی دەکردە یەك کۆمەڵ و یەك ئۆممەت و و یەك کتێبیشی بۆ دەناردن، ﴿وَلَٰكِن لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡ﴾ بەڵام بۆ ئەوەی تاقیتان بکاتەوە لەوەدا کە پێیی داون،

داخۆ ئایا جوولەکە و نەسرانییەکان ئامادەن بە دوای موحەممەد (ﷺ) بکەون کە هەموو پێغەمبەرەکانیان بەڕاست دەزانێ، وە هەموو کتێبەکانی خوا بەڕاست دەزانێ، وە تەواوکەری کاری پێغەمبەرانی پێش خۆیەتی وە دەست بەرداری ئەو بەرژەوەندییە ناشەرعییانە بن کە بەو بەزم و بازاڕی ساختە بۆخۆیان دروستیان کردوە؟! ﴿فَٱسۡتَبِقُواْ ٱلۡخَيۡرَٰتِ﴾ دەجا پێشبڕکێ بکەن لە چاکەکان دا، ﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا﴾ هەمووتان بۆلای خوا دەگێڕدرێنەوە، ﴿فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ﴾ بێگومان هەواڵتان پێدەدا بەوەی کە تێیدا دەکەوتنە ڕاجیاییەوە، وەك بینیمان لە هەموو ئەو ئایەتانە دا خوا (سبحانه وتعالى) زۆر بەڕوون و ڕاشکاویی، فەرمان دەکا بە پێغەمبەر (ﷺ) وە پاشان بە ئێمەی شوێن کەوتووانی پێغەمبەر، کە بە دوای قورئان بکەوین و بەدوای ئەو کتێبە بکەوین، کە خوا بە پێغەمبەری کۆتایی دا ناردوویەتی، وە هیچ مسوڵمانیك سەرپشك نەکراوەو مافی هەڵبژاردنی پێنەدراوە لە بەرانبەر شوێنکەوتنی قورئاندا، مادام خۆی بە مسوڵمان بزانێ، ئینجا ئایا شوێنکەوتنی قورئان و پێوە پابەند بوونی لە چەند بواردا خۆی دەنوێنێ؟ بێگومان لە هەموو بوارەکانی ژیان دا ،بەلاّم من حەوت بورای سەرەکییم بۆ زیاتر بەرچاو ڕوون بوونەوەی ئێوە خستۆتە ڕوو:

* بوارەكانی پابەندیی بە قورئانەوە *

یەكـەم: لـە بـواری بـوون ناسـیی دا، ئێمـە چـۆن تەماشـای بـوون (وجـود) دەكـەین؟ چـۆن تەماشـای بوونـەوەر دەكـەین؟ چـۆن تەماشـای خـوا(سـبحانە وتعـالی) دەكـەین؟ ژیـانی دنیـا، ئینـسان، دوارۆژ،...هتد، دەبێ قورئان بكەینە چرایەك وەكو قورئـان پێمـان دەڵێ، ئاوا تەماشای بوون بكەین و، تەماشای سـەرجەم ئـەو شـتانە بكـەین كـە وشـەی بـوون (وجـود) دەیانگرێتـەوە ، هـەر لـە خـوای بـەرزو بـێ وێنـەوە بگـرە، هـەتا تێكرایـی دروسـتكراوەكانی خـوای بەدیهێنەر لە ژیان ، دنیا ، مرۆڤ ، دوارۆژ...هتد .

دیارە من لە كتێبی: (تەوژمی ئیسلام وعەلمانیی وخاڵە هاوبـەش و جیاوازییـەكانیان) دا باسـی بووننـاسـیی ئیـسلامم كـردوە، بۆیـە حواڵەی ئەوێتان دەكەم[1].

دووەم: لـە بـواری ئیمـان و عەقیـدە دا، دەبـێ قورئـان بكەینـە مامۆسـتاو چاوسـاغی خۆمـان و بیكەینـە چـرایەك، چـونكە لـە قورئاندا عەقیدەی ئیسلامیی جوان ڕوون كراوەتەوە، وەك مـن لـە كتێبـی: (ئیمـان و عەقیـدەی ئیـسلامیی) دا كـە شـەش بەرگـە، بـە

[1] بڕوانە: چاپی دووەم/٢٠١١، نووسینگەی تەفسیر.

تەفـصیلێ باسـی ئیمـان و عەقیـدەی ئیـسلامیم کـردوە، لەبـەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا.

سـێیـەم: لـە بـواری خـوا پەرسـتیی دا: چۆن خـوا بپەرسـتین و بەندایەتیی بۆ بکەین؟ نوێژمان چۆن بـێ؟ ڕۆژوومـان، حـەجمان، زەکاتمان، دووعا و پاڕانـەوەمان، یـادی خوامـان چۆن بـێ؟ قورئـان هــەمووی ڕوون کردۆتــەوە لــە هێلــە گــشتی یــەکانی دا، وە پێغەمبەریش (ﷺ) لە لق و پۆپ و وردەکارییـەکانی دا، وەك مـن لـە کتێبـی:(خواپەرسـتیی ئیـسلامیی)دا، کـە چـوار بەرگـە بـە تەفصیلێ باسم کردوە.

چوارەم: لـە بـواری خوورەوشـت دا: خووڕەوشـتی بـەرز و پەسـەند چییە؟ دەبێ تەماشای قورئان بکـەین، هەرچی ڕەوشـتێك قورئـان مـەدحی کـردوە، بزانـە کـە چاکە، وە هەرچی کـردەوە و ئاکـار و ڕەفتارێـك قورئـان زەمـی کـردوە، بزانــە خراپـە، دەبـێ قورئـان تەرازوو و پێوەری ئێمە بێ بۆ ئەوەی بزانین ڕەوشتە بەرزەکان و سـیفەتە جوانـەکان کامانـەن؟ تـاکو خۆمانیـان پـێ بڕازێنینـەوە، وەسـیفەتە خراپـەکان کامانـەن و خووخـدەو خەصـڵەتە نزمـەکان کامانەن؟ تاکوخۆمانیان لێ بەدوور بگرین، کـە مـن لەهـەر کام لـە کتێبـی(ڕێگـای صـاڵح بـوون و بـەرەو خـوا چـوون) ونامیلکـەی،

(خووڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەكی موسڵمانەتییە)دا، باسی ئەم بابەتەم كردوە .

پێنجەم: لە بواری باری كەسێتی دا، واتە: بواری خێزانیی كە من لە كتێبی ئافرەت و خێزان لە سایەی شەریعەت دا) كە بەرگی یەكەمی چاپكراوە و هی دووەمیشی بەڕێوەیە، تا ڕاددەیەكی باش ئەم بابەتەم شی كردۆتەوە، هەروەها لە نامیلكەی: (سروشت و پایەكانی خێزان و مەسەلەی چەند ژنیی) یش لەو بارەوە قسەم كردووە.

شەشەم: لە بواری حوكم و سیاسەت دا: كۆمەڵگا دەبێ چۆن بەڕێوە بچێ وحوكمڕانان چۆن هەڵدەبژێردرێن وكێ دایان دەنێ و چۆن حوكم دەكەن؟ ئەوەش بوارێكی دیكەیە و دەبێ ئێمە تێیدا بە دوای قورئان بكەوین، كە من لە زنجیرە وتاری (ئیسلام و دەوڵەتداریی و حوكمڕانیی) دا كە ئێستا لە كەناڵی ئاسمانیی پەیامە وە لە بەرنامەی (سەرنج)دا پێشكەشیان دەكەین و سەرگەرمی نووسینەوە و ئامادەكردنیشیانین، لە دوو تویی كتێبێك دا.

حەوتەم: لەبواری ئابووریی و مامەڵە و بازرگانیی دا، بەكورتیی و بەكوردیی، دەبێ لە هەمووبوارو لایەنەكانی دین و ژینماندا قورئان مامۆستا و چاوساغ و چرامان بێت، ئەو كاتە دەیسەلمێنین

كـە بـەدوای قورئـان كـەوتووین، وە شـوێن پێـی دوایـین كتێبـی خوامان هەڵگرتوە.

شایانی باسیشە كە مـن لـە كتێبـی: ((الإسـلام كمـا يتجلى فى كتـاب الله))[1] دا، كـە لـە زینـدانی ئەمریكاییـەكان دا نووسـیومەو هەشـت بەرگەو دەوری چوار هەزار لاپەڕەیـە، باسـی سـەرجەم لایەنـەكانی ئیسلامـم كردوە، هەموویشی لەبەر ڕۆشنایی قورئان دا، وە سوپاس بۆ خوا ئێستا ئەو كتێبە لە ژێر چاپە.

---

[1] واتە: {ئیسلام وەك لە كتێبی خوادا دەدرەوشێتەوە}.

خاڵی پێنجەم و کۆتایی

ناساندنی قورئان و بڵاوكردنەوەی ڕاستی یەكانی

پێنجەمین ئەرکی سەرشانمان بەرانبەر بە قورئـان بریتیـە لـەوەی کە ئێمە قورئان بە خەڵك بناسێنین، وشەی: خەڵکیش لـە پێشدا مەبەستم پێی خـەڵکی دەور و بـەری خۆمانـەو، ئینـسان دەبـێ لـە خێزانـی خۆیـەوە دەسـت پـێ بکـات، لـە بـرا و خوشـکەکانی و لـە دۆسـت و ڕەفیقـانی و لـە خـزم و نزیکانییـەوە، قورئانیـان پـێ بناسێنین و ڕاستی یەکانی قورئانیان بخەینە بەرچاو.
بەڵێ بەڕێزان! بەڕاستی ئەو کەسە لە خوای پەروەردگار نـزیکترەو لەلای خوا خۆشەویسترە، کە زیاتر لەگەڵ فەرمایـشتی خـوادا سـەر و کاری هەیە، چونکە لەدوای خوا، هیچ شتێك لە قورئان گەورەتر نیـە لـە سۆنگەی ئـەوەوە کـە قورئـان سیفەتی خـواو فەرمایـشتی خوایـە، ئینجـا ئایـا ئێمـە چـۆن لەگـەڵ خـوادا(سـبحانە وتعـالی) دەتوانین مامەڵە بکەین؟ لە ڕاستی دا بە هۆی فەرمایـشتی خـواوە دەتوانین مامەڵەیەکی ڕاست و دروست لەگـەڵ خـوای پـەروەردگار دا بکـەین و بەندایـەتیی بـۆ بکـەین، دیـارە موحەممـەد (ﷺ) و هـەموو پێغەمبـەرانی دیکـەی پـێش ئـەویش سـەلات و سـەلامی خوایـان لەسـەربێ هـەر بـەپێی فەرمایـشتی خـوا و بـە پێـی ئـەو وەحـی و پەیامـەی خـوا بـۆی نـاردوون، لەگـەڵ خـوادا هـەڵس و کەوتیان کردوە، بۆیە بەڕاستی ئەوانـە خوا پێـداوو بەختـەوەرن، کە تەمەنی خۆیان زیاتر لەگەڵ فەرمایشتی خوادا بەسـەر دەبـەن، چونکە هیچ شتێ لە فەرمایشتی خوا گەورەتر نیـەو، هـیچ شـتێك

لە کەلامی خوا بەرەکەتدارتر نیە، وە ئەگەر تەماشای زانایانی ئیسلام بکەین دەبینین ئەوانەیان کە زیاتر خەریکی فەرمایشتی خواو خەریکی کتێبی خوا بوون، زیاتر توانیویانە خزمەت بکەن و زیاتر توانیویانە گۆڕانکاریی بەسەر خۆیان دا بێنن، پاشان گۆڕانکاریی بەسەر ئەو واقیع و دەوروبەرە دا بێنن، کە تێیدا ژیاون، ئێستاش با تەماشای ئەم چەند ئایەت و فەرمایشتانە بکەین، کە فەرمانمان پێ دەکەن قورئان بە خەڵك بناسێنین و ڕاستی یەکانی قورئان بە خەڵك بگەیەنین:

یەك: لە سووڕەتی (الأنعام) دا، خوا سبحانە وتعالى دەفەرموێ: ﴿ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى قُل لَّا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ ﴾ الأنعام، بە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێ: پێیان بڵێ: کێ یان چ شتێك گەورەترە شایەدیی بدات ؟ یان کێ ئەگەر شایەدیی بدات شایەدیی دانەکەی گەورەترین شتە؟ بڵێ: خوا، {یانی: خوا ئەگەر شایەدیی لەسەر شتێك بدات کە ئەو شتە وایە، ئەوە خوا گەورەترین شایەدە، واتە: ئەگەر ئەوانیش نەیانگوت: خوا گەورەترین شایەدە، تۆ بڵێ: خوا شایەدە} لە نێوان من و ئێوەدا {واتە: خوا شایەدە کە من پێغەمبەری خوام و ئەم فەرمایشتە فەرمایشتی خوایە، خواش بەسە بۆ شایەدیی، چونکە گەورەترین

شایەده} خوا لە نێوانمان دا شایەده، وە ئەم قورئانەشم بۆ نێردراوە تاکو بە ئێوەی ڕابگەیەنم وە بە هەر کەسێکی دیکە کە پێی دەگات، جا من لە هێنانەوەی ئەم ئایەتەدا تەنیا مەبەستم ئەم ڕستەیەیە: (وَمَنۢ بَلَغَ) واتە: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێکراوە کە بفەرموێ: ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ﴾ ئەم قورئانەم بۆ نێردراوە تاکو بە ئێوەی ڕابگەیەنم و ئێوەی پێ بترسێنم و پێ هۆشیار بکەمەوە (وَمَنۢ بَلَغَ) وە هەر کەسێکی دیکەش کە دوایی قورئانی پێ دەگات، واتە: ئەویش دیسان هەر پێغەمبەر (ﷺ) بەو قورئانە هۆشیاری دەکاتەوە، ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ﴾ پێیان بڵێ: ئایا ئێوە شایەدیی دەدەن کە لەگەڵ خوادا پەرستراوی دیکە هەن؟ (قل لا اشهد) بڵێ: ئەگەر ئێوە شایەدیی بدەن، شایەدییەکەتان بە ناحەقە، بەڵام من شایەدیی نادەم .

﴿قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ﴾ بڵێ: تەنیا یەك پەرستراو هەیە، وە من بەرییم لەوەی کە ئێوە دەیکەن بە هاوبەش بۆ خوا.

دوو: لە سوورەتی (الزمر) دا خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾﴾ الزمر، واتە: ئێمە کتێبمان بە حەق ناردۆتە سەر تۆ بۆ خەڵکی، {واتە: ئەم قورئانە بۆ خەڵك هاتوە، کە خەڵك لێی تێبگات و پێی ئاشنا بێ و پێوەی پابەند بێ}

﴿فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا﴾ جا هەر كەسێك ڕێی ڕاستی گرت ئەوە سوودەكەی بۆ خۆیەتی، وە هەر كەسێك ڕێی ون كرد، ڕێ لێ ون بوونەكەی بەس بە زیانی خۆی تەواو دەبێ ﴿وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ﴾ وە تۆ وەكیل نی بەسەر یانەوە كە بیانپارێزی و نەهێڵی گومرابن و ڕێیان لێ تێك بچێ.

سێ: پێغەمبەریش (ﷺ) لە فەرمایشتێك دا كە بوخاریی هێناویەتی بە ژمارە:(٣٤٦١)، دەفەرموێ: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ,أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً ، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا ، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ).

واتە: ئەگەر ئایەتێكیش بێت لەمنەوە بیگەیەنن،وە لەبەنی ئیسرائیلەوە شت بگێڕنەوە و قەیناكات، هـــەر كەسێكیش بـــە ئانقەست درۆم بەدەمەوە هەڵبەستێ، با جێگای لە ئاگردا دابنێ.

بەلام بێگومان ئەوەی كە لەبەنی ئیسرائیل و خاوەن كتێبەكان بە گشتی دەگێڕرێتەوە، هەرچی پێچەوانەی قورئان بوو، ئەوە ڕەتكراوەیە و ئەوەش كە سەرمان لێدەرنەچوو، نە دەڵێین ڕاست دەكەن، نە دەڵێین درۆدەكەن، چونكە لە فەرموودەیەكی دیكەدا هاتوە (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :إِذَا حَدَّثَكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَلَا تُصَدِّقُوهُمْ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ)رواه البخاري :٧٣٦٢، كە بێگومان مەبەستی پێ ئەو شتانەیە كە ڕاستیی و هەڵەیی یان دیار نەبێ. دیارە بۆ

بڵاوكردنەوەی ڕاستی یەكانی قورئانیش، هەر كەسە لە قەدەر خۆی شتێكی هەر پێ دەكرێ، چونكە لەوانەیە یەكێ بڵێ: جا خۆ من مەلا نیم، یان من شارەزانیم و خاوەن شەهادە نیم!! بەڵام وانیە هیچ كەس نیە بە قەدەر خۆی لە قورئان تێ نەگات و بە ئەندازەی ئەوە كە لێی تێگەیشتووی، بەرپرسیاری و پێویستە ئەركی ڕاگەیاندنی ڕاستییەكانی قورئان ئەنجام بدەی، پێشتریش باسمان كرد كە خوا لەچەند شوێن و لەسەرەتای چەندان سووڕەت دا كتێبی خۆی بە (مُبین) واتە: ڕۆشن و ئاشكرا، وەسف كردوە.

چوار: وە لە (٤) ئایەت لە سووڕەتی (القمر) دا، كە ئایەتی (٤٠ و٣٢ و ٢٢ و١٧) ن، خوا عزوجل ئەم ڕاستییەی دووبارە كردۆتەوە: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ ﴾ القمر، واتە: وە بێگومان قورئانمان ئاسان كردوە بۆ لەبەركردن، بۆ خوێندنەوە، بۆ لێ تێگەیشتن، ئایا كەس نیە لێی تێبگا! چونكە وشەی (ذكر) بە مانای خوێندنەوە و لەبەركردن و لێ تێگەیشتن دێ، وەك (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) لە (تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان)دا[1] دەڵێ: (أي: ولقد يسّرنا وسهّلنا هذا القرآن الكريم، ألفاظه للحفظ والأداء، ومعانيه للفهم والعلم، لأنه احسن الكلام لفظا، واصدقه معنى، وابينه تفسيراً، فكل من اقبل عليه

[1] بڕوانە: ص ٨٢٨.

يسّر الله عليه مَطلوبه غاية التيسير، وسهّلهُ عليه، والذكر شاملٌ لكل ما يتذكر به العاملون من الحلال والحرام، وأحكام الأمر والنهي، وأحكام الجزاء والمواعظ والعبر، والعقائد النافعة والأخبار الصادقة)، واتە: خوا کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿١٧﴾ ﴾ القمر، یانی: بێگومان قورئانی بەرزو بەڕێزمان ئاسان و سێنا کردوە: وشەکانی بۆ لەبەرکردن و بێژتن، وە واتایەکانی بۆ تێگەیشتن و زانین، چونکە باشترین قسەیە لە ڕووی بێژەوەو، ڕاستترینیەتی لـــــەڕووی ماناوەو ڕوونترینیەتی لـــــە ڕووی لێکدانەوەوە، بۆیە هەر کەسێك بە ڕاستیی ڕووی تێبکات، خوا ئامانجەکەی زۆر بۆ ئاسان دەکات و بۆی سێنا دەکات، وە وشەی (ذکر) یش گشتگیرە بۆ هەر شتێك کە زانایان پەندی لێوەردەگرن لە یاساکانی حەڵاڵ و حەرام و فرمان و قەدەغەو، یاساکانی سزاو پاداشت و، ئامۆژگاریی و پەندەکان و بیروبڕوا سوود بەخشەکان و هەواڵە ڕاستەکان. کەواتە: کە دەفەرموێ: (وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ) واتە: قورئانمان ئاسانکردوە بۆ لەبەرکردن و بۆ خوێندنەوە و بۆ لێ تێگەیشتن جا ئایا خوا بفەرموێ ئاسانم کردوە، تاوان نییە کەسێکی دیکە بڵێ: بە زەحمەتە؟ بەڵام هەڵبەتە لێرەدا کە دەفەرموێ: ئاسانم کردوە، لەگەڵ خۆ ماندووکردن دا ناکۆك نیە، چونکە بێگومان ئەگەر هیچ خۆت ماندوو نەکەی و عەرەبیی

نەزانی، لە قورئان تێناگەی، بەڵام ئەگەر زمانی عەرەبیی (نحو،صرف،بلاغة) بزانی و تەماشای قورئان بکەی، لێی تێدەگەی، بەڵکو لەڕاستی دا زۆر شیعر و پەخشان هەیە، زۆر قورسترە لە قورئان، وە ئەوەندەی کە قورئان دەگونجێ لەبەربکرێ، هیچ قسەیەکی دیکە، نە شیعر نە پەخشان ئاوا لەبەر ناکرێ، قورئان زۆر ئاسانە وەك خوا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر بەردەوام ئاگامان لێی نەبێت و بەردەوام نەیخوێنن لە دڵ و مێشکمان دا نامێنێ، وەك لەم فەرموودەیەدا هاتوە: عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنَ الإِبِلِ فِي عُقُلِهَا. رواه البخاري

واتە: ئاگاتان لەم قورئانە بێت و بەردەوام بیخوێنن، سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە، لە حوشتری بزۆز زیاتر خۆی ڕادەپسکێنێ، واتە: وەك چۆن حوشتر خۆی ڕادەپسکێنێ تا خۆی بەرەڵڵا بکا، قورئانیش ئاوایە و ئەگەر زۆر نەیخوێنی لە زەینت دەچێتەدەر، هەڵبەتە زوو لە زەین دەچێتە دەر ، بەڵام ئەگەر کەیفیشت لێ بێ زوو دێتەوە بەرت .

کە دەڵێین: بە ئاسانیی لێی تێدەگەین ، یانی: هەرکەسە و بەقەدەر خۆی و بە پێی ئامادەیی و هەوڵدانی خۆی ، ئنجا هەموو کەس نابێتە تەفسیر زان، بەڵام هیچ کەس نیە کە بە قەدەر خۆی لە قورئان تێنەگات، هەڵبەتە ئەوەش کە وەك پێویست تێیدەگا،

زیاتر زانایانن و ئەوانەن کە زیاتر وزە سەرف دەکەن و زیاتر خۆ ماندوو دەکەن و عەقڵیان کراوەترە و عیلم و شارەزاییان زیاترە، ئەوان زیاتر لە قورئان تێدەگەن ، بەڵام شوانێکیش و کرێکارێکیش و جوتیارێکیش و نەفەرێکی زۆر سادەش، دەتوانێ بەشی خۆی لە قورئان تێبگات ، وە بایی ئەوەندە کە توانیویەتی لێی تێبگا بەرپرسیاریشە بەرانبەر بەوەی لێی تێگەیشتوە، کە بیگەیەنێ بە غەیری خۆی ، ئنجا لە کۆتایی ئەم بابەتە دا دەمەوێ ئاماژە بکەم بۆ باشترین شێواز و ڕێبازی تێگەیشتن لە قورئان:

باشترین شێواز و ڕێبازی بۆ تێگەیشتن لە قورئان و خەڵك تێگەیاندن لە قورئان:

من لە پێنج خاڵدا بە کورتی باسی هۆکارەکانی چاکتر تێگەیشتنی قورئان دەکەم:

هۆکاری یەکەم: تەفسیرکردنی قورئان بە قورئان:

توێژەرەوانی قورئان لەسەر ئەوە یەك دەنگن و لەوبارەوە گوتوویانە: (إن القرآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعضاً) قورئان هەندێکی هەندێکی ڕوون دەکاتەوە ، بۆ نموونە: خوا لە قورئان دا باسی خۆڕاگریی (صبر) دەکات، جا ئایا (صبر) چییە؟ ئەگەر تەماشای ئایەتەکانی قورئان بکەین، خوا بۆمان باس دەکات و بۆمان ڕوون دەکاتەوە کە دەبێ لە چی و چی دا خۆمان ڕابگرین، بۆ وێنە: لە سووڕەتی (البقرة) دا دەفەرموێ: ﴿ وَٱلصَّٰبِرِينَ فِي ٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلْبَأْسِ ﴾ البقرة: ١٧٧ واتە: ئەوانەی خۆڕاگرن لەکاتی نەداریی و نەخۆشیی و ناخۆشیی و لەکاتی جەنگ و ڕووبەڕوو بوونەوەدا ، کەواتە: خۆڕاگریی تەنیا شتێك و دووشتان ناگرێتەوە، بەڵکو هەموو بوارەکانی دین و ژین دەگرێتەوە . هەروەها هەر لە سووڕەتی (البقرة) دا خوا سبحانەوتعالی دەفەرموێ: ﴿ وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٥٥ ٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ١٥٦ ﴾ البقرة، واتە: وە موژدە بدە بە خۆڕاگران ، ئەوانەی کە بەڵایەکیان تووش

بوو، دەڵێن: ئێمە هی خواین و بۆلای خواش دەچینەوە ، کەواتە: شوێنێکی دیکەی کە دەبێ صەبری تێدا بگیرێ، گرفتاریی و بەلاَو موسیبەتە، هەروەها هەر بەم شێوەیە، ئەگەر تەماشای هەموو ئەو شوێنانە بکەی کە باسی (صبر) دەکەن، تێدەگەی کە (صبر) مانای چییە؟.

هەروەها خوا سبحانەوتعالی باسی تەقوا دەکات و باسی پارێزکاران دەکات، بۆ وێنە: لەسەرەتای سوورەتی (البقرة) دا، دەفەرموێ: ﴿ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ ﴾ البقرة، واتە: ئەو کتێبە گومانی تێدا نیە، ڕێنماییە بۆ پارێزکاران، جا ئایا پارێزکاران کێن؟ ئەگەر تەماشای ئەو شوێنانە بکەین کە خوا تێیاندا باسی پارێزکارن دەکات، تێدەگەین پارێزکاران کێن؟ بۆ وێنە: لە سوورەتی (آل عمران) دا خوا سبحانە وتعالی دەفەرموێ: ﴿ ۞ وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ﴾ آل عمران، واتە: وە خێرایی بکەن بەرەو لێبوردنێك لە خواوە و بەهەشتێك کە پانییەکەی بەقەدەر ئاسمان و زەوی یە، ئامادە کراوە بۆ پارێزکاران، ئنجا ئایا پارێزکاران کێن؟ ﴿ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ ﴾ ال عمران، کەواتە: ئەوانە پارێزکارانن، ئەوانەی کە ماڵی خۆیان لەکاتی هەرزانیی و گرانیی،

یاخود لەكاتی هەبوون و نەبوون دا، دەبەخشن، وە تووڕەیی خۆ قوتدەرەوان و لێبوردووان لە خەڵكی، وە خوا چاكەكارانی خۆشدەوێن، وە ئەوانەی ئەگەر گوناهێكیان كرد، یان ستەمیان لە خۆیان كرد (نائومێد نابن لە ڕەحمەتی خواو) داوای لێبوردن بۆ گوناهەكانیان دەكەن، وە دەشزانن كە بێجگە لە خوا كەس لە گوناهیان نابووڕێ، وە بەردەوام نابن لەسەر ئەوەی كردوویانە، لە حاڵێك كە دەشزانن چەند خراپە! كەواتە: پارێزكار ئەوە نیە كە بە باڵان بفڕێ!، بەڵكو ئەوەیە كە خاوەنی ئەو سیفەتانە بێت، غەڵەتیش دەكا، بەڵام دەگەڕێتەوە بۆلای خوا.

ئنجا كە دەڵێین: قورئان هەندێكی هەندێكی تەفسیر دەكا، دەبێ تەماشای سیاقی ئایەتەكان بكەین، با لەوبارەوە یەك نموونەتان بۆ بێنمەوە، زۆربەی مامۆستایان ئەم ئایەتە دەربارەی ئەخلاق و ڕەوشتی جوان دێننەوە: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ ﴾ الأحزاب، هەرچەندە بە داخەوە زۆربەیان دەڵێن: (لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) لەحاڵێك دا كە: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾، بە س لەیەك ئایەت دا هاتوە، ئەویش ئەم ئایەتەیە! خوا دەفەرموێ: بێگومان لە پێغەمبەری خوادا بۆ ئێوە سەرمەشقی یەكی باش هەیە، بۆ هەركەسێك بە ئومێدی خوا و ڕۆژی دوایی بێ و زۆریش یادی خوا بكات، بەڵێ

زۆرجار ئەم ئایەتە وەك بەڵگە لەسەر ڕەوشتی جوان دەهێنرێتەوە، کە ئێمەش وەك پێغەمبەر (ﷺ) ڕەوشت و خوومان جوان بێ، بەلاَم ئەگەر تەماشای سیاقی ئایەتەکان بکەین، دەبینین پێش ئەم ئایەتەو ئایەتەکانی دواییش هەمووی باسی جەنگ و جیهادە، کەواتە: مەبەستی ئەسڵیی لەم ئایەتە، یانی: لە جەنگ و جیهادو فیداکاریی لەپێناوی خوادا و لەپێناوی دینی خوادا، پێغەمبەری خوا سەرمەشقە بۆ ئێوە، چونکە لەپێش ئەم ئایەتەدا خوای پەروەردگار باسی بەسەرهاتی جەنگی خەندەق دەکات، جەنگی ئەحزاب کە لەسەرەتاوە دەیهێنێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَآءَتۡكُمۡ جُنُودٞ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا وَجُنُودٗا لَّمۡ تَرَوۡهَاۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ ﴾ الأحزاب، **دوایی دەفەرموێ:** ﴿ لَّقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ لِّمَن كَانَ يَرۡجُواْ ٱللَّهَ وَٱلۡيَوۡمَ ٱلۡأٓخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرٗا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَءَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلۡأَحۡزَابَ قَالُواْ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥۚ وَمَا زَادَهُمۡ إِلَّآ إِيمَٰنٗا وَتَسۡلِيمٗا ﴿٢٢﴾ مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ رِجَالٞ صَدَقُواْ مَا عَٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيۡهِۖ فَمِنۡهُم مَّن قَضَىٰ نَحۡبَهُۥ وَمِنۡهُم مَّن يَنتَظِرُۖ وَمَا بَدَّلُواْ تَبۡدِيلٗا ﴿٢٣﴾ ﴾ الأحزاب، **مەبەستم ئەوەیە کەزۆرجار ئایەتێك لەسیاقی خۆی دەری دێنی و ئاگات لەپێشی و لەدوای نیە، واتایەکی هەڵە بەدەستەوە دەدات! یان بۆ نموونـــــە: ڕستەی:** ﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ ﴾ آل عمران: ٣١، **واتە: بڵێ: ئەگەر ئێوە خواتان خۆشدەوێ شوێنم بکەون خواش ئێوەی خۆشدەوێ، ئەم ڕستەیە لەچ سیاقێك دا هاتوە؟ لەم سیاقەدا کە دەفەرموێ:** ﴿ لَّا

يَتَّخِذِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِى شَىْءٍ إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ ﴾ ال عمران: ٢٨،

واتە: باوڕواداران بێبڕوایان لە جیاتی بڕواداران نەکەنە دۆستیان، وە هەرکەسێك ئەوە بکات، ئەوە هیچ پەیوەندیی - ئیمانیی - بەخواوە نیە، مەگەر لەحاڵێك وەك خۆپاراستن خۆتانیان لێ بپارێزن {وە بەڕووکوشیی بە نزیکیی خۆتانیان پێشانبدەن} وە خوا لە - سزای - خۆی دەتانترسێنێ و سەرەنجامیش هەر بۆلای خوایە.

دوایی بەردەوام دەبێ و دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ ﴾ أل عمران: ٣١، **کەواتە: ئەم ئایەتە مەبەست پێی ئەوەیە: ئێوەش لەوەدا بەدوای پێغەمبەری خوا (ﷺ) بکەون ، کە بێجگە لەخواو ئیمانداران کەسی بە دۆست نەگرتوە و، نەچن کافران بە دۆست بگرن، چونکە کەسێك شوێنکەوتووی پێغەمبەرە (ﷺ)، کە بێجگە لە خواو ئیمانداران کەسی دیکە بە دۆست و پشتیوانی خۆی نەزانێ، کەچی مسوڵمانی وا هەیە ئەم ئایەتە دەخوێنێتەوە و لە حیزبێکی عەلمانییش دایە، وە هی وا هەیە ئەم ئایەتە دەخوێنێتەوە و ڕیشی خۆیشی بەدەست کافرێکەوە، یان بەدەست مونافیقێکەوە داوە! بەڵام ئەگەر سەرنجی کۆی ئایەتەکان بدات، دەزانێ کە هەڵوێستەکەی ڕاست دژ و پێچەوانەی ئایەتەکەیە، چونکە ئایەتەکانی فەرمایشتی خوا وەکو ئاڵقەکانی**

زنجیر یەکدی دەبەستنەوە، خۆ حاشا لە فەرمایشتی خوا هەر تیرە لە کەندەلآنێك نیە، بەڵکو هەموو ئایەتەکان پێکەوە پەیوەستن ، بەلآم دەبێ تۆ سەرنجی ئەوانەی پێشێ و ئەوانەی دوایی بدەی، وە هەر وشەیەکی قورئان وهەر ڕستەیەکی قورئان بتەوێ مانایەکەی بە ڕاست و دروستی بزانی، دەبێ تەماشای هەموو ئایەتەکانی پێشووی و دواتری بکەی، ئەوکاتە واتاکەی چاکتر بە دەستەوە دەدات .

هۆکاری دووەم : سەرنجدانی سوننەت و سیرەی پێغەمبەری خوا ﷺ :

بەڵێ بەڕێزان! بۆ چاك تێگەیشتنی قورئـان و تێگەیانـدنی خـەڵك لـە قورئـان ، دەبـێ تەماشـای سـیرە و سـوننەتی پێغەمبـەر (ﷺ) بکـەین ، چـونکە خـوا دەفـەرموێ: ﴿ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾ النحل، واتـە: وە قورئـان (ذکـر) مـان ناردۆتە خوار بۆ تۆ، تـاکو ئـەوەی بـۆ خـەڵك هاتۆتـە خـوار بۆیـان ڕوون بکەیەوە ، وە بۆخۆشیان بیر بکەنەوە ، بەلآم لێرەدا دەمەوێ ئەوەتان پێ بڵێم کە پێشتریش باسمان کردوە: سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) تەفسیری قورئـان نیـە و پێغەمبـەری خـوا قورئـانی تەفـسیر نەکردوە و، ئەگەر پێویست بایە، بێگومان تەفسیری دەکرد ، ئەدی یانی چی کـە دەڵێن: پێغەمبـەری خـوا ڕوون کـەرەوەی قورئانـە ؟

واتە: ئێمە کاتێك لە قورئان تێدەگەین، کە چۆن کاری پێدەکرێ و چۆن بەرجەستە دەکرێ لەسەر ئەرزی واقیع، کەتەماشای پێغەمبەری خوا بکەین: بانگەواز چۆن دەکرێ؟ تەماشای پێغەمبەری خوا بکە، سەرەتا خەڵك بۆلای چی بانگ دەکرێ؟ تەماشای پێغەمبەری خوا بکە، عیبادەت چۆن دەکرێ؟ تەماشای پێغەمبەری خوا(ﷺ) بکە، کۆمەڵگا چۆن دەگۆڕدرێ وچاکسازیی و پاکسازیی دەکرێ؟ تەماشای پێغەمبەری خوا بکە، دەوڵەت و حکوومەت چۆن تەشکیل دەکرێ؟ تەماشای پێغەمبەری خوا (ﷺ) بکە، چۆن لەگەڵ ئەهلی کوفردا جەنگ و جیهاد دەکرێ؟ تەماشای قۆناغەکانی جەنگ و جیهادی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بکە، کەواتە: هۆکاری دووەم بۆ چاك لێ تێگەیشتنی قورئان، ئەومیە کە باش سەرنجی سوننەت و ڕێباز و فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بدەین، کە قورئانیان بە بەرجەستە کراویی تێدایە، پێشتریش باسم کرد کە قورئان و سوننەت دوو شتی لەیەك جیا نین، بەڵکو سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) {وشەی سوننەت واتە: ڕێباز} بریتیە لە بەرجەستەکردنی قورئان لەسەر ئەرزی واقیع ، نەك بڵێی قورئان شتێکە و سوننەت شتێکی دیکەیە ، بەڵکو سوننەتیش هەر قورئانە، بەڵام بە بەرجەستە کراویی و بە تەتبیق کراویی و بە زیندوویی لەسەر ئەرزی واقیع، پێغەمبەر (ﷺ) قورئانی بەرجەستە کردوە .

هۆكاری سێیەم: بەهرە وەرگرتن لە پێشینی چاكمان:

بەڵێ بۆ لێ تێگەیشتنی قورئان؛ هۆكارێكی دیكە بریتیە لە بەهرە وەرگرتن لە پێشینی چاكمان ، خوا دەفەرموێ: ﴿فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل: ٤٣، **واتە: لە زانایان بپرسن ئەگەر نازانن، زانایانی پێش ئێمە، چ توێژەرەوانی قورئان، چ فەرموودە ناسان، چ شەرعزانان، دەبێ تەماشا بكەین چۆن لە قورئان تێگەیشتوون! لە لێ تێگەیشتنی ئەوان بەهرە وەربگرین ، بەلام دەبێ وریا بین، تەفسیرەكانی ئەوان و بۆچوونەكانی ئەوان و ئیجتیهادەكانی ئەوان، نەكەینە دین، چونكە هەموو ئەوەی ئەوان بەرهەمیان هێناوە، تێگەیشتنی ئەوانە لەبارەی قورئان و ئایینەوە، نەك خودی قورئان و دین، دیارە هەر كاتێ وەكو دینیش مامەڵەمان لەگەڵ تێگەیشتنەكان لە دین دا كرد ، دینمان زۆر دەبن ، بەلام ئەگەر گوتمان: ئەوە تێگەیشتنی ئەوانە دەربارەی ئەو ئایەتە ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر (ﷺ)، ئەو كاتە دین هەر یەك دینە، بەلام بە تێگەیشتنی جۆراو جۆرەوە، ئنجا بە تەئكید ئەوان بۆ سەردەمی خۆیان تەماشای قورئانیان كردوە و ئێمەش پێویستە بۆ سەردەمی خۆمان دووبارە تەماشای بكەینەوە و نابێ عەقڵی خۆمان دابخەین، بۆیەش خوا دەفەرموێ:** ﴿لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل، **كەواتە: ڕوونكردنەوەی**

پێغەمبەر (ﷺ) بەدیل نیە بۆ بیرکردنەوەی خۆمان، خۆشمان دەبێ بیر بکەینەوە، وە بەڕاستی زانایانی ئیسلام وپێشەوایانی ئیسلام، تەنیا ئەوانەیان توانیویانە گۆڕانکاریی بکەن، کە بە عەقڵێکی ئازاد و کراوە و بەدڵێکی بوێرانەوە، تەماشای قورئان و ئایەتەکانی خواو فەرمایشتەکانی پێغەمبەریان (ﷺ) کردوە .

هۆکاری چوارەم: خۆ ڕازاندنەوە بە پارێزکاریی:

چونکە چەندە ئینسان ئەهلی تەقوابێ زیاتر لەقورئان تێدەگا، بەڵگەمان چی یە؟ ئەوەیە کە خوا دەفەرموێ: ﴿الٓمٓ ۝ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝﴾ البقرة، واتە: ئەليف ، لام، ميم، ئەو کتێبە گومانی تێدا نیە، ڕینمایی کەرە بۆ پارێزکاران ، بەڵێ بە ئەندازەی ئەوە کە ئینسان پارێزکار دەبێ و خۆی دەپارێزێ لە تووڕەیی خواو لەو شتەی کە خوا پێی ناخۆشن، کە چواندنی فەرزەکان و شکاندنی قەدەغەکانە و، ئەمیش بێگومان دەرەنجامی پابەند بوونە بە شەریعەتەوە ، لە قورئان تێدەگا و دڵی ڕۆشن دەبێتەوە ، وەکو خوا سبحانە وتعالی لە سوورەتی (الأنفال) دا دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تَتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا﴾ الأنفال، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! ئەگەر پارێز لە خوا بکەن، خوا فورقانتان پێ دەبەخشێ، (فرقان) یش حاڵەتێکە کە ئینسان

حـەق و ناحـەق، حـەڵاڵ و حـەرام، چـاك و خراپـی پـێ، لەیـەك جیادەكاتەوە .

هۆكاری پێنجەم : و كۆتایی ، وەدەست هێنانی زانیاری و شارەزایی:

ئینسان چەند ئاسۆی عەقڵی كراوەتـر بـێ و چـەند زانیـاری زیـاتر بـێ، دەربـارەی ئـەو واقیعـە كـە تێیـدا دەژی، دەربـارەی تەوژمـە فكرییەكان و تەوژمە سیاسییەكان، دەربـارەی خێـر و شـەڕی ئـەو كۆمەڵگا و دەوروبەرە، مێژووی، كلتـوور و فەرهـەنگی ... هتـد، وە دەربارەی زانستە جۆراو جۆرەكـان، مـرۆڤ چـەند عـەقڵی فـراوانتر بێ و پڕ مـەعلوماتتر بـێ و چـەكدارتر بـێ بـە زانیـاری، زیـاتر لـە قورئان تێدەگا .

یـەكێك تەماشـای سـوورەتێك لـە قورئـان دەكـا، تـەنیا مانایـەكی سادەی لێ وەردەگرێ، بەڵام یەكێكی دیكە تەماشای دەكـا، یـەك بـار مانای لێ وەردەگرێ، چـەنكە عەقڵەكـەی چـەكدارە بـە شـارەزایی و زانیاری زۆر، با لێرەدا دوو نموونە بێنینەوە:

(١) ئەگەر بەچاوی ڕووت سەیری دڵۆپە ئاوێك بكەی، هـەر دڵۆپـە ئاوێكـە و دەی بینـی، بـەڵام ئەگـەر بـە وردبـین (میكرۆسـكۆب) تەماشای بكەی، مەخلووقات و زیندەوەری زۆری تێدا دەبینی.

(٢) لەدوورەوە تەماشای دەریا بکە، تەنیا مەخلووقێکی شین یان سەوز دەبینی، بەڵام کاتێك دەچی بە سەری، تەماشا دەکەی زیندەوەر و ماسی و جرِ و جانەوەری زۆری تێدایە ، وە ئەگەر بچیە نێوی ، تەماشای دەکەی شتی عەجایەبتریش لە بنەوە هەیەو، گەوهەر و مرواریشی تێدایە! بۆیە بەڕاستی ئێمە هەتا زانیارییمان زیاتربێ و هەتا ئاسۆی بیر و عەقڵمان فراوانتر بێ، زیاتر لە قورئان تێدەگەین وەك خوای زانا دەفەرموێ: ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَآ إِلَّا ٱلْعَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ العنكبوت، واتە: وە ئەو وێنانە بۆ خەڵك دێنینەوە بەڵام تەنیا زانایەکان لێیان تێدەگەن، کەواتە: ئینسان بە ئەندازەی ئەوە کە عیلمی هەیە، لە وێنە هێنانەوەی قورئان تێدەگا، هەروەها خوا دەفەرموێ: ﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾ ﴾ سبأ، واتە: وە ئەوانەی کە زانیارییان پێدراوە، دەزانن، کە ئەوەی لە پەروەردگارتەوە هاتوە حەقە و ڕێنمایی دەکا بۆ ڕاستە شەقامی خوای زاڵی ستایش کراو.

هەروەها خوا عزوجل دەفەرموێ: ﴿ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ﴾ فصلت واتە: ئەمە کتێبێکە ئایەتەکانی ڕۆشن کراونەوە ، قورئانێکی عەرەبیی یە بۆ کەسانێك کە بزانن، کەواتە: ئەوکەسەی کە نەزانێ، ئیستیفادەی لێ ناکا.

ئنجا لێرەش دا مەسەلەیەکی گرنگ هەیە، ئەویش ئەوەیە کە سەرجەم هۆکار و هەنگاوەکانیش، واتە: چ قورئان بە قورئان تەفسیر بکەین، چ بگەڕێینەوە بۆ سوننەت، چ بگەڕێینەوە بۆ قسەی زانایان، چ بمانەوێ زانست و شارەزایی وەدەست بێنین، هەمووی پێویستی بە عەقڵە و بۆ هەمووی دەبێ عەقڵی خۆمان بەکاربێنین ، عەقڵ و هۆشێکی کراوە و چالاك ، بۆیە خوا سبحانە وتعالی دەفەرموێ: ﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَآ ﴿٢٤﴾ ﴾ محمد، واتە: ئایا لە قورئان ورد نابنەوە ، یاخود لەسەر دڵیان (عەقڵیان) قفڵ هەیە؟ یانی: ئایا عەقڵیان قفڵ دراوە ، یان لێی ورد نابنەوە ؟ هەر کەسێ لە قورئان ورد بێتەوە بە عەقڵێکی کراوە و ئازادەوە ، لەڕاستی دا لێی تێدەگا و لێی بەهرەمەند دەبێ. ئنجا لە کۆتایی دا دەڵێین: خوا دەفەرموێ: ﴿ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ ﴾ البقرة، واتە: ئاوا خوا ئایەتەکانی خۆی بۆ ئێوە ڕوون دەکاتەوە، بەڵکو بفامن، بەڵکو عەقڵتان هەبێ، کەواتە: بایی ئەوەندە کە ئینسان عەقڵی هەیە و عەقڵی خۆی بەکاردێنێ ـ چونکە هەموومان عەقڵمان هەیە ـ بەلام بایی ئەوەندە کە ئینسان کە عەقڵی خۆی بەکاردێنێ و خۆی ماندوو دەکا، زیاتر لە قورئان بەهرەمەند دەبێ .

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ کە هەموو ئەو ئەرکانـە بەرانبـەر بـە قورئـان، بـە چاکترین شێوە جێبـەجێ دەکـەن، وە خـوا بـە لوتـف و کـەرەمی خـۆی خـەڵکی مـسوڵمانی کوردستان و عێراقیش لە دەوری چرای قورئـان کۆبکاتـەوە و خـوا یارمەتی ئەو خەڵك میللەتەی ئێمە بدا، کـە بـاش لـە کتێبـی خـوا تێبگـەن، بـۆ ئـەوەی سـەرفرازیی و بەختـەوەریی دنیـا و دواڕۆژ بۆخۆیان مسۆگەر بکەن .

سبحان ربك رب العزة عما يصفون. و سلام على المرسلين والحمدلله رب العالمين .

دوا پێدا چوونەوە :
٧ شعبان ١٤٣٢ ك
٨ تەمووزی ٢٠١١ ز
هەولێر .

نیوەرۆك

نیوەرۆك

نیوەرۆك



پێناسەی دەزگا:

دەزگایەکی زانستی ڕۆشنبیریە، کۆشش دەکات بۆ گەشەپێدان و پێشخستن و هاندان و بڵاوکردنەوەی هۆشیاری ڕۆشنبیری و زانست وزانیاری لەکۆمەڵگای عێراقیدا . وە هەڵدەستێ بەئەرکی فێرکردن و لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز بۆ تەواوی پێکهاتەکانی کۆمەڵگا.

لە ئامانجەکانی دەزگا:-

- پاراستنی ڕۆشنبیری ئیسلامی و قوڵکردنەوەی هۆشیاری ئیسلامی و پاڵپشتی کردنی فێرکردنی زمانی عەرەبی .
- خزمەتکردنی کەلەپوری دەستنووس وچاپکراو لەهەموو بوارەکان و هەوڵدان بۆ دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردی بە بابەتی قورئانی و ڕۆشنبیری .
- هەڵسان بەفێرکردن ولەبەرکردنی قورئانی پیرۆز و زانستەکانی و دەرخستنی ئیعجازی زانستی وزمانەوانی و دەروونی .
- بایەخدان بەو کەسانەی ئارەزووویان هەیە بۆ بەدەست هێنانی مۆڵەتێك کە ئیعتباری هەبێت لەخوێندنەوەی ڕاست ودروستی قورئانی پیرۆز .
- بەشداری کردن لەبەرزکرنەوەی ئاستی ڕۆشنبیری لاوان و هاندانی قوتابیان لەسەر لێکۆڵینەوەو نوسین .
- بایەخدانی تایبەت بەرۆشنبیرکردنی ئافرەتان و منداڵان و بڵاوکردنەوەی زانستە بنەڕەتیەکانی تایبەت بەم دووچینە .